

GÂND ROMÂNESC

Nr. 1-4

d. 649 Gi

ANUL VIII.

APRILIE

1940

d. 649 Gi

GÂND ROMÂNESC

Anul VIII.

Nr. 1—4.

1940

NICOLAE DRĂGANU

Moartea prematură a profesorului Nicolae Drăganu a tăiat brusc una dintre cele mai devotate și mai rodnice activități științifice din România. Ales de curând membru activ al Academiei Române, el dispare înainte de a fi putut pronunța cuvântarea sa de recepție; ales președinte al Societății Române de Lingvistică, el dispare fără să fi putut participa la vreuna din ședințele ei; și după ce timp de treizeci și cinci de ani el își încordează puterea de muncă pentru lămurirea unei probleme de specialitate, sintaxa limbii române, moartea îl răpește în clipa când ajunsese la cea din urmă revizuire a manuscrisului lucrării. Ai fi ispitit să crezi că o fatalitate cruntă a urmărit pas de pas pe omul acesta bun și drept, care a cules toate bucuriile sale din lumea spiritului.

Imprejurările au făcut din Drăganu un student și un doctor al Universității din Budapesta. Teza lui de doctorat, publicată la Bistrița în 1906, dezvoltă un capitol de filologie (*A román szóösszetétel, Cuvintele compuse românești*) în care enunțarea principiilor, întemeiate în primul rând pe Wundt și pe Darmesteter, era urmată de aplicarea lor în materialul limbii române. Studiul cuvintelor compuse îi da însă prilejul să facă unele incursiuni și în domeniul stilisticii, fapt care anunță una din trăsăturile ce aveau să caracterizeze într'o largă măsură activitatea lui filologică de mai târziu. Drăganu a înțeles, este drept, să întreprindă unele dintre cele mai aride operațiuni de specialitate, cum sânt studiul și editarea de texte vechi. În mod general se crede că pentru realizarea unei asemenea operațiuni este de ajuns să fie cineva un spirit meticulos. Afirmția subliniază una din însușirile fără de care un cercetător nu se poate mișca în aceste domenii, după cum nu se poate mișca, cu siguranța ce aduce după sine încrederea, în niciun alt domeniu științific. Stabilirea unei juste lecturi necesită însă adeseori foarte multă imaginație, iar interpretarea unui text, care nu este cu puțință fără refacerea atmosferei spirituale în care el a luat naștere, necesită totdeauna o cu-

noaşterea adâncă a epocii date. Teama de a nu sacrifica prea mult imaginaţiei a făcut pe Drăganu să se înarmeze cu cel mai sever control documentar. Şi pentrucă discuţii mai vechi au subliniat în opera lui latura de construcţie imaginativă, iar articole recente s'au mulţumit să reliefeze excesul documentării, este cazul să se pună în lumină acum năzuinţa lui permanentă de a corecta datele imaginaţiei prin informaţia erudită. El însuşi mărturiseşte undeva: „În filologie, poate nicăieri nu este mai uşor de greşit ca la explicarea numelor proprii, unde adeseori, pentru a da etimologia unui nume, sânt posibile mai multe apropieri, iar jocul fantaziei este destul de la largul său”.

Factura lui sufletească l-a făcut totuşi să cultive cu preferinţă acele capitole de filologie care deschideau perspective mai largi. Primul său studiu de sintaxă, *Asperităţi sintactice*, publicat în revista *Transilvania* din 1910, aducea şi o accentuată preocupare pentru problemele de ordin stilistic. Aceste probleme aveau să-i reţină atenţia din ce în ce mai mult şi astfel el ajunge ca, în şedinţele seminarului său de sintaxă din 1938—1939, să analizeze din punct de vedere stilistic două opere din literatura românească populară (*Varlaam* şi *Ioasaf* şi *Alexandria*) şi o operă din literatura cultă (*Ţiganiada*). Dar dacă pentru Drăganu sintaxa se articula puternic de stilistică, studiile de onomastică şi de toponimie, pentru care a arătat o preferinţă accentuată, se încheiau totdeauna în concluziuni de ordin istoric. Acesta este cazul cu lucrările întitulate *Toponimie şi istorie* (1924 şi 1928) şi mai cu seamă cu opera sa de mari proporţii *România în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticeii*, publicată de Academia Română în 1933.

Şi tot din punct de vedere filologic sânt guvernate şi cercetările sale de literatură românească, în deosebi cele închinat epocii vechi a acestei literaturi. De altfel în ordinea aceasta, ca şi în ceea ce priveşte capitolul referitor la filologie, sântem departe de a avea o imagine clară a întregii sale activităţi. Studiile publicate în diferite reviste, în deosebi în *Dacoromania* şi în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, cum şi schiţa închinată vechii literaturi române din Ardeal (*Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie dès origines à la fin du XVIII-e siècle*), apărută în volumul colectiv *La Transylvanie* (Bucureşti, 1938), reprezintă numai note izolate din cursurile de veche literatură românească ţinute la Facultatea de Litere din Cluj, cursuri ce se remarcă nu numai prin bogăţia informaţiei istorice, ci şi prin perspectivele originale ce se creiau în mod firesc în urma unei examinări filologice riguroase a vechilor monumente ale literaturii noastre. Spre a-şi da cineva seama de importanţa pe care aceste cursuri o prezintă pentru istoriografia noas-

tră literară, este deajuns să citească paginile pe care el le închină, în broșura franceză amintită, cercetării primelor texte manuscrise române.

După cum în filologie Drăganu era un neîntrecut cunoscător al raporturilor româno-ungare, tot așa în istoria literaturii române competența lui se afirma în mod categoric când era vorba de raporturile literare calvino-române sau luterano-române. Dar curiozitatea lui nu se limitează în mod exclusiv la cercetarea acestor raporturi. Seria lucrărilor de această natură o deschide cu studiul *Două manuscripte vechi: codicele Todorescu și codicele Marțian*, publicat de Academia Română în 1914 și o continuă cu un număr bogat de articole, unele de proporția unor monografii dezvoltate: *Cea mai veche carte Rákóczi*, 1922; *Un fragment din cel mai vechiu molitvenic românesc*, 1922; *Manuscrisul liceului „G. Coșbuc“ din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, 1922; *Catechisme luterane*, 1922; *Pagini de literatură veche*, 1923; *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, Voievodul Moldovei*, 1924; *Mihail Halici*, 1926; *Versuri vechi*, 1928; *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea*, 1936. Lista stabilită aci nu înregistrează întreaga activitate desfășurată de Drăganu în domeniul literaturii române vechi. Cadrul restrâns al acestui articol ne împiedecă să notăm unele studii sau notițe izolate, după cum ne împiedecă să menționăm și recenziile sale bogate. Pentru că Drăganu nu a scris niciodată mănânat numai de dorul de a scrie: oricât de restrânse ar fi limitele unei notițe sau recenzii, cititorul va găsi totdeauna între ele o informație precisă sau o sugestie prețioasă.

Preocupările sale în legătură cu literatura română modernă sânt cu mult mai restrânse. Afară de un articol despre Hașdeu, scris cu prilejul morții marelui învățat și publicat în revista budapestană *Nyelvtudomány*, I (1907), se impune să se remarce notița despre Veronica Micle, apărută în *Luceafărul* din 1910, aceea despre Vasile Ranta Buticescu, apărută în *Dacoromania*, II, precum și câteva articole despre Coșbuc, care aveau să ducă în cele din urmă la studiul *Gheorghe Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu Grănicerii*, Bistrița, 1927. Poetul Grănicerilor este urmărit aici în primele sale manifestări poetice, acelea care datează din timpul studiilor secundare și din epoca de colaborare la *Tribuna*, dar numeroase incursiuni în opera de mai târziu organizează adeseori această operă în jurul anumitor teme sau anumitor probleme. Ochiul cercetătorului este reținut în mod particular de prinderea relațiilor dintre poezia lui Coșbuc cu literaturile clasice sau cu cea germană, dar nu exclude nici raportarea la literatura română, cultă sau populară. Prin bogăția și temeinicia informației, studiul lui Drăganu al-

cătuește, alături de câteva articole ale lui Bogdan-Duică, tot ce s'a scris mai de seamă în legătură cu poezia lui Coșbuc.

Cu această bogăție de informație s'a fericit în primul rând dl Octav Minar, de a cărui competență literară n'a scăpat niciunul dintre reprezentanții de căpetenie ai scrisului românesc din trecut. Pe Coșbuc l-a editat parțial și l-a comentat integral. Ar fi o poveste prea complicată să se arate cum l-a editat; o idee relativă și-ar putea face cineva comparând textele editate de d-sa cu cele publicate de Drăganu în colecția „Astra“, în 1929. Comentariul se desfășură însă după un procedeu sui-generis: încorporând notele lui Drăganu în textul lui Drăganu, d-sa izbutește să ne dea ceva nou și original și, deci, să se dispenseze de a arăta în ce măsură este tributar. Va fi surâs, de bună seamă, învățatul și corectul profesor dela Cluj, care urmărea studiile de istorie literară română, chiar când forma rudimentară a acestora le așeza sub pragul spiritual al gândirii articulate. Va fi surâs cu atât mai satisfăcut cu cât, fără să vrea, dl Minar izbutea să fie original: încurcând și raportând greșit notele, d-sa ne făcea să știm că, după ce Coșbuc studiasse dialectica și retorica la școala trivială din Telciu, își trecuse examenul de maturitate în 1884 și numai după aceea se înscriesese la liceul din Năsăud. Faptul acesta își pierde însă savoarea sa particulară în fața unei alte afirmații, pe care o desprind de pe pagina XIX a introducerii la colecția de poezii *Vatra*: „Nunta descrisă de Coșbuc, e plină de armonie și plasticitate rustică:

Șapte zile-abiă trecea

Mare nuntă se făcea“ . . .

Și d-sa continuă în felul acesta, reproducând întreg pasajul în care este descrisă nunta în poema *Inșiră-te mărgărite* a lui Vasile Alecsandri, pe care, cu cea mai desăvârșită liniște sufletească, o atribuie lui Coșbuc. Răspunderea faptului revine lui Drăganu care, la pagina 58 a studiului său, după ce reprodușese versurile în care se descria nunta în poema *Pepelea din cenușă* a lui Coșbuc, continua astfel: „O nuntă de aceasta minunată cunoștea Coșbuc din *Inșiră-te mărgărite*“. Și urma, reproducând tot pasajul pe care-l reproduce și dl Minar, fără să aibă prudența să noteze, pentru uzul Delfinului, că fragmentul aparținea lui Alecsandri și că el fusese reproduș acolo cu rostul să arate care este izvorul lui Coșbuc. Dacă Drăganu își va fi închipuit că Alecsandri este îndeajuns de cunoscut ca să nu mai fie amintit, dl Minar și-a impus impresionantul sacrificiu să ne convingă pe toți că lucrurile stau cu totul altfel.

Mărturisesc că încerc un penibil sentiment de jenă, referindu-mă la

faptul acesta în împrejurarea dureroasă ce a determinat scrierea articolului de față. Este însă pentru mine o datorie de conștiință față de prietenul dispărut. Cazul acesta trist, pe care l-am desprins dela periferia vieții culturale, ne face să ne punem într'adevăr întrebarea: care va fi soarta operelor sale rămase în manuscris? Dacă o operă tipărită, unde controlul imediat era posibil, a putut stârni rapacitate specialistului, ce se va întâmpla cu lucrările sale netipărite, lucrări care au fost cursuri universitare și ale căror idei au fost, în felul acesta, expuse, discutate, examinate? În discuțiile pe care le-am avut împreună el se arăta adeseori preocupat de soarta lor. Avea pus la punct un manuscris voluminos, de peste 700 de pagini, în care desbătea diferitele definiții date sintaxei și concentra o vastă bibliografie închinată acestei probleme, atât în românește cât și în alte limbi. Refuza însă să-l tipărească, deoarece îl destinase să servească drept introducere la tratatul său de sintaxă română, rămas și acesta printre manuscrise. Un capitol din această sintaxă, complementul, fusese dezvoltat aparte și se păstrează într'un manuscris separat. Când l-am văzut pentru ultima dată, cu două zile înainte de moartea sa, mi-a spus că manuscrisul acesta urma să fie depus la Academie și că probabil în toamnă avea să apară. Îi rămânea însă de făcut o ușoară modificare în capitolul referitor la dezvoltarea acuzativului cu prepoziția *pe*, trebuia apoi să adauge câteva exemple din limba actuală și să dea o redactare definitivă concluziilor, pe care le avea numai schițate. Și numai după ce va fi tipărit studiul despre complement și tratatul de sintaxă, avea de gând să treacă la publicarea cursului de istorie literară, în care urmărea literatura română în veacurile XVI, XVII și o mare parte din veacul al XVIII-lea. Aceasta nu era totul însă. Cartea lui *Români în veacurile IX—XIV* a stârnit reacțiuni violente din partea Ungurilor. Drăganu urmărea cu pasiune toate manifestările acestea, examina raționamente, compulsa texte, cerceta etimologii și izbutise astfel să strângă un material mai bogat decât acela pe care-l concentrase în cartea amintită. Intenția lui era ca tot materialul acesta să fie organizat, cu vremea, într'un răspuns masiv.

Nu trebuie să se creadă însă că hotărîrea aceasta izvora la el din considerente de ordin național. Fără îndoială, era un bun și întreg Român. Când a fost invitat de profesorii săi unguri să ceară abilitarea ca docent de limba și literatura română la Universitatea din Cluj, s'a gândit mult și a amânat mult. Avea înaintea lui două cazuri elocvente: Silași, care avusese de îndurat atâtea suferințe din pricina atitudinii sale românești și Moldován Gergely, pe care-l repudia întreaga conștiință românească din pricina maghiarofiliei sale. Și este probabil că amânarea

s'ar fi soluționat cu renunțarea definitivă, dacă n'ar fi venit la timp sfatul d-lui Sextil Pușcariu. De altfel se pare că unii dintre profesorii unguri erau ei înșiși convinși de necesitatea de a aduce un profesor care să facă știință, nu politică. Acestea erau asigurările pe care i le dau A. Kuncz, inspectorul general al învățământului din Cluj, și fostul său profesor, lingvistul Zoltan Gombocz. Și se pare că aceste asigurări nu erau vorbe goale. Printre lucrările pe care Drăganu le-a depus în vederea concursului figura și *Istoria școalelor născăudene*, pe care o tipărise în colaborare cu Virgil Șotropa în 1913. Din pricină că în această lucrare înserase un document inoportun, care punea în lumină intenția de maghiarizare a unor școale românești, Drăganu fusese pus sub anchetă de autoritățile maghiare. Cu toate acestea cererea lui de abilitare a fost admisă și, pe baza activității sale științifice, candidatul a fost scutit de colocviu. Mai mult însă: la lecția publică Drăganu nu s'a sfiit să citeze și pe protopopul român al Clujului, E. Dăianu, pe care atât juriul examinator cât și publicul din sală îl știau pus la închisoare din pricina sentimentelor sale românești. Faptul acesta ar fi fost îndrăzneț sub dominația maghiară în timp de pace; dar în Maiu 1917, când are loc lecția publică, el era de natură să primejduiască mai mult decât o docență universitară. Convingerile acestea, afirmate în împrejurări delicate, ni-l arată pe Drăganu așa cum noi, care l-am cunoscut mai târziu, ne-am deprins cu toții să-l vedem: de o intransigență care înțelege să ia asupra sa toate riscurile.

Iubirea de țară nu i-a orbit însă niciodată dreapta lui judecată. Mai presus de orice, el a avut cultul adevărului. Faptul acesta a făcut să fie combătut cu o fanatică înviersunare de anumiți învățați unguri și tot el a făcut să fie combătut fără cruțare de anumiți Români. Către acești fanatici se adresa el în cuvintele introductive la studiul său *Toponimie și istorie*: „Deoarece am găsit că o seamă din aceste nume ne-au venit din ungurește, comunicarea cu titlul menționat n'a avut norocul să fi pe placul unora dintre cei ce se ocupă cu trecutul mai vechiu al acestei părți a românismului și care uită că adevărul științific nu poate fi niciodată rodul patriotismului rău înțeles, ci rezultă în mod firesc din cercetări obiective“. Această corectitudine sufletească desăvârșită avea să facă dintr'însul un profesor model, un decan model și un om, a cărui prietenie sinceră inspira un puternic sentiment de siguranță.

L-am cunoscut în 1935. Venisem de puțin timp din străinătate și aveam de gând să mă întorc din nou acolo, când moartea neașteptată a lui Bogdan-Duică determină pe profesorii mei dela București să mă sfătuiască să rămân până la soluționarea succesiunii sale universitare. Că-

lătorisem toată noaptea, ca să pot prinde ultima zi de înscriere pentru concursul de agregatie ce urma să se țină la Facultatea de Litere din Cluj. Drăganu, care era pe vremea aceea decan, m'a întâmpinat cu multă bunăvoință, s'a interesat de studiile pe care le făcusem și de lucrările pe care le aveam în stare de proiect. Discuția a durat mai mult de o oră și la sfârșit, după ce mă asigurase că interesul Universității era să facă alegerea cea mai bună dintr'un număr cât mai mare de candidați, îmi atrage atenția că este nevoit să răspingă cererea mea de înscriere, deoarece nu respecta formele legale. Intr'adevăr, eterna mea ignoranță în materie de legi și de regulamente mă făcea să nu știu că în asemenea împrejurări era necesar un memoriu de titluri și lucrări tipărit. Memoriul depus de mine păcătuia de două ori față de prescripțiile legale: era manuscris și era un singur exemplar. Lucrurile acestea se petreceau în cea din urmă zi de înscriere și, pentru că voiam totuși să încerc tipărirea unui memoriu rezumativ, a trebuit să stabilim în prealabil dacă ultimul termen până la care putea fi depus era ora 1, când se'ncehideau birourile, sau ora 7 seara, când luau sfârșit cursurile. S'ar părea un fapt lipsit de importanță, dar el este profund caracteristic pentru felul cum Drăganu înțelegea să vegheze la aplicarea nemiloasă a legilor. Spiritul acesta de dreptate asigura o bază puternică prieteniei sale. În cei trei ani cât mi-a fost dat să lucrez alături de dânsul, servind laolaltă discipline foarte înrudite, legăturile dintre noi au devenit din ce în ce mai strânse. Când venea la biblioteca Seminariilor de Literatură, se abătea de obicei și pe la mine. Deschidea discret ușa și întreba încet dacă nu mă deranjează. Mă asigura totdeauna că are să-mi spună ceva de seamă, dar că nu mă reține decât un minut sau două. Era știut însă că acea dimineață sau acea după amiază era a lui Drăganu. El lucra de obicei acasă și, în afară de obligațiile sale administrative, nu ieșea decât când bucuria unei mari descoperiri nu-l mai ierta să rămână în spațiul îngust al camerei sale de lucru. Tăcut din fire, în astfel de împrejurări devenea de o locvacitate rară: argumente, contra-argumente, exemple, — mintea lui reținea totul și el reproducea cu o admirabilă precizie. În felul acesta aș putea spune că studiul care îl preocupa în mod exclusiv în timpul din urmă, acela despre complement, l-am trăit, alături de el, paragraf de paragraf.

Și pe acest îndrăgostit al ideilor, moartea l-a secerat fără milă, neiertându-i nici cea mai nevinovată bucurie, aceea de a vedea că roadele muncii sale spirituale vor putea fi valorificate și vor fructifica. Cine și când va fi în stare să ridice condeiul lui, căzut așa de timpuriu?

D. POPOVICI

RUGĂCIUNE

După stelare zăbrele
Bunule, întârzii pe sus,
Negură'n cercuri de stele,
Și noi așteptăm în apus.

Domnul a vrut să fii vinul
Și pâinea curatei fecioare
Și sfâșiat-a seninul,
Te-a îmbrăcat în stihare.

În țarnă căzuta albină
Mierea își schimbă'n venin,
Sbătându-și aripa 'n lumină,
Plânsetul inimii lin.

Fluturi răniți de amurg
Ni-s sufletele 'mbolnăvite.
Vină, ridică-le Sfinte,
Pășind printre umbre ce curg
Bun, cu luare aminte.

TRISTIA

Din care lume suni
Curată melodie?
Că prin adânci genuni
Suspînul tău adie.

In care mă cufund
In noapte și uitare
Inlăcrimând pe prund
Singurătăți amare.

Tu, străbătând la cei
Căzuți, uitați de toate,
Imprăști stânjenei
Pe umbrele 'ntristate.

Dar tremură pe rînd
In boarea verde-a serii
Mult mai adânc plîngând
Isoarele durerii.

MARIA DIN MAGDALA

Printre cetitorii Scripturii,
Tălmăcitorii Legii și ai Profetilor
Și ai celor ce-i ascultau cu supunere
Ca apele ce curg în matca străbună
Și nu le poți schimba cursul,
Ai apărut, cu buzele tale de vișină coaptă,
Cu trupul de azimi și vinuri,
Dogoritoare de verile anilor tăi glorioși
Și l-ai înfruntat cu priviri arzătoare,
Cu râsul tău ce 'ndoia laurii tineri.

Nazarineanul pribeag a privit în adânc.
Sub pale de văluri mincinos sfruntătoare,
Sub straturi de ape otrăvite, sufletul tău suferea
Departa de oameni, umilit, crâncen.

Și atunci a vorbit despre cei singuri.

Ca insula magică, Delos,
Pierdută pe funduri de mare,
Sufletul tău a 'nviat plin de lacrimi.
Templu cu stâlpi vineți iviți din talaze
Ai ridicat cu iubire zeului mare,
Domnul umililor, singur.

În ceasul sfârșitului și al tăgăduirii amare,
Când pașii de soră te-au dus pe Golgotha,
Când Maica Durerii plângea la mormânt
Și seara 'ntristată cernea cerul,
În inima ta toate erau drepte și clare
Și luminau în tărie — Maria din Magdala.

EMIL GIURGIUCA

INCERCARE DE FILOSOFIE¹⁾

E oricui vădită, în filosofia contemporană, o tendință de-a regăsi peste tot, în științe, în experiență, în realitate însăși, *spiritul*. O asemenea pornire nu este însă pe de-a'ntregul legitimă, dacă nu se întovărășește de una de-a căuta în spirit *vieața*. Poate pentru că n'au fost înțelese întotdeauna astfel lucrurile, ci gânditorii s'au oprit la jumătate de drum, s'a ajuns la formele acestea de idealism — de cele mai multe ori de tip matematic — care au părut nesatisfăcătoare pentru adevăratele interese ale filosofiei. Ca urmare, asistăm astăzi la o redeșteptare a realismelor, iar ele, iraționaliste ori nu, caută să regăsească ceea ce o anumită filosofie, din ce în ce mai stăpânitoare, pierduse: contactul cu ființa.

Numai că un adevărat contact cu ființa nu se întreprinde altfel decât pe dinăuntru. Existența este sau începe prin a fi subiectivă. Vieața spiritului, pe care-o întâlnim ca o temă permanentă a filosofiei, ca filosofie însăși, nu culminează, poate, altundeva decât în plenitudinea subiectului. Trebuia o întreagă reducere existențială, pe care o întreprinde, de-a-lungul istoriei sale, conștiința cunoscătoare; trebuia dizolvarea obiectului în relațiile și problemele aduse de spirit, sau — după vorba lui Cassirer — trecerea dela substanțialism la funcționalism; trebuia, în sfârșit, să vină prin Kant cucerirea unei pozițiuni critice, de suspendare a temelor metafizicci și de înlăturare a oricărui naturalism, pentru ca, desființându-se obiectul, să se poată institui acel primat al subiectului, în orizontul căruia ființa să recapete sens. E dela sine înțeles că, dacă un adevărat contact cu ființa se ia numai prin subiect, prima nu e cu necesitate îngrădită la cel din urmă. Tot ce se cuvine să spunem este că, atâta vreme cât o filosofie nu e una a subiectului, ea ne pare că nu poate fi una a realului.

Din perspectiva ce ni se deschide, am fi ispițiți să schițăm conturul

1) Paginile acestea fac parte din încheierea lucrării „Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou”, aflată sub tipar.

unei filosofii care, găsind în realitate spiritul iar în spirit vieța, atinge, cu o denumire ce n'ar trebui greșit înțeleasă, stadiul unei autentice filosofii a subiectului. Stadiul acesta reprezintă, în fapt, unul din poli vieții spiritului, capătul de sus, triumful subiectivității depline. Și e curios de constatat că, la capătul de jos, vieța spiritului pare tot o formă de subiectivism. Nu cumva vieța obișnuită a spiritului, cea în care atitudinea obiectivistă primează, este susținută de două subiectivisme ce se ignoră? Nu cumva itinerariul oricărei desfășurări de conștiință este (și lucrul *trebuie* să fi fost spus), dela subiectivitatea elementară, a unei conștiințe quasi-animalice, care nu prevede existența obiectivă decât prin tropisme și mișcări de apărare — la subiectivitatea, a toate cuprinzătoare și totuși permanent deschisă, a unei experiențe spirituale de tipul celei mistice? Nu cumva tot ceea ce numim valori obiective, isvorând din conștiința prezenței celuilalt, valorile etice și juridice pentru lumea persoanelor, ca și cele de cunoaștere rațională pentru lumea lucrurilor, nu cumva toate acestea înfățișează momentele mijlocii între două subiectivisme limită? Filosofia, care descrie și reface căile spiritului, ar avea atunci misiunea să culmineze în „luarea de conștiință“ a acelei subiectivități de tip superior; cu alte cuvinte ar fi sortită să obiectiveze o subiectivitate.

Dar nimic nu dă mai bine socoteală de faptul acestei subiectivități de tip superior decât considerarea vieții spiritului. Rămânând în zonele cunoașterii, e isbitor de limpede, în sânul ei, primatul *vieții* conștiinței cunosătoare asupra cunoscutului, a adevărului însuși. Căci este, oare, la drept vorbind, problema adevărului, cea fundamentală într'o filosofie a cunoașterii? E de găsit vreun filosof care să accepte ca „adevărul“ să existe într'astfel încât spiritul să nu-l mai caute? Nu implică, într'un fel sau altul, orice gândire o preferință pentru vieța spiritului față de stabilitatea adevărului, — în cazul că ar avea de ales între una și celălalt?

În definitiv dacă — după cum se spune de obicei — întrebarea fundamentală a filosofiei ar fi: ce este adevărul? iar nu aceasta pusă în relief de noi: cum e cu puțință vieța spiritului? — de ce unul din principiile cele mai active ale cugetării, și pe baza căruia se iau hotărâri cu valoare absolută, ar fi acesta cum că spiritul n'are dreptul să lenească? Tema lenii spiritului e mai semnificativă de cum poate părea la prima vedere. Ea exprimă comandamentul cum că nimic, nici măcar adevărul, nu trebuie să primeze asupra activității conștiinței; ba chiar adevărul ori falsitatea unei doctrine se judecă după aceea că îngăduie ori nu spiritului să fie viu. Nu altul era înțelesul adversității lui Descartes împotriva si-

logismului, pe de o parte, și a pornirii sale, pe de alta, de-a ține treaz spiritul, prin concursul tuturor facultăților. „*Ne ratio nostra ferietur*“, spunea Descartes. Și nu este, acest *ne ferietur*, o adevărată etică a conștiinței cunoscătoare din toate filosofiele?

Lucrul e într-âtât de adevărat, încât servește de criteriu deopotrivă în acceptarea ca și în respingerea anumitor doctrine. Istoricii filosofiei cari nu se așează în perspectiva acesta, se ostenesc să pună în relief opozițiile dintre diverși cugetători, pe tema unor doctrine cum e cea a inenitității ideilor. Dar e, poate, una din cele mai isbitoare verificări ale tezei ce susținem, constatarea că împotrivirea dintre apărătorii și adversarii înnașcutului duce la proclamarea unui aceluiași lucru, ei ținând de o aceeași atitudine filosofică, oricât de categorică ar fi opoziția aparentă. Filosofii își motivează atât de limpede preferințele, încât e de mirare că istoricii se opresc la ceea ce-i separă în loc să observe tot ce-i unește. Platon acceptă reminiscența și inneitatea — o declară stăruior în „*Mennon*“, — tocmai spre a nu lenevi spiritul. De ce va respinge Kant inneitatea? Fiindcă — scrie el în Disertație — „doctrina aceasta deschide calea *leneșilor*, printr-o filosofie ce declară, făcând apel la cauza primă, că orice cercetare ulterioară e lipsită de valoare“... Iar istoricul filosofiei vine să declare că, în sectorul acesta, Platon și Kant se împotrivesc, când de fapt niciodată n'au fost ei mai potriviți în substanța filosofiei lor, care e proclamarea nevoii de activitate a spiritului. Cât de semnificativ ar putea fi, în istoria filosofiei, acordul, pe aceeași temă fundamentală, între empirism și raționalism, dar în același timp cât de sterilă este opoziția lor! Descartes și Locke, Locke și Leibniz, sunt fundamentai de acord atunci când acceptă ori resping inneitatea ideilor în numele aceluiași principiu; ba ei sunt chiar pe de-a'ntregul de acord, atunci când, siliți fiind să-și adâncească poziția, admit că există în orice caz ceva înnașcut și numai aceasta: anume *facultatea* de-a cunoaște a spiritului.

Proclamarea unei vieți a spiritului, cu corolarul ei, combaterea oricărei leni a acestuia, au o consecință neîntârziată, în refuzul de-a admite, și de-a opera cu *gata-făcuturi*. Niciun filosof nu prevede în spirit și puțin admit în afară de spirit elemente gata făcute. Nu poate exista interpretare mai grosolană decât aceea care afirmă că Platon, raționalismul, sau oricari alți innești cred în idei pe de-a'ntregul date spiritului. Dacă totuși ar exista asemenea filosofi, nu ne sfiim să-i trecem în rândul realităților, căci ni se pare potrivit a numi astfel nu numai pe cei cari adună existența a ceva în afară de spirit, dar chiar și pe cei cari, prin credința în gata-făcuturi, copleșesc viața sa. Realist este oricine

nu îngăduie spiritului să *fie*, adică să fie viu. Poate că ar fi fost preferabil să nu se facă opunerea în termeni de realism și idealism, deoarece o filosofie a spiritului este, în sensul obișnuit, mai realistă decât oricare alta, pentru ea spiritul având deplină realitate în sânul ființei. Dar, dela Kant încoace, termenii filosofici poartă o anumită pecetie, de care, cel puțin cei cărora criticismul le pare un moment hotărâtor prin preciziunea lui, nu mai pot face abstracție. De aceea numim realistă orice filosofie dogmatică a gata-făcutului, iar dintre cele trecute în revistă e de subliniat cu precădere realismul aristotelic. Filosoful antic se îndeltnicește mai mult cu semnele gândirii, cu devenitul, decât cu însăși gândirea ce devine; iar sub forma unui primat al existenței, se întâlnește la el un primat al nemișcatului, în fapt adică unul al gata-făcutului. Spiritul este ca și solidificat în aristotelism; este solidificat de obiect, care-i impune unitatea sa și nu-i îngăduie să-și desfășoare virtutea de unificare. Deosebirea pe care o făcea un comentator între „*unio*“ și „*unitas*“ e perfect aplicabilă aci, în înțelesul că nu există „*unio*“ a spiritului ci „*unitas*“ a lucrului.

Aci, în plină desfășurare activă a spiritului, s'ar putea întreprinde cercetarea unei isbitoare chestiuni filosofice, ivită sub felurite forme de-a-lungul istoriei. E vorba de o anumită obiecție-tip, care vine să lovească sistematic orice filosofie, în clipa când aceasta își pune limpede problema cunoașterii. Este filosoful un monadolog de tip leibnizian? Dar, obiectează comentatorii pătrunzători, un monadolog nu poate scrie o monadologie, de vreme ce monadele nu pot avea cunoștiunțe desăvârșite unele despre altele. La fel se spune alteori despre Hume: teoria obișnuinței, la el, nu se sprijină pe obișnuință, deci cel puțin odată filosoful n'are dreptate. Și în general; scepticismul nu este o propozițiune sceptică; criticismul, de vreme ce e posibil, e necritic: iar însăși cunoașterea, cum se poate ea cunoaște pe sine? Condamnarea pe care o arunca un istoric, anume Kuno Fischer, asupra lui Leibniz: „dacă doctrina sa e obiectiv adevărată, ea e subiectiv imposibilă“, e valabilă pentru orice doctrină a cunoașterii, sub forma aceasta ori sub formă inversă: dacă ea e subiectiv adevărată e obiectiv imposibilă. Numai că, ni se pare a regăsi aci tocmai paradoxul la care sfârșeam, când spuncam că, potrivit punctului de vedere desfășurat aci, misiunea filosofiei e de-a obiectiva o subiectivitate. De aceea, fără a vedea încă limpede dacă în perspectiva aceasta obiecția-tip a filosofiei cunoașterii se rezolvă (de pildă în sensul că e vorba de o contemplație a cunoașterii și nu de o cunoaștere a cunoașterii, cu un regres infinit), ea capătă cel puțin un caracter de reprezentativitate, pe care cu greu îl putea pune în lumină o altă filosofie decât una a vieții spiritului.

Dar este filosofia altceva decât una a vieții spiritului? Cercetarea noastră nu ne îngăduie s'o spunem. Dinpotrivă, totul ne pare orientat în spre regăsirea și valorificarea acestei vieți, iar problema ei fundamentală, cum e cu puțință ca spiritul să nu fie la nesfârșit tautologic, ce anume îl însufletește, în ce măsură devine, cu alte cuvinte „cum e cu puțință ceva nou”, — stă, chiar atunci când nu e limpede pusă, în inima oricărei filosofii viabile. Un gânditor contemporan pune în lumină, drept cea mai adâncă întrebare a filosofiei: de ce există ceva în loc de nimic? Pentru noi, întrebarea cea mai adâncă e: *de ce întreprinde spiritul ceva, în loc de nimic?* De aci isvorăște actul cunoașterii; în lumina aceleiași întrebări se pune tema antică, dar și modernă, a contemplării, iar totul este îmbrățișat de problema vastă, depășind granițele epistemologiei, problemă ce traduce chestiunea fundamentală sub forma lui „cum e cu puțință ceva nou”.

Dacă am putea urmări pe „cum e cu puțință ceva nou” numai în zonele cunoașterii, e pentrucă, în definitiv, însăși cunoașterea e mai mult decât material al epistemologiei: e revelație primordială a vieții spiritului, e una din tainele acestuia, e, poate, destăinuirea sa dintâi. În înțelesul că ține de un adevărat destin, actul cunoașterii îmbracă o demnitate ce n'ar trebui nesocotită. De aceea, trebuie să ne ferim statornic să confundăm problema lui „ceva nou”, fie cu problema predicăției, ridicată de Sofiști și Megarici, fie cu problema amestecului genurilor, propusă de Platon, după cum nu e de asimilat nici cu metodele de invenție ale empiriștilor și raționaliștilor moderni, ba nici măcar cu pătrunzătoarea problemă kantiană a sintezei. Toate acestea exprimă, în felul lor, nevoia noutății, ori îi indică instrumentul, dar nu măsoară cu adevărat adâncimea lui „cum e cu puțință ceva nou”. Aproape peste tot, la filosofi, stăruie un dublu joc între punctul de vedere al cunoștinței și cel al spiritului (de ex. tema unității științelor, la Bacon ori Descartes, temă care e alteori a unității spiritului), iar faptul că până și Kant întârzie mai mult asupra judecării decât a actului de a judeca, deci faptul că mai de grabă gânditul decât spiritul e o problemă pentru filosofi, ne îngăduie să-i depășim, din perspectiva celui din urmă.

Ce devine, în lumina acestei depășiri, tema lui „cum e cu puțință ceva nou”? Se precizează, pe măsură ce se adâncește, ca o temă a lui: cum a fost cu puțință ceva nou. Așa apare ea la Kant și cu aceeași tră-sătură definește ea în propriu exercițiul filosofiei. Misiunea filosofiei nu e de-a spori cunoștințele, nici de-a crea instrumente care să îngăduie sporierea lor metodică, ci de-a reprezenta luarea de conștiință a spiritului în act. Filosofia nu este, în mod exclusiv, vieță a spiritului; ea e și re-

flecțiune asupra vieții spiritului. Negreșit, ca orice formă de manifestare a spiritului filosofia e, în fapt, invenție în act, adică manifestare de viață. Dar în măsura în care-și alege ca obiect vieța spiritului, filosofia se definește poate tocmai prin distanța față de cel din urmă.

Înțelegă deci în orizontul lui „cum a fost cu puțință ceva nou”, filosofia devine, în loc de act pur și simplu, o adevărată posteritate a actului. De aceea sarcina ei nu e să întreprindă ceva esențial nou, iar istoria lui „cum e cu puțință ceva nou” conduce, în cele din urmă, la condamnarea noutății *prin* filosofie. Departe de-a spori lumea, ea se însărcinează abia s'o facă pe deplin cu puțință. Filosofia nu admite un dincolo: e în chip esențial o îndeletnicire cu lumea aceasta. Reabilitează actualul pe toate planurile, îi dă o neobișnuită gravitate, încercându-l de mister, și face, din evidențele firești ale bunului simț, problemele ei nefirești.

De vreme ce prin ea însăși filosofia nu duce la ceva esențial nou, ai putea fi ispitit să crezi că ea nu orientează către viitor, ci în spre trecut. Nu făcea astfel însuși Kant, care trimetea într'atât către știința lui Newton, încât nu deschidea de fel calea către geometriile ne-euclidiene de mai târziu? — Dar e nedreptatea cea mare care ar putea lovi întemeierea filosofică schițată aci. În felul în care o înțelegem, filosofia e singura disciplină *conștient* deschisă către viitor. Numai că viitorul, în ordinea ei, nu înseamnă ceea ce nu este încă; ci înstăpânirea în ceea ce este. Viitorul filosofiei e ființa; față de care prima ia distanță tocmai spre a o găsi cu adevărat. Ce mai au de făcut și încotro mai pot să se îndrepte filosofii care pleacă dela ființă? Știm bine că ele sunt totuși numeroase și că iau înfățișări felurite. Dar le-am putea cuprinde pe toate sub denumirea de filosofie a cauzelor, sau filosofie a principiului — norma lor statornică fiind: ceea ce precede e mai de preț decât ceea ce urmează — iar tocmai despre acest tip de filosofie, vrednic de respins, e de arătat că orientează în spre trecut. Căci el prevede o permanentă degradare a principiului în consecință, pe de o parte, și o neostenită nostalgie a consecinței după principiu, pe de alta. În perspectiva lor, prin urmare, vieța spiritului nu s'ar îndruma către altceva, ci către ceea ce e dinainte prezent, în înseși lucrurile unde trebuie regăsit. Adevărurile acelea veșnice, pe care Descartes caută să le regăsească peste tot, sunt într'adevăr trecutul spiritului; pe când știința lui Newton, către care iar nu *dela* care Kant pleacă, reprezintă viitorul lui. Filosofia lui „cum a fost cu puțință ceva nou” nu înțelege pe „a fost” decât ca distanță a spiritului de propria sa viață, care e neîncetat dispoziție către viitor.

De aceea, fiindcă ea nu orientează în spre trecut, este instrumentul memoriei atât de puțin revelator, în reconstruirea vieții spiritului pe care o face filosofia. Memoria dă pe „același“, nu pe „altceva“. Ea nu transcrie biografia adevărată a conștiinței noastre. Caracterul ne-productiv și străin de invenție, al memoriei, o definește ca o rezistență adusă sie-și de spirit.

Nu cumva însă rezistența e mai vastă și în același timp mai intimă decât o poate arăta memoria? Aceasta din urmă nu ar fi decât substitutul unei porniri adânc stabilizatoare a spiritului, pornirea spre contemplație. Mai mult decât senzație prelungită, cum vrea Condillac, s'ar putea socoti actul memoriei o contemplație prelungită. Înțelegă însă ca un substitut al contemplației, memoria lasă loc desbaterii dramatice dintre modul contemplativ și cel activ al conștiinței, desbatere care ar putea da viziunea finală a filosofiei.

— Cât de adânc e, pentru filosofie, mitul lui Narcis! — Intreg destinul spiritului, frământat între contemplație și acțiune, e în joc aci. Dacă vieța spiritului dă neconținut dreptate cunoașterii, în dauna contemplației, putem oare ascunde până la capăt că spiritul însuși năzuește să-și împlinească și curme destinul în contemplație? Ceva maiestuos și tragic, ca o vastă aspirație către moarte, vine să dea adâncime spiritului în plină desfășurare.

E, parcă, o dublă instabilitate în spirit: când cunoaște, vrea să contemple; când contemplă, urmărește să recadă în cunoaștere. Totul, în el, e îndreptat către ceva nou; și cu toate acestea, odată găsit faptul cel nou, spiritul tinde să-l transforme în „adevăr“, într'un principiu pe care memoria să-l păstreze, așa cum Echo, singura ființă iubită de Narcis, păstra propriul lui glas. Și poate că spiritul este încă mai complex decât Narcis: cine știe dacă nu e un adevărat Anti-Narcis. Căci în timp ce primul se sfâșia între contemplație și acțiune, ultimul sfârșește prin a găsi un echilibru, împăcând vieța și moartea într'o aceeași desfășurare paradoxală. Având drama lui Narcis, spiritul n'are și destinul acestuia.

Paradoxul spiritului e tocmai că năzuește spre contemplarea unui lucru pe care, în fond, nu vrea să-l atingă. Spiritul, doritor de adevăr, nu e de nimic mai primejdut decât de acesta: ce s'ar întâmpla cu vieța sa dacă l-ar întâlni, și odată pentru totdeauna? Firește, adevărul ar fi o redescoperire lentă și laborioasă a fiecărui conștiințe. Dar el nu ar pluti mai puțin peste lume ca acea ordine incoruptibilă, pe care spiritul n'o poate întâlni fără tragicul triumf de-a se desăvârși pe sine prin moarte.

Și cu toate acestea spiritul aspiră către statornicia și desăvârșirea morții. Obsesia contemplației îl trimete neîncetat ca și dincolo de el,

către forme stabile a căror nostalgie o poartă cu sine. Numai că propriul spiritului e de a-și salva unitatea, nu de a și-o compromite, ca Narcis. Împărțit între contemplație și cunoaștere, între pornirea de-a ieși din sine, spre a se fixa, și cea de-a se dărui sieși, spre a se pierde în devenire, — spiritul împacă cele două elanuri, împietrind propria sa însufletire. Căci dacă, în chip obișnuit, contemplația îți dă o altă lume, în timp ce cunoașterea te adâncește în aceasta, spiritul sfârșește prin a considera propria sa desfășurare, împăcând contemplația cu o cunoaștere *asupra* căreia iar nu dincolo de care se aplică. În exaltarea sa către fixitate și moarte, spiritul recucerește propria sa vieță.

Ce altceva decât un asemenea exercițiu definește filosofia? De aceea ea este, poate: considerarea vieții spiritului din perspectiva morții sale.

CONSTANTIN NOICA

TĂCERE

Păsări albe lunecă
Zarea de-o întunecă,

Line oști pornite'n zori
Pe sub soare, pe sub nori,

Legănată în amiezi
Peste netede livezi

Ca, în seri, ușoarele
Să treacă hotarele!

INSEMNĂRI

E, fără îndoială, a lunii pală rază
Ce cade peste cartea deschisă în amurg
Și care la ferestre înalte 'ndoliază
Odaia'n care umbre prelungi, ușoare, curg.

A ei lumină lină simți-o-voiu aproape
Alunecând pe frunte-mi cu jocul ei ciudat,
Odihnitoare, pură, dorită totdeauna
Și'n clipa când de lume mă voiu fi depărtat.

PRIN ASPRA FRUMUȘEȚE

Prin aspra frumusețe a lanurilor coapte
Când soarele se-ascunde și doarme dus în nor,
Ne depărtăm de lume și ale noastre șoapte
Ne însoțesc cu stinsul și lung ecou al lor.

Se'nalță pasări svelte în triluri nesfârșite
Pe lina ondulare a zării de argint
Și greeri plâng în ierburi dureri înăbușite
Sub umbra care cade ușor ca un alint.

De n'am mai ști de nimeni, pierduți pe totdeauna
Și doborâți, de vreme, în lanul de trifoi,
Să adormim alături, îmbrățișați și goi,
Să fim răniți de soare, să ne răsfete luna.

FRAGMENT DE POESIE

Aminteau de noi acele vești,
Murmure prelungi, stinse ecouri,
Palide frânturi de netezi nouri,
Ca'n îndepărtatele povești.

Vremea viclenește ne-a răpus,
Cu a ei otravă picurată
Peste floarea inimii curată,
In splendoarea calmului apus.

NU-MI AMINTESC PEA BINE AZI

Nu-mi amintesc prea bine azi.
Orașu'n ceață se îngroapă.
Seara coboară ca o apă,
Cu stinse murmure din brazi.

Am fost cu voi, am fost cu ei, —
Și cu prieteni, cu dușmani,
In lina trecere de ani,
Infrânt de ghiara patimei.

Seara coboară ca o apă
Cu stinse murmure din brazi.
Nu-mi amintesc prea bine azi.
Orașu'n ceață se îngroapă.

TRECURĂM PESTE ANI

Trecurăm peste ani într'una
La'ndemnul inimii, nebuna,
Și într'al lumii carnaval
Am fost un număr triumfal.

La bâlciul gloriei de-o clipă,
Cu o zadarnică risipă,
Plătirăm cuvenit tribut
Pe tinerețea ce-a trecut.

Acum mai des în loc ne-oprește
Bătaia vremii ce-amintește
De scumpa trecere de vis
Pîn pământeantul paradis.

Trecurăm peste ani într'una,
Azi peste frunți ne bate luna.

MOARTEA ANOTIMPULUI

Seara îmi adună
Umbrele la geam
Cu prietenia veche de-altădată.
Toamna peste câmpuri umblă despuiată,
Frunza cade frântă,
Smulsă de pe ram.

Cărțile de-a-valma
Pretutindeni zac
Sub ușoara bură de păienjenișuri.
Mâna grea încearcă alte luminișuri
Scrisului nesigur,
Pașnic și sărac.

Vântul mi'nterupe
Gândul mincinos
Stăruind la ușe, cu bătăi încete,
Aruncând în urmă ultime regrete,
Anotimpul moare
Stins orgolios.

AUREL MARIN

FRAGMENTE

SMINTEALA LUI LETU

— Vez' așa, Letu măicuții, așa! Da să zici și la școală, la igzamăn, tăt așa, fain, să te preceapă oamenii, maică! M'auz'?

Letu era primanul. Întâi îi adăugaseră numelui o codiță pe care, mai la urmă, i-au retezat-o, ca să-l desmierde cu ea.

Azi, în zi de sărbătoare, în fața satului adunat la școală, făcea și el cel dintâi examen al lui, examenul de clasa întâi.

Sor'sa, din a șasea, îl învățase o poezie. Era, dealtfel, singurul din clasa lui învrednicit de o astfel de năzdrăvănie. O lună întreagă îl muștruluisese fata să-l facă, nu s'o 'nțeleagă, dar s'o rostească după chibzuințele ei. Și el și seara și dimineața, după ocinașe, spunea și poezia:

Io sânt mic,
Dah sânt voinic.

.
Nu mi-i fhică
Nici de tine
Nici de tine,
Măi veșine!

Aci se oprea, da ochii peste cap, se uita în dreapta și stânga, amenința cu degetul pe vecini, înghițea nodul din gât și pornea cu spusul mai departe:

Că la 'nvățătuhă,

.
Acum veniseră cu toții dela biserică, prânziseră și împreună cu surorile și frații lui, școlari și ei în clasele mai mari, stau gata să pornească la școală, la examen. Pe el l-au pus să-și mai încerce odată glasul de față cu părintele, preoteasa, bunica și toți ceilalți ai casei. Din ușa deschisă, ținând cărțile la subsuori, întors cu fața spre masă, în liniștea

de biserică, i-a răsunit viersul de părea un mic arhanghel răsărit în prag cu o poruncă nouă, adusă acum din cer. La urmă, maică-sa i-a şters sudorile de pe frunte, l-a sărutat pe semnul mirului şi l-a îndemnat să nu-şi piardă firea şi să se vitejească şi la şcoală ca aci, pe pragul casei.

Nu că ai părintelui prunci ar fi avut altceva pe umeri, decât tot un cap sbârlit cu minte scămoasă, ca şi plozii credincioşilor Sfinţiei Sale — prunci erau şi ei — dar, la şcoală, când dascălul scormonea dedesubtul bogheţelor deşarte de grăunţele învăţăturii semănate de el şi în clasă se făcea pustiu de parcă nu era nimeni acolo, copiii părintelui şi doar vreo cinci-şase încă scoteau corniţe ca de melc şi împungeau cu ele golul găunos din peştera friguroasă a înţelepciunii. Luminaţi de o pară launtrică, înălţau aceştia steagurile învăţăturii sus-sus, smâncindu-le ciudoşi şi pocnind pe buricurile degetelor gogomănia ce le frământa deşteptăciunea. Ceilalţi se roteau prostiţi după ei şi căutau cu gurile căscate pricina lucrului acolo, unde arătau vârfurile sulitelor, ori încercau să-l prindă din zbârnăiala sfârlezelor de de-asupra capetelor lor. Rămâneau așa, zgâiți la pocnitoare, tablou de adevăr şi înţelepciune, până se îndura domnul să slobozească vreunul să cuvânteze:

— Câte jenuri ştim? Să zică Şofron, porunci învăţătorul.

— Tri, dom'văţător, tri: mascul, mueresc şi ambi-jăn, răspunse copilul pe nerăsuflete.

— No, tare fain. Dară şti-mi-le-ai *deschilini* de către olaltă?

— Şti, că-s masculine: bou' şi jiţalu', calu', mânzu', catâru' şi măgaru'; precum că, dacă îs ca tăţ' bărbaţi, că o' zici: „un bărbat, doi bărbaţ', o' „un bou, doi boi“, tăt' aia-i; iară: vacă, iapă, capră, oaie îs de jănu muierilor, că şi la muieri zici ca şi la oaie: „o muiere, două muieri, o oaie, două oi“; apăi 'elea ce se mestecă, de îs cân' așa, cân' așa, cân' la muieri, cân' la bărbaţ', apăi să năutreeză şi să fac ambi-jăne.

— Egzemple, Toadere! se repede învăţătorul la unul.

— Io? Io să zic? se miră elevul, arătându-se pe sine cu degetul.

— Tu!

— Io, Zbârnăel?

— Tomna tu, Zbârnăelul lui Răbăcală-Căpraru!

— Şiî . . . ce să zic, dom' 'vă'?

— Egzemple.

— Izemple? Jănuri să zic? Daa . . . cum să le zic?

— Cum? Cum te-a lumina înţelepciunea Răbăcăleştilor.

— Să zic ce-oiu vrea io?

— Să zici ce-i vrea tu.

— Pe placu meu?
 — Pe placu tău.
 — Ghespre oameni, ori ghespre muieri să zic?
 — Tăt una.
 — Tăt una? Apăi, iaca, pe mine m'ar traje hirea să zic ghespre muieri.

— Zi și despre muieri, Toadere.
 — Baiu-i că-i prea șoadă și minton or umbla bolunzi hăștia pe su' bănci, ca cloțanii.

— Ii șoadă rău?
 — Șoadă da, și nu tomna *oablă*.
 — Atunci las-o, las-o asta și zi alta.
 — Ba oi u tăcé și n'oiu mai zîce mnimnic, fără numa oi u șadé la locu'meu, c'a hi mai mândru așa și nici pe Răbăcălești nu i-oiu mai face de isoavă proștilor hăștora.

Copiii rād și Zbârnăel se rāstește la ei:

— Te jâmbi? Vă jâmbaț'? De ce vă jâmbaț' grihonților, că nă-ț' hi vāst jānu caprii și nici pe babă n'am făcut-o moș.

Când au auzit școlarii asta, li s'au înmuiaț picioarele, li s'a oprit rāsuflarea la gură și, vorba lui Zbârnăel, s'au trezit cu toții pe sub bănci, ca cloțanii, de-a rămas în clasă, cu învățătorul, numai Todoru lui Răbăcală-Căpraru.

— No, n'am vorovit io gherept? Mă lāsarăț' sîngur. Amu, ce m'oiu face numa' io cu jānurile?

Pe sub bănci, cloțanii mișună și sîsîe.

Zbârnăel prinsese rădăcini într'a treia.

Nici el nu mai ținea minte de câți ani se îpotmolise aci. Unul îl sfātuise chiar să aducă vacile tātâne-său cu tājala să-l smulgă de acolo și să-l tārască mai spre fundul clasei, unde erau cei cu care pornise el învățătura. Învățătorul îl întreba numai la zile mari, pentru hazul lui și al copiilor. Zâmbea mai întāiu pe sub mustață, apoi îl poftea să rās-pundă.

Acum, de când cu lecția despre genuri, mestecau copii în gură, — trecuse chiar și la oameni în sat, — o vorbă despre genul . . . caprii. Ba spusese unul și o poveste cum anume s'ar face din babă moș. Și știința lui Zbârnăel despre genuri atāta-i era. Școlarii se temeau c'a spune-o, a spune-o așa cum spunea el toate lucrurile. De aceia s'au făcut ei cu toții cloțani și-au intrat pe sub bănci.

Taina cuminenței copiilor părintelui o lămuri, într'o recreație, tot Zbârnelul lui Răbăcală-Căpraru.

— Tat'său îi popă și-i învață, mă, și el, grăi Mulea Nicolae din a patra.

— Ha? Popă? Popă da, popă, că pe oameni îi cădește, la beserică, cu cădelnița și pe ei, acasă, cu brăcinaru, că io l-am văs't cum îi afumă cu el, mamă-mamă! lămuri Zbârnel smocul de capete grămădite la sfat.

— La popa-i ca la ghimnăzii: îi pune dom' părinte cu nasu'n cărț' și cei mari îi învață pe cei mici și el cu brăcinaru pe tăț', complectă repetentul din a treia.

Nicolae și Zbârnel nu erau departe de adevăr. Rânduiala asta însă se mutase și la școală, unde înțelepții părintelui erau vătafi, fiecare la clasa lui și unul, cel mai mare, peste toți, de-i mai țineau, dimineța și printre ceasuri, câte o țâr' locul dascălului Gheorghe.

Tot ei, cei câțiva, îi făceau, la inspecții și la examene, fala școliei:

— Să spue: Ninu, Ria . . . Genu . . . Lețu . . . Romi . . . Epifan, Iuănu Dodului! porunca dascălul.

Ei se sculau, glăsuiau scurt și fără sminteală, așa cum sta scris în cărți și se așezau iar pe bancă, gravi și mândri de importanța lor. Invățătorul își furișa privirile sub „tvicherii“ inspectorului, ori rotea ochii zâmbăreți la lumea din sală, țușea mulțumit, mai răsfoia puțin clasa și se trezea iar la vreunul din ei.

Oamenii, mirați de greutatea învățaturii, din care ei nu pricepeau nimic, își clătinau căpățânele a uimire:

— Noi? Noi ce știm? Mnimnic măi Iuane! pe ei, săracii, ia ciorsăit tăță iarna, dascăru, ș'amu zîc, zîc de nu-i mai poț opri. Da' noi ce precepem din tăte aiestea? Mnimnic Iuane; mnimnic!

Dascălul Gheorghe era bun meșter al examenelor, că le potrivea la toți odraslele în răspuns, pe puterile și priceperea fiecăruia. Asta, ca să nu-i facă nici pe copii, nici pe părinții lor și nici pe el de ocară, așa că lucrurile ieșeau întotdeauna frumusele și limpezi ca apa dela Șipoțel.

Examenul ținea mult, că jumătatea asta de zi primăvăratecă era lungă și în cele șase clase era îngrămădită învățatură, nu glumă! Și ea trebuia răscolită toată, ca otava încinsă de umezeală. Până la toamnă-i mult și se mucegăiește!

Se înfierbânta clasa și aerul se îmbăcea cu felurite aminosuri. Pe la substantive, atribute, romburi și eprubete, lumea căsca gramatical și desena cu brațele verticalele și perpendicularele căutate de școlari.

Cei mărunți, în băncile din față, scăpau mai repede de hărțuială.

Fierți și osteniți, își lăsau căpșoarele pe bănci și urmăreau cu priviri împăienjenite vreo muscă, ori o altă gănganie dintr'un colț al clasei, până-i toropea somnul.

Mai înviorau oamenii nădușala, îndreptând câte o nepotrivire, ori asemuind întâmplările citate de școlari:

— Pământu' nost', mă? Pământu' nost' nu-i așa, hăbăucule! Ala parcă ar fi *dârgu* dela cuptoru' de 'chită. Fă-l mai amintrelea, că doar tu ai tras în el brazdă cu plugu' și trăbă să-l știi! protestă odată Gavrilă, urmărindu-și, la tablă, pruncul ce desena un trapez, care, după chibzuiala dascălului, ar putea să semene cu șirincea lor de sub Dată.

— Asta-i a ta, mă, unde ești, măi Oane? zise Todoruț, când un școlar sfârși povestea, în poezie, a omului ce merge pe două cărări, încercă adâncime șanțurilor și, acasă, își smântânește muerea și copiii.

Iar când Ana, din clasa a șasa, a spus că și maică-sa are acasă pârghee și că toată ziua-i cu ele amână, femeia, de după ușă, că era acolo, înciudată și aprinsă la față, i-a strigat:

— Cum? Tu, fată hăi! Unde-ai văș't tu, la noi, așa ceva? Io? Io n'am pu' mâna pe de-ahelea niciodată! Nu, zîc-zo, Dom' 'vățător, că nu. La noi, ne-am de neamu' nost' ni' nu știe ce îs și ce nu's 'elea! Tu, fată tu, să nu mai vorovești mninuni!

— Rudele dela ciubăr, furca, fusu', grebla, cleștele, lopata cu care svârli 'chita 'n cuptor, maică! — o lămuri școlărița.

— Rudele? ... Fusu'? ... Furca? ... Ai *bolunzît*? Cum să hie 'elea hârghee, târghee, cum zîci tu? Gândești că n'ăi hi umblat cu ele să le știi cum îs și cum nu's!

— N'o lăsa Mărie, n'o lăsa să-ț' *ciufuluie sârsămurile!* o întărită Ludovica din spatele ei.

După ce se tescuia din mințile copiilor și ultima mustuială de învățătură, începea serbarea cu coruri pe două-trei voci, cu poezii, monoloage și dialoge, cu popi, țigani și bețivi. Și, azi, începutul îl făcea Lețu cu poezia lui.

— Păi, acuma, oameni buni, ca după trudă grea, vine și oleacă de veselie! zise dascălul și-l căută din ochi, la locul lui, în banca întâi, pe pruncul părintelui.

— Stăi, Ilină, mai stăi o țâr' să-l auzim pe ficioru popii hăl frumos cum zîce poiezîia! își opăci Filimon femeia, necăjită c'al ei prunc, deși în banca întâi, alături de al părintelui, nu mai avea nimic de spus.

— Ficioru-i fain, o popa, mă? C'ășa cum zîci tu: „Ficioru popii hăl frumos”, iese că popa-i să-l scupchi să nu să dioache! observă Cașu dintr'un colț.

— No, Lețu nost, ian să auzîm povestea voinicului cela ce nu se teme de nimic! îi făcu învățătorul poftire pruncului să treacă pe dunga podiului, de unde se rostogoleau versurile de umpleau clasa, urechile și gurile căscate ale oamenilor.

Copilul însă, nimic!

— Cum? Nu zîci poezîia! se miră învățătorul, care știa cât o zobghise băiatul ca să n'o smintească cumva la examen.

Lețu? Era pe altă lume. Infierbântat și el de căldura din clasă și obosit de așteptare, adormise cu capul pe abecedar și tăbliță.

Trezit din somn de maică-sa, copilul își frecă ochii, privi împrejur, se miră îndelung proptindu-se de bancă și, întinzând mâinile în lături isbucni în plâns:

— Iiiii-iii-î-î-î . . .

Poezia n'a mai spus-o apoi, că preteasa i-a înfundat de grab' capul cu muzicuța în poala ei de duminică.

— O smintiș' Lețu măicuții, o smintiș' încă dela începutu' învățaturii! îi zise maică-sa acasă.

Dar, de atunci, Doamne, câte alte sminteli! . . . Și nu numai la învățatură!

IERARHIA.

În stăpânirea părintelui erau multe de făcut. Se născuseră chiar slujbe și slujbași. O ierarhie întregă. Numai că, Sfinția Sa avea, între supuși, pentru orânduirile sale, destule slugi credincioase. Unii erau aci, pe alții îi aducea părintele, în fiecare primăvară, dela oraș, în căruță, așezați rînduri-rînduri, câte trei pe scîndură, ca în băncile dela școală.

— Ți i-am adus, preteasă, spunea femeii ieșită să le deschidă poarta.

Femeia îi privea înlăcrimată, că era mama lor, îi da jos din căruță, își lăsa sărutată mâna ei slabă și sbârcoită, îi îmbrățișa pe rînd și-i alătura celor de-acasă, cu care se priveau nedumeriți.

Erau două lumi: una îmbarșonată și străină parcă de tot ce era aci și alta seină și prinsă'n rădăcinile cuprinsului ca o ușă în țâțânile ei.

Ca să fie tot o apă și un pământ, preteasa îi înșchimba la chip și înfățișare. Rupea ghița dintre ei încă de-a două zi dela venirea lor. Când se sculau de prin paturi, unde dormeau câte trei-patru peste olaltă în somn de moarte și dau să se înharbele, rămăneau o clipă mirați. Hăinuțele de barșon brumăriu și păpucii negri, de piele de vițel, nu mai erau alături, pe scaune! Ismenute de pânză, cămășute de bumbac

cu gulerul și pumnașii înfloriți, cioareci și mânecare de pănură, opinci și șarpăre de piele roșie îi îmbiau zâmbăreț, să le încerce. Căscău larg ochii, vrând să vadă că n'ar fi întocmai cum li se arată priviriilor. Cu degetele în gură, se roteau în jur, oftău, se uitau unul la altul și le potriveau pe ei. Se pipăiau, isbucneau în răs cu lacrimi, se măsurau cu ceilalți de acasă și se regăseau pe ei, cei de anul trecut și din fiecare vară. Smânceau odată din tot trupul și improșcau deavalma pe ușă afară, la rosturi știute, lăsate parcă doar aseară pentru hodina nopții.

Asta se 'ntâmpla așa în fiecare primăvară și toamnă. Numai că, în Septemvrie, era întors. Acum se lepădau de lumea lor de acasă pentru cea dela oraș, mai furând pe câte unul de ai lor, care își privea cu aceeași înlăcrimare hăinuțele lui seine, aruncate ca netrebnice și-și pipăia straele străne de pe el, cu nedumerire, ferindu-și privirile în lături.

Slujbele, gradele și porecelele ierarhiei le hotărî într'o seară cu sfat în casă, ca 'ntr'o glumă, unul mai posnaș și cu învățătură mai multă. Deschise o carte mare și le ceti de acolo, ca părintele din evanghelie. Că în carte n'o fi fost întocmai, de unde să știm noi? Dar că el ținea degetul pe rânduri, slovenea, privea pe rând la fiecare, rostea o treaptă și ceilalți hohoteau și primeau, putem facem credincioasă mărturie, că am fost de față.

Le-a luat de jos în sus, dela mic la mare:

Coconul Pârțâilă,

Serdarul Fluture,

Medelnicerul Doniță,

Ciohodarul Papuc,

Păsărarul Aripă,

Sterparul Tunsu,

Ciurdariul Soriciu,

Comisul Coadă,

Stăvarul Potcoavă,

Șătrarul Roată,

Logofătul Piană,

Duducuțele Ană, Ilină și Marie,

Gospod Mădălina și, ultimul

Voevodul Ioan Preotu, domn și stăpânitor a toată ceata și a cuprinsului dintre pâraele Lazului și Burtucăi și Calea cea Mare a drumetilor dnspre A... și T..., precum și Mare Duce al nu prea îndepărtatelor și puținelor șirinci de pământ arător, fânețe, imașuri, păduri, mocirle, stânci și râpe neproducătoare.

Slujbele și gradele se cucereau cu vârsta, priceperea și hărnicia.

Toți au trebuit să treacă printr'însele. Fiecare an îi sălta cu câte o treaptă mai sus. Asta când nu îndărăptau să rămână buni în grad pe încă câte o vară.

Cocoonul Pârțăilă, în leagăn, își bânăia cu degetele buzele nu-ș' cun, nerușinat, urmărind cu ochi speriați pe maică-sa prin casă.

Serdarului Fluture, călare pe coada unei mături, deșălată tot de el, ori pe o furcă sau pe o greblă, găsite în cale-i, în fruntea călărimii închipuită, nu-i ajungeau curtea și grădina, mari cât un câmp. Se războia cu toate gângăniile, mai cu osebite cu fluturii, încercând să-i prindă sub pălăria mare de pac, de-a călare. Uneori se întorcea rănit din războiul cu... jivinele. Il trântea armăsarul năvăș, ori intra chiorș cu capul în vreun pom, într'un perete. Atunci urla ca de moarte și alerga la maică-sa, voivodina, care-l descânta și-l obloja.

Păsărarul Aripă, în fiecare an altul, primăvara, pune și el, ca și toți ceilalți, punct învățaturii. Li goleau străicuța de abecedar și tăblița cu batistă și știl, priponite cu câte o sfoară de ochiul ramelor frecate sâmbăta de câte o duduță, i-o făceau doldora cu de toate, din cămară: pituță moale, brânzuță, slăninuță, o ceapă-două verde din grădină, cu roua pe ele, sare într'un colț al *merindării* și, cu o bătă la subsuori, îl puneau în urma stolului de găște, înșirate în triunghi cu matroana lor în vârf și cu găscanii pe de lături.

Tot așa cu ceilalți: le deșertau trăistile, or ghiozdanele de înțelepciunea tescuită între pereții cărților, ori înecată în călimări, le îndopau cu hrana pântecelor de sub brăcele și șerpărele roșii și le spânzura gospod Mădălina în cue, după rang și mărime, des de dimineață, pe când ei încă rătuceau în lumea nopții, zăvorită sub pleoapele lor, căzute greu la pârleazul zilei, plină cu lumină, sânge și osteneală.

Sterparul Tunsu, numit așa din pricina oilor tunse de maică-sa, avea în seama lui cărlanii, sterpele și caprele.

Ciurdarul Șoriciu își trăgea și el porecla dela pielea pârliță a viețuitoarelor de sub oblăduirea sa.

Comisul Coadă, mai marele grajdurilor, îngrijea vacile și mărunțișul lor.

Stăvarul Potcoavă, fălos în slujba lui mai înaltă, ducea caii în stavă. Uneori rămânea cu ei în Sârăș zile și nopți dearându-l. Li aducea acasă numai când domnul avea de făcut drum prin țară. Atunci, în trăsură, pe capră, își umfla și mai mult făloșenia.

Sătrarului Roată i-a dat posnașul în grijă șoproanele cu car, căruță, rotile, să le orânduiască, să se îngrijească de ele să nu rămâie în ploaie și să le ungă osiile cu duhod, ca să nu scârtâie la drum.

Ciohodarul Papuc? Odată pe an, la Paști, și asta nesmintit, domnul își cumpăra păpuși de piele de vițel, în culoarea lor firească, alb-gălbui-roșietică. Asta ca să știe ce ia, să nu-l înșele negustorul. Ii alegea să aibă talpă groasă și fața nu prea scămoasă, că vezi, pielea era pusă pe dos. Pentru trei crițari, preț hotărît de multă vreme, maestrul ciohodar le vicsuia, în ajun, de trei ori: dimineța, îndată după prânz și seara, înainte de culcare. Lustrul, ca al oglinzii, îl scotea în zorii sârbătorii, când domnul da să plece la biserică. Pentru asta îi rămânea dator cu încă un crițar.

Logofătul Piană, cel năstrușnic și cu învățătură mai multișoară, carele statornicise ierarhia, orânduirea stăpânirii, în cancelarie, fugărea și învărtea piana pe hârtie.

Vara, căci erau slugi tocmite numai pe câte o vară, intrau în rosturi în fiecare zi des de dimineța.

Voivodul-duce, gospod Mădălina și duduțele erau cei dintâi pe afară. Mulgeau vacile, aruncau ici o mână de fân, colo o buruiană; dădăceau și opăceau neastâmpărul și svârcolirile din Corabia lui Noe. Așteptau deșteptarea credincioaselor slugi.

— Lasă-i, mai lasă-i oleacă, că nu s'o prăpădi lumea! Până de seară au vreme de păscut! Nu-i vez?, sărăcuții, cum dorm, ca morț! Și Voivodina le mai lungea somnul cu o jumătate de ceas.

Când vedea că timpul tace și trece și soarele se ridică peste Dealu-Peșterii, se ducea ea în podul cu fân, unde durmeau ei:

— Hai, harnicuților, hai, că vă râd oamenii! Sculați că ne-o asurzît dobitoacele elea și sar să răstoarne hăizașurile, nu altceva! Hai, că mai durmiți voi de-amiază, acolo pe la umbră.

Și, într'adevăr, era mare zarvă sub încuietorile acareturilor stăpânirii:

Sub frăgarul din fața casei, așteptând, poporul înaripat își pierduse de mult răbdarea. Sfătuiau și cârteau împotriva lui Aripă:

— Ga-ga-ga-ga!

— Ghi-ghi-ghi-ghi!

— Li-li-li-li!

— Haa-haa-haa! — îl striga în cele din urmă un găscan înfuriat.

Cotețele răsunau și ele de vaetele și gemetele grohotinelor înfometate:

— Guic-guic, guic-guiiiic!

— Ah-ăh-ăh-ăh!

— Of-of-of-of, gemeau ele jalnic.

În grajd, tot așa, glasurile tilingilor, sgâlțâite furios, se 'ntreceau

în chemări cu mugetul și răgetul ciocovinelor priponite la iesle în funii și lanțuri:

- Tiling-lang-ting!
- Balang-lang-lang!
- Linga-linga-linga-linga!
- Balanga-balanga-balanga!
- Muu, muu muuuu!
- Aăă, ăăă, ăăăă! protestau în cor asurzitor.

Alături, cioropinele nu se lăsau mai prejos. Se uitau urât la ogrinji de sub nasu-le și, din când în când, amenințau și ele:

- Ihi-hi-hi-hi!
- Iiihi-hi-hi-hi!
- Ihî-hî-hî-hî, încheia unul mai bătrân, slobozându-și pe nas nerăbdarea.

Dincolo, după strungă, un smoc de spinări ciufulite de foarfecile preotesei, bolboroseau și ele mai domol, mai plângăreț:

- Bee-beee-beeee!
- Beheee-beheheee!
- Bleu-bleeeu!
- Mehe-he-he! mehe-he, întărea o capră tânguirea stârpiciunilor.

Încă somnoroși, voinicii își treceau băerile traistelor pe după grumazi, își căutau prin unghere bătele și murmurau și ei ocări:

— Las' că la Crăciun mi-o plățiți voi! O să vă mutați frumușel, rătoșilor, colo sus în pod, înșiraț' pe căpriori, în cămară și ici în straiță la neiculița. O să ferec ușa cotețului vost cu'n cârnaț, să-i simtă mirosul tăt neamu' porcesc! — ocăra Șoricu.

— Cioarăle să vă mănec! Da ce v'o apucat, ciocovinelor, blestema Coadă, pentrucă i-au stricat somnul:

— Spurcăciunile pământului, voi ce mai vreț'? Pielea pe bătă! Uite aici! și le-o arăta Tunsu amenințător sterpelor ce scăpărau din picioare și-și întorceau capul într'altă parte, rușinate de netrebnicia lor.

Se deschideau uși, porticute, vramnițe și sălbătăciunile năvăleau pe gurile căscate ale închisorilor, ca fugărite de dihanii fioaroase. O clipă, era aci, în curte, un amestec de neamuri și limbi ca la Turnu Vavilului.

Când se fereau în lături aripile porții mari și se ivea calea deschisă a drumului din fața casei, isbucneau fiecare pe limba lor în țipete de bucurie și țâșneau ca din săgeată prin deschizătură, afară. După ele, prea plecații servi și slugi ai stăpânirii.

În urma lor, în curte, pâlăiau adieri de ușurare. Se limpezise de

un gând și o grijă ograda și hărnicia stăpânilor. Iși frecau mâinile isbindu-le deolaltă și se risipeau și ei după alte trebi. Și-o avea fiecare pe-a slujbei și rangulu său:

Logofătul sfârșea, puindu-i pecetea, un hrisov al stăpânirii, început aseară ca apoi să se repeadă de grab' în câmp c'o sapă, c'o greblă, c'o secure pe umăr, să ducă celor de-acolo spor la muncă.

Duducuțele, harnice și tăcute, la războiu, ori la gherghefuri, își ascundeau grăbit suspinele în trei fire prinse în urzeala pânzei și a gândurilor; pe un scaun, c'o undrea și sfoară, țeseau, în spărtura sacului, visuri argintii, dând fuga și devale, Sub-Sat să lege, în mănunchiurile de cânepă, doruri furișate sub iile înflorite, ori să strângă în pologul otavei nădejdi ce le mijeau în roua dimineții lor azurii.

Gospod Mădălina, cu sufletul ei darnic, risipit într'al „hărnicuților” săi, cu anii ei uități și viața înmormântată aci, își depăna zilele în cet și cu răbdare în rosturile casei.

Iar Voevodul-Preot deslușea în stihii și stihuri păcatul lumii, cerând iertare și tămăduire beteagului de sub patrafir.

— Așa, preuteasă, așa, — spunea uneori tatăl copiilor cu bucuria unui zălud pe față, ca și când ar fi urmat un sfat al lor de demult. — Lasă-i să se ia la trântă cu viața! Să se tăvăle pe jios pân' țărână cu ea! Să-i străpungă, să le străbată sub chele să-i furnice în tăt trupu'!

— Cum ziseși? Cu cine să se trântă? Și ce să-i străpungă? — a întrebat preoteasa întâia dată cu glas îndoielnic, privindu-l ciocuș pe sfinția sa.

Părintele a stat o clipă, a rotit mulțumit ochii împrejur, apoi și i-a oprit asupra femeii lui s'o lămurească, arătând cu coada greblei din mâinile sale:

— Nu pricepi? Tu nu vezi ce-i în jiuorul tău? Acolo și acolo și dincolo până sub poala cerului.

— Ce să hie? Io nu văz mnimic!

— Nu vezi! — se miră omul supărat.

— Ba văd, cum să nu văd! Acolo, unde arătași tu, văd hotarul, dealurile și munții, pădurea; aci lângă noi văd casa, poiata, car, plug . . . și te văd pe tine, iaca! Altăceva ce să văd? — mai zise femeia cu glas de glumă.

— Păi acelea, muiere, acelea, că și io acele ți le arătai. Și nu înțelegi tu ce-i acolo?

— Acolo? Ba înțeleg, dă, cum să nu înțeleg ce și cum îi, că io aci m'am pomenit. Și le văd și acum și când îs în altă parte și când închid ochii că parcă mi s'o întipărit tăte în suflet, de le port cu mine peste tăt, pe unde umblu.

Părinteleo asculta și da din cap, socotind că preoteasa slovenește din cartea gândurilor lui. Zâmbea și-și sălta barba 'n sus iș în jos, ca și când ar fi zis:

— „Așa, așa, că doar așa zîc și io”.

— Aiestea le pricep io prea bine, da acolo în capu' tău nu știu ce plămădești tu acum? Cum? Să se trînte copchiii cu lemnele din pădure? . . . Cu bolovanii din Cheie? . . . Să se lupte cu ei? . . . Di de ce nu cu vîntu? . . . Cu apele și cu aeru'? . . Să deie așa, ni, din mâni?

— Și cu elea, muiere, și cu elea; și cu neaua, cu furtuna, cu tâte valurile!

— Să ia câmpii? Ce-ai zice tu și tăți oamenii?

— Io? Io ce să zîc? Brava copchiiitatiei!

— Ți-s acasă mințile și ți-s întregi? O' le-ai lăsat s'o ieie pe dealuri, omule? — întrebă mama copiilor îngrijorată de cele ce spunea părintele și de înfățișarea lui schimbată.

— Da, da! Tomna așa, preuteasă, precum voroviși! să se lupte c'o bîrnă, cu'n 'chetrouiu și s'alerge 'n fuga mare p'acolo pe unde ziseși tu!

— Vai de mine, omule, da ce-i cu tine!? . . . Cum să se lupte? . . .

— Cum? — întrerupse în grabă părintele. — Cum? Cum mă lupt io și tăta lumea. Să-l oboare lemnu' la pămînt și să-l târîiască acoloa, ni, la grămada aia. O vez'?

Preutesei i-au alunecat ochii la grămada de lemne. Iși cerceta amintirea să vadă dacă n'a găsi acolo urmele vreunei bătălii.

— Și să fugă pe dealuri pân' o simți ca tine și ca mine, și ca Iuăn ăla ce trece acolo pe uliță care nu se dorește alt-unde, că le-o prins picioarele rădăcini și nu se mai pot urni de aici.

Mă 'nțelegi? Și până le-or străbate și lor în chiele și oasă, în măruntaele lor și să le poarte: câmpu', dealurile și pădurea asta cu ei pe unde or umbla, ca tine, ca mine și ca tăți ăștia! Să 'nvețe trînta vieții; să-i stoarcă de-acolo miezu' și dulceța! Pricepi tu?

—

— Cine-o răscolește acolo și acolo și dincolo — și iar arăta câmpul, dealurile și munții — nu se mai satură de ea și nici n'o urăște, c'o prinde în palmele lui și să jioacă cu ea. Cine-o cată aiurea o așteaptă să-i bată la fereastră, ăla . . . și când îi vine acasă, i-i frică să s'atingă de ea!

Iar după un timp:

— Lasă-i s'o 'nveță și s'o deprindă de-acum. Nu, când îs mari, să rămâie cu gura căscată și brațele încruciate și să nu știe de unde s'o 'nceapă și cum c'o apuce de coarne! Ce? Ii rușne să se poarte ca tăți ăștia din sat? Ca părinții și străbunii noști, cu cioareci, opinci, mânecar,

cămășuță și ismenuță, tăte țasute și cusămnite de mâna ta? Și să învăț să sbiciu? Să-l pocnească în vârful pleznii? Să poarte sapa, furca, grebla, plugu'?

Inima femeii îi veni la loc. Acuma își da ea cu socoteala unde voia părintele s'ajungă.

— Spune și tu așa ca oamenii, să te înțeleg și eu, nu ca ceia cu mintea într'o dungă: să 'nvețe a usteni, a...

— A trudi, a cumpăni și a chivernisi, preuteasă! Asta-i viața și nu alta. Asta pe care o storci din chiatră cu mâinile tale, o potrivești după socotinți și-o presări după nevoi. Iaca ce-au de făcut logofeții noștri! Și carte, învățătură, nu zic ba, da găștile, sterpele, porcii, vacile și caii is începutu'! Apă: furca, grebla, sapa, secerea și plugu'! Voi cu acu', cu fusu', cu războiu'; cu petece și înflorituri; cu cânepa, bumbacu și lâna; cu așternuturi, cu măsurite, cu țoale, velințe; cu mătura, cu focu' și cu oalele; noi cu heștealalte, muiere: cu car, plug, coasă, sapă și di-hăniile aiestea.

— Așa-i părinte, vezi bine că-i așa!

În timpul ăsta, pruncii Sfinției Sale erau, fiecare, pe unde-i purtau firea și foamea dobitoacelor date în seama lor:

Stăvarul Potcoavă călărea pe Lila până'n Holdele Fântâniei, la Livada Oanii, ori până în Sârâș.

Comisul Coadă în Fundoaie, pe Rături, în Osoaie, pe După Cetate, la Hârtoape, pe Valea Arinilor, cu Bârnaia și tot poporul ei la umbră și pășune multă.

Șoricu cu Cilili la Cofu, pe Părăul Peșterii, cu grohotinele la rădăcini și corobețe.

Păsărarul Aripă scobora pe vale în jos până în Cheie, lăsând găștele și puii lor de voie să ciugulească de pe margini din înot, firele de iarbă aplecate în apă; să pescuiască în adânc câte un peștișor, ori o rămă plutoare. El le urma de aproape, numărându-le mereu ca să nu se împutineze cumva. Cu ochii străjuia desişul tufelor să nu apară de acolo vulpea. Așa îi spusese maică-sa. Asculta și se minuna cum se înțeleg găștele în graiul lor; în limpezimea apei vedea cum vâslesc pușorii din lăbuțele mici și roșii, alunecând pe apă în jos; ori cum priveau ei chioriş la bătrâne, când s'afundau cu capu în apă, scoțându-și afară lopețile, cu care svâcneau în vânt; cum le ascundeau iar, picioarele, în apă, smulgându-și din unde, ca pe o rămă lungă, groasă și lunecoasă, gâtul, sfârșit cu capul înmărgelat pe de lături de scipirea ochilor. Micuții luau bine seama la jocul matroanelor și încercau și ei. Deodată o pădure de lăbuțe tremurătoare izvorau din luciul curgător, svâcneau de câteva ori, își

scoteau repede căpșoarele, le scuturau și povesteau sfătoși, în graiul găscovean, cum a fost și ce au văzut acolo în adânc:

— Li-li-li-li-li-li-li, glăsuiau ei argintiu din vârful limbilor în pliscurile lor întredeschise.

— La-la-la-la-la-la-la, îi laudau bătrânele, îndemnându-i să mai încerce și se cufundau și ele.

Atunci, tot poporul, mic și mare, se aruncau cu capul în afundul apei, ca la o întrecere de înot. Curgeau așa cu apa, până ce începeau să răsară din unduială, mai întâi puișorii unul câte unul, apoi horholinele cu câte o rămă, un peștișor, ori o rădăcină în pliscuri. Glăsuiau iar cu toatele, de astă dată în cor sgomotos, bătând și din aripi.

— Ga-ga-ga-ga-ga;

— Li-li-li-li-li;

— La-la-la-la-la;

— Haa-haa-haa-haa!

Micul Aripă le urmărea făcând câte un pas după ele în josul apei. Se bucura în sinea lui de jocul năzdrăvan al găștelor și al puișorilor în haina lor de aur, gătiți ca pentru sărbătoare. Ii plăcea, că râdea singuratec și le arunca în apă miez de pâne, melci, firișoare de iarbă, după care se lua toată ceata să le prindă.

În liniștea și singurătatea locului adăpostit de tufișul des al sălciiilor de pe malul râpos al văii, păstorul și turma lui de boabe alb-aurii, părea un joc din alte lumi, o poveste ce a prins întruchipare, de care îți era trică să nu se destrame și să se topească iar în unda domoală a apelor limpezi.

Jocul urma așa în fiecare zi. Nu se isprăvea nici odată. Doar spre seară, când horholina bătrână da alarma, țipând și bătând vârtos din aripi și supusele ei se adunau iar în cârd, cu ea în frunte și cu vătafii pe de margini pentru întors acasă, băga prichindelul de seamă că înserarea zilei îi chema spre satul din îmbucătura munților aprinși de flăcările soarelui de apus. Atunci, cârdul, în legănarea domoală a pasului, urmat de Păsărilă lipăiau: lipa-lipa, lipa-lipa, lipa-lipa, pe cărare, apoi prin sat, până la poarta pe care ieșiseră azi de dimineață. Cineva le-o deschidea și-i cuprindea iar în stăpânirea casei.

Numai că Păsărarul își are povestea lui: În ziua întâi de păstorit, când poporul găscovean s'a aruncat cu capul în jos în apă și a dat a svâcni din picioare, lăsându-se dus de valuri, mărunțului Aripă i s'a oprit răsuflarea, și-a lepădat în grabă traista și mânecarul de pe umere, pălăria de pe cap și a alergat într'un suflet acasă, la maică-sa:

— Maică, măicuță, măicuță! S'o 'necat tâte! O căst în apă cu capu'

în jos și a bătut uite așa ni din picioahe și s'o înecat — și bătea copilu și el din mânuțele lui ridicate deasupra capului, ca să arate cum făceau găștele din picioare.

— Le-o dus apa, măicuță, le-o dus în jos, depaachte, depaachte, completa el cu convingere lămurirea.

Maică-sa l-a privit întrebător, a zâmbit, și-a luat pruncul de mână și s'a dus la locul cu pricina.

Aci, găștele se scâldau, unele în nisipul de alături, altele în apă sub salcia aplecată peste râu, cu puișorii răsfirați în juru-le. I-au primit cu li-li-li-li-li, la-la-la-la-la, haa-haa-haa-haa ale lor, vrând să spună că și-au așteptat stăpânul.

Copilul a privit mirat, s'a scărpinat în creștetul deșteptăciunii lui și și-a căutat hodrobelele. Le-a găsit: pălăria lui de pae, mâncată pe de margini de găscani; străicuța răvășită; merindeața într'o parte; coji de pită, slănină, brânză, ceapă și tot ce avusese într'ânsa, în altă parte, risipite prin iarbă.

Cu pălăria ruptă, într'o mână, cu trăistuța goală în alta, stă, se uită, socotește, i se bulbucă ochii și obrazii, gura i se făcu drâmbă și isbucnește:

— Iiiiiiiiiiiii-i-i-i...

— Las', sclugulița maichii, las' că-ți dă mama altă pituță și slăninuță și-ți cumpăr și pălărie alta, uritele de ele!

După posna asta le-a înțeles prichindelul plăcerea găștelor și le-a lăsat să se scalde cât le-o pofti inima. Ba s'a învățat și el să se afunde chiar ca ele, cu capul în jos până în adâncul apei, de unde scotea pietricelele argintii. Acum se întrecea în înot cu găștele.

Așa era rânduiala în cuprinsul stăpânirii părintelui, potrivită după nevoile și socotelile casei. Toți trebuiau să fie prinși în vârtoarea vieții, ce curgea destulă pe jghiabul dinastiei Sfinției Sale de Dumnezeu știe câtă vreme.

Dar s'a frânt și ierarhia din casa părintelui. A frânt-o urgia vremurilor ce-au urmat. Stăpânire, stăpâni și slugi s'au risipit ca să nu se mai întorcă în vechea lor așezare, decât ca să-și moae osteneala în apa limpede și molcuță a amintirii ce curge dintr'acolo.

DAVID SAVA

PICTURĂ

Au dejugat în margine de sat
Chervanele cu basme-ale înserării,
Prea obosite aripile zării
Pe umerii pădurii s'au lăsat.

O rază sub un nor întârziată
Rănește piscuri cu amurg tăcut
Dumbrava parcă-i sânge de mușcată
Codrul, pădurar care-a zăcut.

În gușa verde-a unui strâmt imaș
Gângăniile scutură viori,
Aprinșii rugi par flăcări de comori,
Ascunse de-al trecutului unchiaș.

Pe zarea ce-a murit cărămizie
Își coase noaptea haina de atlas,
Prin gândul meu, cărare cenușie,
Coboară-un car cu somn pufos la pas.

IOSIF DUMITRESCU PIETRARI

FRANS EMIL SILLAMPÄÄ

A devenit aproape un obicei statornic în anii din urmă ca premiul Nobel pentru literatură să fie acordat unui scriitor de mică circulație la bursa literaturii universale contemporane. Acesta a fost cazul lui Bunin, al lui O'Neil, și al altor câtorva încă. Ultimul scriitor premiat a însemnat, la fel, o surpriză și o uimire. Se șoptea de Georges Duhamel și iată că alegerea a scos la iveală un nume de o aproape crudă nouătate: pe acela al finlandezului Frans Emil Sillampää.

Decizia Academiei Suedeze consacră pe un scriitor din care cetitorul european nu cunoaște într'adevăr decât cel mult o carte, două. Cu atât mai mult Finlandezul acesta e cetit și prețuit în țara sa, unde el e socotit ca reprezentantul cel mai autentic al marei tradiții epice ale cărei temelii le-au pus trei puternice figuri ale literaturii contemporane: Juhani Aho, Johannes Linnankoski și Arvid Järnefelt.

Sillampää e un om al pământului. S'a născut într'o căsuță de bârne și a păstrat, cu pietatea robustă, caracteristică oamenilor dela țară, întreaga comoară a amintirilor din copilărie, toată dragostea filială pentru „firea închisă și meditativă“ a tatălui și pentru sufletul gingaș, „numai lumină și cântec“, al mamei.

Cel dintâi dascăl al lui, rămas și cel mai statornic toată viața, — i-a fost natura. Ea l-a ferit și l-a ținut departe de vârtejurile literare tulburi de pe la începutul veacului și dacă în romanele lui răsună totuși uneori gongul profund al realismului, în acest răsunet nu e nici o urmă de „școală“ și de „curențe“ literare: e pur și simplu glasul sincer al unei vieți care a bătut drumurile durerii și a biruit cu prețul multor jertfe. Grele au fost războirile lui Sillampää cu natura, cu viața, cu el însuși. Dar aceste lupte au un suport care le dă o noblețe luminoasă: e marea frumusețe a unei austere concepții de viață în care nu e nimic din fadul idealism al burghezului și e toată frăgezimea sufletească a omului care și-a păstrat străvechile legături cu esențele prime. Un asemenea om scoate îndemnuri de bărbăție din pilda bradului, învață răbdare dela pâ-

râul de munte care-și sapă albie prin stâncă, și știe ce este nădejdea dela toamna care se stinge în frunzișul ruginit, împăcată, în dorul primăverii viitoare.

Viața lui are ceva din măreția simplă a soarelui călător pe căile târiei: răsărit sfios, drum îndelung, popas târziu în lumina bogată a împlinirii.

Drumul a fost lung. Și multe s'au schimbat dela plecare. Pe măsură ce se apropia de oraș, tânărul Sillampää și-a lăpădat hainele de postav țărănesc, și-a părăsit una câte una deprinderile traiului de acasă, a cunoscut oameni noi, mentalități nouă, dar și-a păstrat neatinsă omenia fără pereche, adâncimea simțirii pentru cei obidiți. Micul licean de odinioară care trimitea versuri — cu câtă sfială! — gazetelor de provincie, studentul care părea un moment definitiv câștigat pentru studiile de biologie, e astăzi laureatul premiului Nobel. Intâia lui carte, *Soarele și viața*, apărută în 1916 în care tremură toată vraja munților, a văilor și apelor, n'a avut darul să-l facă cunoscut și abia romanul *Sfânta mizerie*, publicat cu trei ani în urmă îi scoate numele din obscuritate. De acum, Sillampää începe să răzbată și în streinătate. E tradus în franțuzește, în englezește, în nemțește. Urmează câteva volume de nuvele: *Hiltu și Ragnar*, *Țara mea dragă*, *Mărturisire*.

Nesocotind abilitatea meșteșugului, artificiile menite să facă efect, Sillampää se înfățișează din primul moment al apariției lui în literatură ca un scriitor de o sobrietate rară și această sobrietate a rămas trăsătura fundamentală a scrisului lui, până azi. Bucuriile entuziaste, renunțările obosite sau desnădejdlile fără leac trăiesc doar în sufletele eroilor lui. El însuși se strecoară printre aceștia neobservat.

Subt semnul acestei desăvârșite obiectivități și rețineri e scrisă și opera lui de căpetenie: *Să adormi tânăr sau cea din urmă înflorire a unui neam bătrân* („Nourena nukkunut eli vanhan sukupuun värneinen ulhanta“, 1913), roman cunoscut în traduceri mai cu seamă subt titlul *Silja* (după numele eroinei principale).

Pe vremuri Gogol vorbea cu desgust despre „acea manie vrednică de dispreț a timpurilor noi care împinge atât pe cofetar cât și pe romancier să alerge după efecte“. De câteori n'am avut ocazia să vedem această racilă, de care se plângea Gogol, în epica tuturor popoarelor! Opera lui Sillampää e cea mai vie dovadă că se poate scrie și fără goana după efecte, cu mijloacele cele mai simple. Căci calitatea cea dintâi și cea mai de preț a romanului de care vorbim e tocmai simplitatea lui, — așa de monumentală încât ea pare a primejdui uneori chiar lesniciu-

nea și netezimea povestirii, fără a-i micșora prin aceasta cu nimic valoarea.

Silja este povestea vieții unei slujnici. Poveste de o simplitate tulburătoare, din care lipsește orice element de regisare în vedere vreunui efect, cu toate că subiectul oferă atâtea prilejuri pentru abuzul de sentimentalism. Până și scena agoniei fetei nu e povestită la sfârșitul romanului, ca o încheiere patetică a lungului lanț de suferinți, ci la început. Dar despre ce este vorba în acest roman? Kunsta Salmelus, țăran finlandez prăpădit, ajuns la sapă de lemn n'are decât o singură bucurie în viața lui pustie: *Silja*, unicul copil rămas în viață. În curând însă *Silja* rămâne orfană și de tată. Se tocmește servitoare la o fermă. Urmează zile lungi, de plumb, de amară singurătate. Apoi, la vârsta de 20 de ani, năvălește, nebună ca o zi de primăvară cu raze de aur, cu mireseme de flori de pe alte țărâmurii, dragostea. Scurt răgaz de fericire peste care se abate uraganul greu al revoluției din 1917. Biata *Silja* e purtată ca o frunză rătăcită în furtuna războiului dintre Roșii și Albi, și în cele din urmă, în tunetele pustiitoare ale revoluției, mica ei viață se mistuie, se stinge, neștiută de nimeni, în fundul fermei uitate de Dumnezeu.

Atâta e povestea. Dar povestea asta are un ritm interior și printre rânduri curg — și aceasta se ghicește mai mult decât se poate arăta în chip analitic, valuri de simpatie umană atât de puternice și cuceritoare încât simți pretutindeni, până'n cele mai neînsemnate amănunte, suflul marilor creații. Este în sufletul acestor țărani o pace adâncă ce pare a veni de undeva foarte departe, o acceptare fără emfază a destinului, o renunțare tăcută și demnă care dă o nespusă seninătate eroică vieții lor întregi.

Sillampää e un realist, dar nu în sensul balzacian al cuvântului, ci în felul cronicarilor bătrâni și înțelepți care au văzut multe și tot ce au văzut au strâns în inima lor. L-am putea defini cu oarecare aproximație apropiindu-l de realității mistici, de marii poporaniști ai literaturii europene de azi, un Giono, un Powys, un Ramuz.

B. HESZKE

VIS

Chei ale Raiului, deschideți-mi porțile
Florile nopții lovesc în géamuri
Povestea mea curge în albie de râu
Și fragede pietre țesutu-i-au brâu.
Ași scri-o pe maluri, nisipul s'o soarbă
S'o înece uitarea în apa ei oarbă.
Frământă copita fugarul meu murg
Il doare blândețea cernind din amurg.
Seninul drept s'a îndoit,
Curg lacrimi din răsărit,
Cresc amintiri și buruieni,
Ingroapă albele poieni,
O, Sfânt desculț ce-ai rătăcit
Pe acest tărâm încărunțit,
Venit-ai lunecând ușor
Să vindeci florile de dor,
Să mângâi tânărul lor plâns
Pe frunze și pe inimi stâns.
Durerea lor n'ar încăpea
În toatămpărăția ta,
Și visul lor e turburat
De îndoială și păcat.
Trec fiorii grei prin firavele frunți,
Se lasăncet din culmile de munți
Chemarea ce de mult așteaptă.
Dormi-vei vreodată în Noaptea cea dreaptă,
Rodi-vei la sânul dreptului domn,
Palid măcieș ars de nesomn?

LAETIȚIA PAPU

ASPECTE DIN LITERATURA RUSEASCĂ DE AZI

Până în secolul al 20-lea scriitorii ruși au căutat să pătrundă toate tainele sufletului omenesc și s'au îngrijit de formă, ridicând-o la perfecțiunea artei poetice. În literatură, Rușii își exprimau concepțiile lor despre Dumnezeu, despre suflet și despre destinul omenesc. Prin ea aduceau mângâiere celor desmoșteniți, părăsiți și suferinzi, vorbindu-le de frumusețea morții, de înviere, de veșnicie și de tainele vieții de dincolo. În secolul al 20-lea, scriitorii ruși caută noi subiecte de inspirație, trecând prin toate școlile literare. În poezie, dela triumful decadentismului trec la simbolismul care i-a îndepărtat de viața reală, absorbindu-i în ținutul fanteziei, al estetismului pur, al emoției cuvântului. Simbolismul lui Merejkowski, Blok, Briusov și Ivanov este combătut de *acmeismul* lui Mihail Kuzmin, Gorodecki și Gumilev, curent care cere întoarcerea poeziei la o simplitate savantă și perfecțiunea tehnică. Prin istorism și exotism s'a ajuns la futurism, egofuturism și clubofuturism, reprezentat prin Chlebnicov, Ignor Severianin și Vladimir Maiakovski. În poezia rusă de astăzi predomină lirismul erotic, filozofic, științific, politic, de partid, de propagandă și cel spiritual. Această poezie se distinge prin melodie și lirism romantic. Dar din cei 40.000 de poeți ruși apăruiți după război, puțini sunt aceia care au pătruns în masele populare. Cea mai mare parte își citească versurile la diferite cercuri, între prieteni. Esenin este cel mai apropiat de sufletul poporului rus — care oricât de revoluționar ar fi, păstrează în adâncuri admirația pentru peisagiile învăluite în atmosferă mistică, dangăt de clopot, apus de soare auriu, purpuriu sau bronzat, candelile aprinse în fața icoanelor înegrite de fum și de timp din bisericuțele de plin sate, unde se amestecă mirosul lumânărilor de ceară cu acel al florilor uscate dela icoana Maicii Domnului.

Ca și pe Maxim Gorki, și pe Esenin viața l-a învățat să trăiască, să iubească și să creadă în forța aceia majestoasă care dă sclipire stelelor și parfum și sevă pământului natal, în care simți la ori ce pas prezența Dumnezeirii.

Când a izbucnit războiul mondial, literatura rusă a fost copleșită de patriotism și de militarism. Revoluția, acea beție de primăvară, nutrită cu nădejdea și credința în viitorul rai pământesc și al secolului de aur pentru Rusia, începu în literatură să glorifice poporul și libertatea. În realitate, revoluția a pus capăt tuturor însuflețirilor entuziaste, iar marea de sânge în care a fost transformată Rusia țaristă a împărțit și intelectuailitatea acestei țări. O parte a rămas acasă primind noul regim, iar alta s'a răspândit peste hotarele rusești, ducând cu sine concepțiile și aspirațiile sfintei Rusii. Între aceste două partide se duce în continuu o luptă surdă: lupta Rusiei de ieri și cea de mâine, a Rusiei europene reflectată în emigrație și a Rusiei asiatice rămasă acasă. Odată cu Revoluția s'au ridicat scriitorii din toate clasele sociale. Scriitori noi, fii ai revoluției, ieri încă țărani și muncitori, scriitori tineri, mai talentați și mai culti decât tovarășii lor, și scriitori bătrâni convertiți la noul ritm de viață. Aceste talente care dormitau în ajun, liberate de revoluție, și-au cerut dreptul la viață, aducând cu ele inspirații noi, necunoscute și nici măcar bănuite până atunci.

Când viața normală s'a reluat în Rusia, pe primul plan a apărut proza. Intoarcerea realismului a readus forma romanului clasic. Scriitorii au trăit și apoi au scris. Așa cum i-a învățat Gorki. De aceea au curajul de a ataca subiecte vaste. Subiectul principal în jurul căruia se învârteste acțiunea romanului sau a nuvelei sovietice este „munca“, „divina muncă“, organizată și creatoare, singura finalitate demnă de om. Principiul lui Leonov „cine nu muncește nu există“, este axa acestor romane. Ca subiecte noi apar pe ecranul cărții: războiul civil între albi și roșii, satul și orașul în plin foc revoluționar, copiii nelegitimi, raportul individului cu colectivul, conflicte între idealurile politice și dragoste, foamea, singurătatea, căsătoria, familia, industrializarea și americanizarea economiei ruse, sovhozii și kolhozii, entuziasmul masselor, lupta împotriva superstiției și a bisericii, a religiei, prietenia și frăția omească, silința de a se creia un om nou și raporturile Rusiei cu Europa. Trezirea proletarului, cultul dragostei pentru patrie și apărarea ei sunt considerate ca primele datorii ale literaturii. Felul cum sunt tratate însă unele din aceste teme este haotic, primitiv și naiv, cu toată năzuința de a reda realitatea așa cum este, iar limba e plină de provincialisme, de cuvinte aspre și expresive.

Toate aceste inspirații își găsiseră realizarea lor încă în opera marului precursor Maxim Gorki, care cu o forță ingenioasă a relevat o lume necunoscută și misterioasă, furnicând în marginea societății, și a

schitat portrete de eroi și peisagii încărcate de profundă nostalgie. Și la fel Leonid Andreiev a evocat sentimente care se agită în cele mai adânci cute ale inimei omenesti, iar în opera lui Remizov vorbește. Rusia anti-revoluționară și cea revoluționară, mizeria și grozăvia, mila și dragostea pentru Rusia de totdeauna. În același timp, Boris Zaitcev contemplă viața cu un surâs calm și imperceptibil, cernit de melancolie.

Citind romanele, nuvelele sau schițele scriitorilor de astăzi, Valentin Kataiev, Panteleimon Romanov, Șișkov, Alexie Tolstoi, Leonov și mulți alții, ești cuprins de un fior, sau zâmbești în fața vieții și a legilor ei.

Kataiev a copilărit pe vremea când pe Marea Neagră pluteau vapoare îngrijorate, când societatea rusă era preocupată de războiul cu Japonia și când se clătina imperiul țarist. Adolescentul Kataiev își dădea seama că în Rusia se petrece ceva anormal. În timp ce în școli și la birouri se auzea că țara lor este cea mai pașnică și mai puternică și că altă ființă mai desăvârșită decât „țarul“ nu există, acasă se șoptea „tătuțul“ este sărac cu duhul, superficial și bețiv. Tineretul nu știa ce să creadă despre aceste svonuri, contraste de umbre și lumini. Autorul nu s'a sfiit să le înregistreze pe toate în romanul său „Pe orizont o pânză albă“, fără teamă și fără muștrări de conștiință. Eroii acestui roman, doi copii, — prietenii Petia și Gavrik, sunt figuri idealizate prin demnitatea, curajul, perseverența și mândria proletară, calități cu care se rezistă mizeriei și grozăviilor vieții. Multe siluete din roman, cum este bunicul lui Gavrik, lucrătorii, marinarul fugar de pe vasul Potemkin, agentul de poliție, o vânzătoare bătrână, tatăl lui Petia, profesor, și mătușa lui care luptă pentru libertatea constituției, sunt figuri desprinse atât de viguros din viață încât rămâi cu impresia că ai trăit alături de ei în pragul acestui secol, în Odessa însorită. E multă viață și mișcare în toate evenimentele care se succed cu revoluția socială din 1905 și cu cazul Potemkin care atrage pe unul dintre eroi spre un stufiș de probleme insolubile, iar pe celălalt spre voința de liberare.

Valentin Kataiev a scris în anul 1930 și romanul „Delapidatorii“ despre funcționarii dela Moscova, despre revolta și bejania lor prin Rusia, iar înainte o serie de drame ca de ex. „Pătratul cercului“, în care atacă problema erotică în colectivul rus, „Calea Florilor“, „Sacul greu“ și „Cercul“. În ultima sa lucrare „Sunt fiu de popor muncitor“, el povestește ocuparea Ucrainiei de către Germani.

Viaceslav Șișkov în romanul „Înșelătorul râu al vieții“, înfățișează viața din Siberia înainte de revoluție, cu obiceiurile taigăi, ale tunguzilor și ale negustorilor siberieni. Pe Cazacii dela Don i-a cântat Mihail

Solochoy, în romanul „Donul liniștit“. Acești fii ai stepei apar plini de temperament, fulgerați de lumini și umbre repezi. Dar luminile se sting din ce în ce și umbrele se lasă tot mai grele. Numai Donul își dapănă înainte, nepăsător, povestea lui eternă. Solochoy este reprezentantul literaturii țărănești din Rusia, alături de tânărul Panferov care în „Comuna Cerșetorilor“ operă de importanță documentară și de statistică literară, descrie apariția clasei țărănești în noua Rusie.

Destin interesant a avut Vsevolod Ivanov, a cărui viață ne amintește pe Gorki și pe Panait Istrate. Clown, agricultor, editor, fachir și derviş, cântăreț, soldat, contrabandist și revoluționar, el a zugrăvit în culori vii pământul rusec, stepa și pe mujikul asudat de muncă sau strălucind în cămașa lui albă de sărbătoare.

Cu Mihail Zoscenko se depășesc imperativele teziste ale scrisului sovietic și ne cufundăm pe nesimțite în existența de fiecare zi a Rusiei de astăzi, în lumea mică a muncitorului și a țăranilor, transpunându-ne în mentalitatea lor simplă și incultă. („Nazar Ilici“, „Povești umoristice“, „Despre ce a cântat Privighetoarea“).

Programul realist socialist cere scriitorilor ruși să privească în trecut cu ochii prezentului și din istorie să scoată puterea de a pătrunde actualitatea. Un roman în acest sens este acela al lui Alexie Tolstoi „Pâinea“, roman cu ample orientări de politică externă și internă, în care se vorbește despre luptele armatei roșii cu Germanii (care după pacea rusească dela Brest au ocupat Ucraina, pentru ca din bogăția ei să stoarcă tot ce pot în folosul sărăcitei și istovitei gospodării a Statului lor). Despre pericolul imperialismului german — lucru demn de reținut, — Alexie Tolstoi vorbește foarte elocvent. Germanii au ocupat Kievul, au fugărit pe Ucrainenii, au înșelat cu promisiuni zadarnice pe cazaci și au presat pulsul vieții statului rus în clipa când au cunoscut slăbiciunea lui și puteau profita de revoluția comună. Dar împotriva acestui dușman din afară, Rusia își organizează puterea centrală cu toate mijloacele de apărare. Cu sfortări eroice, conducătorii poporului revoltat au izbutit să ducă pe câmp o armată formată din muncitori și agricultori entuziaști, care prin curaj și sacrificiu personal împrăștie pe dușmanul înarmat. Încă de atunci au apărut visurile unei armate rusești, organizate și sprijinite pe valoarea tehnică a tancurilor și a aviației.

În romanul lui Tolstoi se citește printre rânduri marea luptă dintre conducătorii revoluției, Lenin și Troțki. Rolul lui Stalin de a apăra averea cereală a Rusiei este foarte clar în romanul „Pâinea“. Alături de umbrele marilor trădători, apar într'o simplitate legendară, figurile lui Vorșilov și Budeni. Tolstoi, conștient, și-a urzit romanul din istoria înce-

putului revoluției ruse, a actualizat trecutul și a tras din el caracterele verificate astăzi. El a grupat în jurul marilor linii istorice nenumărate siluete mărunte de oameni simpli, soldați, țărani, femei eroice și copii, participanți la luptele civile pentru apărarea pământului și a pâinii rusești, încât se poate spune că adevăratul erou al acestei cărți de o valoare documentară unică, este însăși imensa obște rusească.

Vsevolod Vișnievsky a scris un roman despre război și care se petrece chiar în timpul marelui încăierări, „Noi, poporul rus“, în care apar tranșeele germane și ale Rusiei țariste, revoluția dela Petrograd, la care s'au alipit cu entuziasm toți soldații, atacul asupra capitalei și victoria bolșevicilor care s'a anunțat prin strigătul sălbatec: „noi, poporul rus“. Eroul principal al romanului este Jakub Orel, un rus idealizat de autor, un om desăvârșit. Fuge de două ori din închisoare, e condamnat la moarte, dar scapă în clipa când îl duceau să-l împuște, căci chiar atunci izbucnește revoluția. Este îngropat de viu, dar iese din groapă spre a se răzbuna împotriva trădătorilor și a dușmanilor poporului. Autorul a pus prea mult eroism în acest singur om, pe care-l ridică la rangul gloriilor din vechile *biline* ruse. E un contrast prea mare față de celelalte personaje care muncesc, suferă, care doresc pace sau război, care sunt naturali și luptă toți, pentru un singur mare scop: „frăția omenească“.

Odată cu revoluția, și elementul aventurier a ocupat un loc important în viața și literatura sovietică. Evenimentele politice, episoadele diverse și pitorești ale vieții și descoperirile științifice sunt izvoarele de inspirație ale acestor opere importante prin reacția lor împotriva romanului psihologic. În vârtejul revoluției, mulți dintre scriitorii sovietici au plecat — siliți sau de bună voie — în Siberia și după ce apele s'au potolit, s'au întors pe pământul țării pe care depărtarea și groaza morții i-a învățat să-l iubească. Aceștia s'au aventurat în marele joc al vieții, au adus din fundul Siberiei obiceiuri, tradiții și dialecte din acel extrem Orient rus unde se întâlnește budismul cu doctrina lui Marx și aceasta cu epoca de piatră. Acolo ei au trăit departe de lumea civilizată, dar aproape de natură, au învățat limba florilor, a izvoarelor și a păsărilor, au cunoscut timiditatea cerbilor și furiile naturei în plină deslănțuire. Toate acestea au lăsat urme în opera lui Mihail Prișvin.

Rușii pun nespus farmec în evocarea amănuntelor din natură, obișnuite și simple, cum este cântecul privighetorii și al cucului, șopotul apei dela moară, freamătul pădurii, dangătul clopotului și fluierul ciobanului. Ei iubesc viața patriarhală, păstorească și agricolă, căci acolo te poți bucura pe deplin de dărnicia soarelui, a aerului și a pământului, care sunt pentru ei elementele rustice ce se joacă cu destinul omului. Opera lor

este pătrunsă de entuziasm și eroism, ca și de un optimism înălțător, pornit din convingeri adânci. În opera aceasta se zburciumă Rusia de astăzi, ideea socială, revolta individului împotriva colectivului, moartea celor slabi, apoteozarea celor puternici și bravi.

Criticul rus Vladimir Pozner spune că „viitoarea intelectualitate rusă va fi compusă din ingineri și tehnicieni în majoritate, oameni practici, care vor construi mașini, vor ridica fabrici, se vor strădui să folosească toate forțele apei și electricei, vor exploata toate mineralele, vor trasa drumuri și căi ferate și vor desvolta aviația. Dar — adaugă Pozner — în literatura rusă nu se poate prevedea nimic pentru viitor, cum nu se știa nimic nici acum un secol când Dostoiewski învăța să citească, iar Tolstoi să vorbească“.

ELENA EFTIMIU

JERTFĂ A REVOLUȚIEI

Efim Grigorievici își scoase cizma și îmi arătă piciorul. La prima vedere nu se putea observa nimic pe el. Dar după o privire mai atentă se puteau zări pe pulpă niște sgârieturi și cicatrice mari.

— Astea sunt vindecate, spuse Efim Grigorievici. Nu mă mai su-pără. De fapt au trecut șaptesprezece ani de atunci.

— Ce este? — am întrebat.

— Asta? spuse Efim Grigorievici, astea sunt, stimate cetățene, ur-mele rănilor pe cari le-am căpătat în revoluția din Octombrie. Astăzi, după șaisprezece ani oricine poate veni să-ți îndruge verzi și uscate, că și el a luat parte la revoluție și a fost rănit. Dar la mine este altceva. La mine sunt probe vizibile Probele nu mint... Deși nu am fost un func-tionar de fabrică, ci un simplu cetățean dintr'un mic orășel, Kronștat, totuși cinstite cetățene, în epoca mea destinul m'a pecetluit. Am fost jertfă a revoluției. Am fost, stimate cetățean, călcat de automobil.

Zicând acestea Efim Grigorievici îmi aruncă o privire impunătoare care mă impresionă:

— Dumnezeule, m'a călcat un automobil și încă un automobil greu și nu ca pe un trecător sau ca pe unul care nu vede nimic din slăbiciu-nea ochilor. Dimpotrivă, am fost victima unor împrejurări nefericite și asta în timpul revoluției. Oare ați cunoscut pe fostul conte Oreșin?

— Nu!...

— Ei, atunci... La acel conte eu am fost văcsuitor de podele... Vream nu vream, de două ori pe săptămână trebuia să curăț dușumeaua. Și odată, chiar cu ceară. Pentru mine aceasta a fost o prostie, o cheltu-ială inutilă.

„Atunci s'a întâmplat, știți, această întâmplare: Luni, să spunem, am frecat parchetul iar Sâmbătă a izbucnit revoluția. Adică Luni am curățat, iar Sâmbăta era deja revoluție. Marți a venit la mine portarul și mi-a spus:

— Du-te, stăpânii tăi vor să vorbească cu tine! Contele, zice el, a descoperit un furt și bănuiala a căzut pe tine. Repede! . . .

„Mi-am pus paltonul, am plecat repede și într'o clipă am fost acolo, în centrul orașului. Am alergat, natural, în cameră și când colo, ce să văd? Fosta contesă, trântită pe un covor, dădea isteric din picioare.

Cum dădu cu ochii de mine și începu să țipe:

— Ah, Efime, *comme si — comme ça* . . . Dta mi-ai furat un ceas de doamnă, ceasul de aur împodobit cu diamante de patrusprezece carate?

— Ce v'a trecut prin minte, fostă contesă? — am spus eu. La ce-mi trebuie ceas de doamnă, când eu sunt bărbat? Imi vine să râd, zău așa, dar iertați-mă pentru această expresie.

Dar ea țipa înainte:

— Nu, nimeni altcineva nu mi l-a putut fura *comme si comme ça* . . .

Iată că acum năvălește în cameră fostul conte și începe și el cu ale lui:

— Eu sunt un om bogat, spuse el, dar țin mult la fostul nostru ceas și nu permit ca toată aceasta chestiune să se mușamalizeze așa de ușor. Ne vom duce imediat la poliție — dar deocamdată piei din fața mea — *comme si comme ça*!

Eu, ce era să fac? — am aruncat o privire spre fereastră, apoi am șters-o. Am ajuns acasă, m'am culcat și am zăcut așa. Și mă simțeam rău ca după o otrăvă puternică. Mai ales că nici vorbă să fi șterpelit ceasul. Și așa am zăcut o zi, două, fără să bag ceva în gură și mă gândeam într'una: unde ar putea fi ceasul acela blestemat?

Deodată, a cincea zi abia, mi-a trecut prin cap ca un fulger. — Pentru Dumnezeu, m'am gândit, păi chiar eu am ascuns ceasul în cutia de pudră. L-am găsit pe covor, am crezut că este un medalion și l-am pus acolo. Imediat mi-am luat paltonul și am fugit, așa flămând cum eram, în stradă. Fostul conte locuia, de exemplu, cum ar veni aici, strada Ofițerilor.

Alergam pe uliță găfăind, înăbușit de zăduf. Oare de ce se îngheșue atât de caraghios oamenii aceia la zid și ce sunt aceste salve și șuerături? Intreb un trecător. Spune: Revoluția din Octombrie! Am început să fug din nou și într'o clipă am fost în strada Ofițerilor. Am ajuns în fața casei. Oamenii se îngrămădeau. Și acolo era și un automobil. În acea clipă mi-a trecut prin cap: păzește-te să nu cazi sub roți. Dar automobilul nu se mișca. Vasăzică-i bine. Mă apropii și întreb:

— Ce s'a întâmplat:

— Nimic deosebit. Iacă încărcăm aristocrați, îi areștăm.

Și deodată văd, cum aduc pe sus pe fostul conte și-l împing în mașina grea. Mă vâr între oameni și încep să strig:

— In cutia de pudră este ceasul Dtale, blestemat să fie! Dar contele nu-mi aruncă nici o privire și se sui în mașină. Eu repede după el. Atunci, blestematul de motor s'a pus în goană și într'o clipă roata mă aruncă la o parte!

— Iată, m'am gândit, avem acum o jertfă!

In acelaș timp Efim se mai uita odată la cizma sa și privi supărat cicatricile vindecate de pe pulpă. Incălță din nou cizma și continuă:

— Acum știi, stimate cetățene. Și eu în vremea mea am suferit și am fost, ca să spun așa, jertfă a revoluției. Natural, eu nu mă laud cu asta, dar nu vreau ca alții să-și râdă de mine. Dar, te rog, cum pot suferi ca președintele cooperativei de clădiri să-mi măsoare camera în metri pătrați și în acea socoteală să pue și locul unde este divanul meu? Ce, vrea să știe câți metri ocupă divanul meu în spațiu? Și ce o să facă el cu spațiul ocupat de divanul meu? Și la urma urmei, nici acel divan nu este al meu, ci este proprietatea fostei mele stăpâne...

MIHAIL ZOȘCENKO

Trad. din rusește de *Elena Eftimiu*

ELEGIA

Nobilului Transilvănean George Șincai din Șinca, Doctor dela Roma în Artele Liberale ale Filosofiei și Sfintei Teologii, emeritul Director al Școalelor Naționale Româno-unite din marele Principat al Transilvaniei, trimisă Autorului Orodiei din Oradea Mare în ziua prăznuirii Sf. Arhanghel Mihail, 1803, dela moșia episcopului Darabant*).

Nu doar prin nume, ca unii, ci mare fiind, o iubite,
Prin poezia latină ș'aceea a patriei tale,
Cine sunt eu poate'ntrebi, care, — așa cum făcură și alții,
Ii preamăresc pe cei buni în elegiacul meu cântec?
Și că'ntre ei te salut și pe tine, poetul celebru,
Eu chiar, un necunoscut, nu te miri tu de asta acuma?
Eu sunt acela pe-ai cărui părinți odrăslitu-i-a Șinca:

*) In anul 1803 George Șincai, fiind la proprietatea episcopului Ignațiu Darabant dela Oradea, compuse în versuri latine o „elegie” autobiografică, pe care o închină lui Nagy László, autorul unei antologii de poezii ocazionale intitulate *Orodias*. La îndemnul Părintelui Protopop E. Dăianu, un cercetător și admirator al activității învățatului ardelean, înfățișăm aici versiunea românească a acestei Elegii, pentru aceia care nu și-ar mai da osteneala s'o citească în originalul latin. Distihurile elegiace ale lui Șincai fiind însă numai o formă a expunerii și „Elegia” lui având numai valoare de document biografic, cititorul nu trebuie să caute și nici nu va găsi (în afară de câteva expresii care vin din arsenalul poetic al antichității latine) ceea ce vestește titlul și forma. Materia este foarte prozaică și de aceea și sarcina traducătorului a fost destul de ingrătă. Credem, totuși, că ea nu va fi cu totul lipsită de interes pentru cercetătorii trecutului românesc.

Elegia, publicată în întregime în *Arhivul pentru filologia și istoria* (1868) al lui Cipariu, dimpreună cu notele cu care a întovărășit-o Șincai însuși, se găsește reprodușă în Anexele la Discursul de recepțiune în Societatea Academică română al lui A. Papiu Ilarianu (*Vieș'a operele si ideele lui Georgiu Șincai din Șinca*. Discursul de recepțiune de A. Papiu Ilarian și răspunsul de Georgiu Baritiu, București, Tip. Naționale 1869, v. *Anesse*, pag. 160 sqq.). După textul acesta am făcut și noi traducerea în hexametre românești, întovărășind-o numai de câteva note neapărat trebuitoare.

Larii lor stau înșirați în podoabă de ceară străveche.
 Muza întâiu în *Sabéd* m'a nutrit în studii; pe urmă
 Locul părinților mei mi-a fost scump totdeauna, *Şamsudul*.
 După aceea doi ani m'a hrănit *Oşorheiu*, de unde
 Drumul spre Cluj l-am luat, la școlile lui învățate.
 Eu acolo începui să mă'nvăț cu dulceața lui Febus
 Și să mă urc pe Parnas, pe culmile lui desfătate.
 Iar dela Cluj am luat-o la *Bistrița*, unde cu arta
 Lui Cicerone-mi plăcu să cultiv mai departe-a mea minte.
 Iară de-acolo plecat-am la *Blaj*, ca să'nvăț tineretul
 Vreme de-un an: când acesta s'a scurs mi-a fost dat să văd Roma.
 Timp de cinci ani petrecut-am la Roma și'n vremea aceasta
 Vrednic de laur fiind, mi s'au dat cele două diplome.
 Roma în studii mi-a fost de-ajutor și-i aduc mulțumire,
 Căci bibliotecile ei mi-au fost totdeauna deschise.
 Din o mulțime de cărți mi-am luat însemnări fără număr.
 Stephanus Borgia¹⁾, el, îmi făcu mie binele-acesta
 Cu învățații deprins fiind el a-și petrece tot timpul,
 Dâșii în preajmă să-mi stea porunci și să-mi fie'ndreptare.
 Când m'am întors dela Râm — pe când soțu-mi pleca spre pământul
 Patriei lui — eu rămas-am un an, din poruncă, la Viena,
 Unde'nvățat-am un an *Metodul*²⁾, *Canoanele*, *Dreptul*,
 Ş'am răsfoit manuscrite-o mulțime; deasemeni, acolo
 Cărți tipărite-am citit un noian și ziua și noaptea,
 Ca să pot scrie frumos istoria Daciei noastre.
 Cornides m'a îmboldit ne'ncetat și Garampi și Benkő³⁾.
 Toți ocrotire mi-au dat și sprijinul lor fiecare.
 Însă mai mult decât toți îmi dădu ajutor Darabantiu⁴⁾,
 Marele stăruitor al trimiterii mele la Roma.
 Mie, și'n patrie'ntors, el nu mi-a lipsit niciodată:
 Chiar și acuma, departe de ea, încă-mi dă ocrotire.
 Domnului, dar, eu, de aceea, mă rog să-i dea anii lui Nestor

1) Cardinalul Ștefan Borgia, care, în vremea în care Șincai studia la Roma, era secretarul cunoscutei Congregații *De Propaganda Fide*.

2) *Metodica* (pentru școlile naționale normale).

3) Daniil Cornides și Iosef Benkő, istorici unguri; Garampi, arhiepiscop și nuntiu apostolic la Viena.

4) Ignațiu Darabant, episcopul greco-catolic dela Oradea Mare, pe atunci preposit al Mănăstirii Sf. Trinități dela Blaj și vicar general al Episcopului de Făgăraș.

Și'mbelșugate răsplăți în ceruri, târziu, să primească!
 Dar... să măntore iar la patrie. Spune-voiu ce binefaceri
 Eu am făcut pentru-a Nației mele cultură și cinste.
 Iată: scosesem *Gramatica* mea ș'ale mele *Principii*⁵⁾
 Ș'*Abecedarele* două *Normative* întitulate.
 Am desvoltat și *Doctrina lui Christ*⁶⁾ mai pe larg decât fuse
 Cartea aceasta lăsată cândva Românilor noștri.
 O *Aritmetică* bună lipsea în școlile țării:
 M'am ostenit ca s'o fac și pe asta din nou. Dup'aceea,
 A trebuit de trei ori să străbat Transilvania toată,
 După porunca ce Iosif mi-a dat, Apostolicul Rege.
 Și, străbătând-o de trei ori, în școlile noastre române
 Multe-am făcut de folos pentru cinstea națiunii ș'a limbii.
 Ani doisprezece mereu ostenitu-m'am fără'ncetare
 Școlile să le sporesc ș'apoi să le-așez mai temeinic.
 După ce îns'am făcut eu aceste'nchinându-le toate
 Binelui obștei, avui de'ndurat suferinți o mulțime.
 Ce să mai spun că silit eu am fost să mă las și de studii,
 Ba să cultiv cu priceperea mea și ogoare străine⁷⁾!
 După ce vai! de pe lume răpit a fost regele Iosif
 (Care mă jur că deapurerea vrednic era să trăiască)
 Mi-au poruncit mai întâiu să nu predau limba germană
 Amenințându-mă aspru stăpânii semeți; dup'aceea,
 Ei născociră'mpotrivă-mi pricini ce puteau să mă piardă,
 Le născociră, dar Cerul prielnic opri mișelia!
 Astfel, de-aceste și alte necazuri lovit și din slujba
 Ce-o'ndeplinisem⁸⁾ gonit pe nedrept și lipsit de ocrotire,
 M'am apucat să termin Istoria cea începută,
 Neisprăvită rămasă din pricina vitregei soarte.
 Și, cum aveam eu în țara Ungariei mare speranță
 Să răfoiesc o mulțime de cărți și de vechi manuscrise,
 Plec la Oradea, cetatea cu învățăturile'n floare
 Care, prielnică, sprijinatori îmi nutrea o mulțime.

5) Principii de gramatică latină (*Prima Principia Latinae Grammatices ad usum Scholarum Valachico-Nationalium*... Balasfalvae... 1783).

6) Adică un *Catehism*.

7) Prigonit astfel de dușmani, Șincai se puse sub ocrotirea comitelui Vass de Czege, pe-ai cărui copii el i-a instruit; la aceasta face aluzie expresiunea metaforică din versul acesta.

8) Șincai fusese doisprezece ani (1782—1794), la Blaj, director al școalelor Naționale din tot Ardealul.

Pe-ocrotitorii mei vechi acolò i-am cinstit cum se cade,
 M'am închinat cu smerire Stăpânului mare, Ignăţiu,
 Oaspe, pe urmă, le-am fost Canonicilor greco-catolici,
 Căroră cinste le-am dat în casa prietenă mie.
 Pe la mai mulţi, în sfârşit, am fost eu atuncea, pe care
 Mi s'a ntâmplat să-i cunosc, din popor sau şi din nobilime.
 Mulţi doar acolo-s în floare, nu numai prin steme de nobili,
 Ci şi iluștri bărbați în artele zinei Minerve.
 Dintre prietenii mei mai de seamă pe *Tertina*-l caut,
 Tertina⁹⁾, gloria rară a școlii regești, despre care
 Imi ajunsese un svon mincinos, care mult mă scârbise,
 C'ar fū murit cu doi ani înainte, dar iată c'atuncea
 Eu sănătos l-am găsit și'n brațe l-am strâns cu iubire:
 Ce bucurie aprinsu-mi-a inima'n pieptul meu vesel!
 Tertina, el chiar, cel vrednic să fie cântat și de tine,
 O! prea ilustre poet, pe lira-ți Apolliniană!
 Dela luminile cele'nvățate-ale nației noastre,
 Închinăciuni el primi o mulțime din gura mea însăși,
 El, cărui Țara ce peste păduri se întinde-i păstrează
 Nobilu-i nume pe drept în mare cinstire. Dar poate
 Vrei tu să știi începutul și ținta vorbirii cu dânsul?
 De Revoluție¹⁰⁾ multe-am vorbit noi atunci împreună,
 Vorba veni de Frumoasele Studii și despre profesori,
 De prețuirea pe care le-o dau străinele nații,
 Cât e de grasă răsplata ce-o dau învățaților Rusul
 Și Bavarezul, odată c'o stare ș'o soartă mai bună
 Și ce mari lucruri pun, încă, la cale Prusacul cu Primul —
 Consul al Franciei pentru ca Artele să înflorească!
 Ingrijorați, cântărit-am și noua-ne soartă din veacul
 Nostru, prin care-așa bine a fost instruit tineretul.
 Dar întorcându-ne iarăși la versuri și iarăși la scrieri,
 Tu¹¹⁾ mai ales ne-ai dat nouă prilej să vorbim împreună.
 Tertina, cum a văzut că-mi plac poeziile tale,
 Datu-mi-a versuri de-a'tale mai multe și vesel, atuncea,
 Eu am cetit elegiile'n care pe Pray și pe Valyi¹²⁾
 Tu i-ai cântat și Capitolul cel din Cenad lăudat-ai.

9) Tertina, profesor și director al Gimnaziului din Oradea Mare.

10) E vorba de Mărea Revoluție franceză.

11) Nagy László, autorul *Orodiadei*.

12) Pray György, istoric, de origine tiroleză (1723—1801), canonic în Oradea la 1790; Valyi Nagy F., filolog și poet ungar (1765—1820).

Ba am cetit și cântarea de jale în care deplâns-ai
 Moartea eroului mare Gvadányi, poetul de frunte.
 Și să mă crezi că nici eu n'am putut opri Muza mea însăși
 Numelui Tău să nu-i dea o smerită'nchinare și Ție
 Să nu se facă, la fel, cunoscută și ea, prin iubirea
 Caldă cu care dorește să-ți cânte și ție talentul.
 Cum îns'atunci, prin străini, eu n'aveam hârtie nici pană,
 Numai decât mi le dete el, Tertina, scumpul prieten,
 De amicitia lui învățată e-o glorie mare
 Parte să am, pentru Tine e-o deosebită onoare.
 Zălnic mă duc ca să-l văd în oraș, chiar acasă la dânsul,
 Și totdeauna-s primit și cu drag stă de vorbă cu mine.
 Mai învățat todeauna mă'ntorc, săturat de bogata
 Învățătură ce-i curge acestui bărbat de pe buze.
 Și mi-i de dânsa cu-atâta mai drag, că-mi desvăluie-un suflet
 Alb cum e laptele, cum e zăpada din munții Riphèici¹³).
 Iară atunci când i-am descoperit că, de mulți ani, eu însumi
 Scriu mai pe larg o istorie-a nației noastre române
 Și i-am cerut ajutorul pe care putea să mi-l deie
 Neprețuita comoară de cărți ale lui, el atuncea
 Gata și'n grab'arătatu-mi-a multe și multe volume
 Rare și ne mai văzute de mine, bogat fiind dânsul
 Și în monede și'n cărți și'n feluri de scrieri și chipuri,
 Ce bibliotecii lui sunt o strălucitoare podoabă.
 Mult m'am mirat că un om adunat-a noianul acesta
 De pieritoare'nsemnări despre-a'patriei vremuri trecute.
 Toate sunt ele de preț și de-ar fi tuturor cunoscute
 Ele de mare folos ar fi pentru mulți. Și pe toate
 Prea învățatul stăpân le-a'nchinat bucuros folosinței
 Mele, el însuși fiind pentru mine o bibliotecă
 Vie, ba deseori el și la masă mă puse cu dânsul,
 Dornic fiind să m'ajute cu sfatul cel bun totdeauna.
 Eu dar, nevrednicu-i închinător, se cuvine-a-i aduce
 Pentru tot binele lui, mulțumiri și, cu gândul cucernic,
 Nu mai puțin a-l cinsti, căci pe noi cunoscuți deopotrivă
 Dânsul făcutu-ne-a: Ție pe mine și mie pe Tine!
 Dalba lumină a numelui său mai strălucitoare
 Chiar decât nămbul aprins al lui Febus și împodobită

13) Nume dat în antichitate unor munți dela nordul Dunării, aplicat câte-odată și Carpaților.

De bucuriile-adânci ale celor aleși, se cuvine
 Și de-a mea liră să fie cântată!
 Soartă fericite! Prin darul ceresc ne-ai păstrat pe Tertina,
 Ca să ne fie podoabă și nouă și patriei sale.
 Dacă prin votul din Lemberg fu vrednică *Zamosciana*¹⁴⁾
 Tertina s'o'mpodobească prin studii frumoase, deasemeni
 Vrednică este de gloria unui bărbat ca acesta
 Dulcea lui mamă, Oradea Mare, locașul de Muze,
 Care, fiindcă și ție ți-i mamă, i-aduc închinare,
 O, prea mărite poet, tu gloria patriei tale.
 Nu, nu pe toți învățații Panonici răpitu-i-a timpul.
 Vrâsta de azi, depărtată de ei, pe mulți doar ne dete:
 Intre aceștia, va rătăci, cu Nagy, și Tertina
 Pururi, pe creștetul nalt al Castaliei. Bine-ar fi dacă
 Buna'nțelegere i-ar fi mânat pe mai mulți într'acolo.
 Și-ar fi gonit și Invidia sălășluită în suflet,
 Și dacă ura cea neagră, desprețul ș'atâta mândrie
 Fierea la mulți nu le-ar fi tulburat-o ș'un suflet sălbatec.
 Ce ți-i bun oare să fii învățat, dar la suflet asemenea
 Vulpilor tu să le fii și tigrilor celor sălbateci?
 Aibă și suflet savanții ș'atuncea pe ei cetățeanul
 Și nobilimea puternică preț o să pună mai mare.
 Dar mai întrebi ce urare mai fac? Iat'ascult'ale mele
 Calde urări. Eu i le-am închinat chiar în fața lui însuși.
 „Tertina, tu, făcătorul de bine-al junimii Ungare,
 Marele cârmuitor al gimnaziului cel din Oradea,
 Cel ce-a gonit oarecând din astrele nalte pe Demoni
 Să-ți ocrotească deapururea casa și însuți pe tine!
 Fii tu al meu, eu al tău și cu Nagy, bunul nostru prietin,
 Domnul păzească-te și'ndeplinească-ți dorințele tale.
 Și, dimpreună cu muma-i, trăiască Alexandru! Asemeni
 Tatălui său fie vrednic de-a merge spre culmile cinstei!
 Iar tu, a numelui zi fericită, întoarce-te iarăși
 Veselă, ani delungați, și pe Tertina'ntreg mi-l păstrează!
 Nagy și cu Tertina deci să trăiască și să'mpodobească
 Patria lor prin onoare și glorie, merite, cântec!

TEODOR A. NAUM

¹⁴⁾ În 1789 Tertina dăduse un concurs pentru o catedră la Universitatea din Lemberg. *Cathedra Zamosciana*, după numele umanistului polonez Jan Zamoyski (1542—1605).

CÂNTEC

In buchete de lumină
Tuturor am să te'mpart,
Limpede și cristalină
Ca un cântec de Mozart.

Azi îți cânt în versuri ochii
Ochi cu umbre moi și vagi,
Mâine faldurile rochii
Imi vor spune lucruri dragi.

Ieri scăpam ca din greșeală
Din aprinsa mea peniță
Plin de tremur și sfială
Câte-un zâmbet, o șuviță.

Mâine muzele-mi vor spune
Struna lirei cea mai plină
Să schimb trupul tău, minune,
In coloană de lumină.

Ritmuri noi să-mi dee friguri
Să-ți cuprindă taina'ntreagă
Tot mai dulce, tot mai sigur
Ochi adânci, făptură dragă...

N. CARANICA

INDURARE

Stau cu gând pironit
Și pipăi bătăile
Chip de rug înflorit
Te'ncing văpăile.

Trușor imaculat
Te mistui în scâncețe . . .
Tremur și mâinile-mi cad
Fulgerate, lăncede.

Sufăr, — desprins de lut
Și cobor genunile, —
In mine de-atâta timp au tăcut
Rugăciunile.

S'adună'n potir de crin
Lacrimi cucernice
Cred în Tine — suprem destin,
Fie cum vrei Atotputernice!

Luciri suave se desprind
Din bezna aiurărilor . . .
E'ntâiaș dată c'aud zvonind
In mine — cântarea cântărilor.

AL. CEUȘIANU

VICTOR ION POPA, MAISTORAȘUL AUREL, UCENICUL LUI DUMNEZEU. CRONICA VREMII ȘI VIETII LUI VLAICU*)

Pe nesimțite, anii ce au pregătit războiul de întregire capătă, chiar pentru cei care le-au fost martori, patina și prestigiul lucrurilor definitive. Ca într'un tablou din care vremea a supt cruzimea colorilor prea vii, punând în loc o transparență solemnă și accentuând, pentru a le transmite eternității, liniile fundamentale, această epocă — una din cele mai privilegiate din istoria noastră — ne apare, azi, limpezită și organizată cu puternic instinct în jurul încordărilor ce au dus la 1918.

Vremea ce s'a scurs de atunci a tăiat drumuri în desișul anilor de care vorbim, a deschis zăriști largi, a aruncat fâșii de lumină asupra a ceea ce trebuia să rămână ca mărturie și a topit în umbră și uitare, restul. Niciodată, poate, timpul n'a fost atât de cu desăvârșire stăpân peste oameni, atât de neiertător cu atitudinile individualiste, centrifuge, nepăsătoare față de comandamentele lui. Niciodată, poate, ierarhia valorilor n'a atârnat atât de mult de măsura în care aceste valori se integrău în economia, în finalitatea lui. Pentru cine se încumetă să scrie istoria acestei perioade, înțelegerea oamenilor prin prisma timpului și în funcție de el, e mai mult decât o problemă de metodă.

Asemenea gânduri par a fi prezidat marea operă pe care d. Victor Ion Popa o închină lui Aurel Vlaicu și epocii sale. Prin indoitul titlu al cărții, autorul își anunță de altfel intenția de a situa pe erou în vasta țesătură a timpului său. Și cu drept cuvânt, căci puțini au reprezentat mai din plin și mai caracteristic vremea aceasta în care s'a vorbit atât de mult, dar al cărei înțeles este, totuși, adânc și înfrigurat pragmatic, ca Aurel Vlaicu. Prin întreaga lui viață închinată cu uriașă încăpățănare unei singure probleme, flăcăul din Binținți, a cărui stângăcie de vorbă era proverbială, ni se pare, azi, expresia cea mai elocventă a unui răstimp de zbucium fecund, iar prăbușirea pe stâncile Carpaților în momentul când încerca să treacă granița în zbor, i-a dat aureolă de simbol.

D. Victor Ion Popa a adunat bucată de bucată, cu migală și cu

*) București, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II, 1939.

dragoste, crâmpiele acestei vieți minunate și din cercetări de bibliotecă, din anchete întinse, făcute timp de cinci ani printre rudele și prietenii pe care i-a putut apropia, a alcătuit o poveste care cu toată lungimea ei se desfășoară limpede și fluidă ca un cântec.

În interpretarea d-lui Victor Ion Popa, Vlaicu ne apare ca un țăran cu scântee de geniu. Subt aparențele de primitivism însă, care uluiau sau provocau zâmbete și uneori chiar indignare, mecanismul sufletesc al Zburătorului ascundea subtilități și complicații nebănuite. Povestea geniului rustic despre care se crede că nu poate crea decât prin iluminări subite și izbucniri vecine cu absurdul, nu e tocmai așa de simplă precum li se pare unora care judecă sufletul popular după clișee sumare și, fiindcă nu înțeleg nimic din experiențele lui străvechi, subțiate și stilizate după o logică proprie (o *logică*, totuși), în forme streine de grosolana discursivitate burgheză, îl tălmăcesc deslănat, anecdotic sau cu patos fals.

Vlaicu a rămas până la capătul vieții prins în plasa puternică a mentalității țărănești și la dreptul vorbind nici nu s'a zbatut să iese din ea. Felul lui de a se purta în lumea prin care i-a fost dat să treacă, refuzul de proporții catastrofale uneori de a se adapta exigențelor acestei lumi, de a-i învăța limba și deprinderile „pe domnie”, firea lui ascunsă, cu focuri interioare numai de el știute, fire încăpățanată, naivă dar și „sucită”, bănuind capcane în toate părțile, sunt, toate, trăsături profund țărănești, tipice mai ales pentru Ardealul de dinainte de războiu. Dl. Victor Ion Popa a schițat cu justă și caldă înțelegere coordonatele sătești ale formației lui Vlaicu. Deși nu insistă prea mult asupra lor, figurile și atmosfera din Binținți și din Orăștie — târgul acesta nu e decât o prelungire a Binținților — alcătuiesc adevăratul fundal al întregii lui vieți. Fără neica Dumitru, stâlpu casei, cu grija mereu la iugărele zălogite pe la cele bănci pentru învățătura lui Aurel, clătinat de îndoieli și având totuși încredere în destinul fiului, fără iubirea mare, elementară a Mamei, fulgerată de presimțiri, fără mintea sclipitoare și jucăușă a fratelui Ion, fără dragostea tăcută și resemnată a Tudorei, în care parcă se concentrează duhul de totdeauna al satului, n'am înțelege pe Vlaicu. Pentru el oamenii și lucrurile din sat rămân valori de îndreptar care îi răsar mereu în minte, mai ales în momente de singurătate și de îndoială și după care se orientează, ca după singurele semne sigure, în toate cotiturile gândului și ale vieții. Acasă, în toată puterea cuvântului, Vlaicu nu s'a simțit într'adevăr decât aici, în Binținți. Aici și între mașinăriile lui. Drumul între aceste două popasuri e scurt și drept. În școlile și atelierelor prin care a ucenicit, Vlaicu n'a învățat mare lucru și n'a asimilat, în sensul integral al cuvântului, aproape nimic. Vreau să spun cu alte cuvinte că n'a primit nici un element care să-i modifice intuițiile inițiale. Și-a urmărit, și-a confruntat, și-a limpezit aceste intuiții și s'a bizuit numai pe ele. Dacă această fanatică încredere în resursele proprii explică, cel puțin în parte, marea lui originalitate, tot ea ne face să înțelegem și tragedia lui: într'un

domeniu în care nimeni nu se putea lipsi de un anume spirit de compromis, de acomodare și de împrumut, orgoliul izolării nu putea să rămână nepedepsit.

În spiritul inventiv al lui Vlaicu, fie că s'a aplicat la încercări himerice ca acel perpetuum mobile din anii de liceu sau la nenumăratele năzdrăvănii cu care își vâra în sperieți sau își înveselia gazdele și colegii, fie că s'a îndreptat spre proiecte mature: submarinul, gramofonul și, mai presus de toate, marea problemă a vieții lui, avionul, e aceeași demonie creatoare pe care o bănuim în sufletul marilor născocitori de frumuseți pierduți în mulțimea anonimă, același substrat de gândire mitică. Sensul ultim al meșteșugului lui Vlaicu e deci estetic și viu. Mașina de zburat, „gândacul”, e „fățul” lui și când, prin văzduh, Zburătorul ascultă duduitul motorului care, negreșit, e „inima” mașinii, când îl ceartă sau îl mângâie ca pe o ființă vie, înțelegem că nu e vorba de simple figuri de stil ale autorului, ci de o realitate sufletească a eroului. Exploziile de bucurie când „negoțul îi merge”, adică a izbutit să-și întrecă un rival, mâhnirile profunde, fără margini când se vede învins, înverșunările prăpăstioase ca de ex. aceea împotriva lui Blériot, împărțirea categorică a oamenilor în buni și răi, adecă în prieteni și dușmani, măruntele șiretenii și ocolituri, superstițiile ca și acele adânci și fruste reverii de om singuratic când printr'o frântură de cântec în suflet i se deschid zări de mare poezie până la care cuvântul neghiob n'ar ajunge niciodată, sunt tot atâtea elemente prin care d. Victor Ion Popa întregește profilul moral al acestui mare copil.

Nu știu cine ar fi putut să scrie cu atâta dragoste și competență despre Zburătorul ardelean, ca d. Victor Ion Popa, el însuși un născocitor plin de neastâmpăr, un „maistoraș” unic printre artiștii noștri de azi, prin varietatea de talente, de pricepere și informații.

Am fi dorit, poate, ca marea carte a d-lui Victor Ion Popa să fie mai strâns adunată în jurul fundamentalei trăsături sufletești a eroului său. Dar să nu uităm: scriitorul e un născocitor în felul său și dacă sunt numeroase note de asemănare între el și Vlaicu, și mai numeroase sunt cele deosebitoare. Pe cât era de schematică gândirea lui Vlaicu, pe atâta d. Victor Ion Popa e iubitor de amănunte, de pitoresc, de povestire înflorită, moldovenească, bucuroasă de episoade zăbovitoare. Și mai este și un meșter al umorului de cea mai bună calitate, — dovadă atâtea pagini calde chiar în această cronică. Și astfel, dintr'un material care putea să fie tratat în ritm de baladă, a ieșit o vastă „cronică a vremii și vieții lui Aurel Vlaicu” în care, ca într'o largă frescă, vedem întreaga viață românească din deceniul care a precedat prăbușirea aviatorului.

Nu era ușor de organizat această enormă masă de fapte în așa fel, încât să rămână intactă veracitatea ei istorică și să se păstreze neștirbită și arhitectura artistică a cărții. Credem că realizarea acestui echilibru se datorește omului de teatru care este în d. Victor Ion Popa. E vorba de acea știință a distribuirii de lumini și umbre, a repartiției de personaje și de grupuri și mai ales a dialogului — viu,

sprinten, caracteristic — pe care suntem ispitiți a o deriva din încercatul instinct al scenei pe care i-l cunoaștem.

Mai presus însă decât aceste înlesniri de ordin tehnic, ceea ce îi îngăduie să se miște ca la el acasă în toată această lume de neînchipuită varietate, e o adâncă și organică afinitate stilistică a scriitorului ca epoca asupra căreia se apleacă. Stilul epocii e sămănătorist: fluidul acestui stil circulă în toate încheeturile vieții românești, atât de puternic, încât chiar excepțiile și aparițiile protestatate se constituie în funcție de dominantă lui prezentă. În ce forme cristaline știe să distileze tradiția acestui stil, d. Victor Ion Popa ne-a arătat-o în *Velerim și Veler Doamne*. Prin amploarea ei, „cronica vremii și vieții lui Aurel Vlaicu”, pune, evident, probleme mai greu de rezolvat decât fragmentul de viață din romanul amintit. Se cerea în primul rând puterea de a aduna sub boltă unei viziuni unitare tot clocotul de viață, toată diversitatea de aspecte ale unei epoci întregi. Dl. Victor Ion Popa a găsit această putere în simpatia și înțelegerea pentru vremea cu care, stilistic, se simte solidar. Cartea întreagă vibrează de acest sentiment al solidarității. Nu numai pregătirile înfrigate ale lui Vlaicu, înfrângerile-i amare și beția biruințelor, apoi destrămarea în tovărășia întunecată a lui Șt. O. Iosif și în urmă prăbușirea lui atât de inevitabilă după pierderea ultimului reazim în viață, dar și marile curente ale vieții publice care trec pe lângă Zburător, imensul val primăvăratec de energie românească ce-și adună apele de pe tot cuprinsul pământului nostru în presimțirea ultimului asalt: totul se însuflește, devine fluid și transparent, trecând prin sufletul cronicarului.

Astfel, ținută în limitele realității istorice, cartea d-lui Victor Ion Popa nu este propriu zis un roman și nici n'a fost gândită ca atare — ceea ce n'o împiedecă câtuși de puțin de a fi o autentică operă de artă — și cu atât mai puțin una din acele biografii romanțate care în general vorbind nu sunt decât niște insultătoare încercări de dășire a unor vieți, destul de patetice, frumoase sau tragice prin ele înșile pentru a avea dreptul de a fi contemplate cu respect, așa cum sunt, și de a fi scutite de coniecturările de îndoielnic gust, în care o modă decăzută ține să le vadă travestite. Atitudinea pe care d. Victor Ion Popa o păstrează față de bogatul material de fapte cuprins în cele trei volume, n'ar putea fi caracterizat mai bine decât prin vestitele cuvinte ale lui Goethe: *Dichtung und Wahrheit*. Nu „poetizare” a realității, deci nu vibratilitate suspectă și potrivire a lucrurilor în perspective „originale”, de efect, ci realitate respectată în datele ei fundamentale, povestită, cu evlavie de cronicar, de un poet: aceasta este cartea d-lui Victor Ion Popa.

ION CHINEZU

I. HELIADE RĂDULESCU, OPERE, TOM. I. EDIȚIE CRITICĂ, CU INTRODUCERE, NOTE VARIANTE DE D. POPOVICI*)

Componența culturii unui popor — oricare ar fi el — înglobează, mai cu seamă în perioada incipientă a încheșării ei, un număr nespus de elemente, culese din culturile cele mai variate, prin mijlocitorii sau direct. Faptul acesta impune istoricului literar obligația de a nu judeca momentele culturale niciodată numai local, ci întotdeauna să le integreze în acele ale națiunilor de care cultura neamului său a fost înrăuită. Spiritul său trebuie să sesizeze toate sau cel puțin o parte din punctele de articulație a două sau mai multe culturi, să proiecteze asupra acestor puncte o lumină cât mai puternică. Nerespectarea acestor cerințe elementare, insuficienta pregătire a unuia sau altuia e departe de-a o îndreptăți. Totuși, majoritatea istoricilor noștri literari — cu o eleganță demnă de admirat — au binevoit să le nesocotească. Astfel studiile lor n'au reușit să beneficieze de niciunul din numeroasele foloase ale literaturii comparate. Tuturor acestora lucrările lui D. Popovici le pot servi de model, de stimulent, căci toate fac dovada unor calități nespus de prețioase. Inzestrat cu o cultură multilaterală, cunoscător deplin al subiectelor pe care le dezvoltă după o metodă strict științifică, D. P. înțelege să-și întemeieze orice afirmație pe mărturii indiscutabile. Rareori spiritul său se lasă cuprins de ispita ipotezelor, dar și în asemenea cazuri, în procesul de elaborare al acestora, rolul precumpănitor îl deține ingeniozitatea, nu fanfanzia. Calitățile acestea îl diferențiază pe d. D. P. „fundamental” de mulți dintre înaintași. Ultimele noastre rânduri nu fac decât să tâlmăcească o convingere exprimată, în cuvinte lipsite de emfază, chiar de către autor, într'o lucrare din 1935: ... „dacă avem plăcerea să amintim aici pe acei ce ne-au precedat, trebuie să mărturisim din capul locului că, prin năzuințele studiului de față ne diferențiem fundamental de dânsii”. Temeinicia credinței lui D. P. o confirmă îndeosebi două studii mai vechi: *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu*, Buc., 1935 și „*Santa Cetate*” — *Intre utopie și poezie*, Buc., 1935, precum și ediția recentă a unei părți din opera lui I. Heliade Rădulescu, prevăzută cu o valoroasă introducere.

Ediția „năzuiește să actualizeze în conștiința contemporanilor una dintre personalitățile cele mai bogate sufletește din câte a produs neamul românesc și, prezentând momentele cele mai caracteristice din activitatea sa, să dea lumii noastre prilejul de a înțelege un om și epoca sa”. Bogăția sufletească a lui Hel. Rădulescu s'a manifestat în aproape toate domeniile de activitate spirituală; în ideologia literară ea e de natură să explice factura compozită a acesteia. Pentru că în crezul literar al lui Hel. Rădulescu D. P. descifrează elemente aparținând pe de o parte secolului al XVIII-lea, iar pe de alta celui următor. Identificarea celor două categorii de elemente, urmărirea procesului lor de conjugare sau, în alte cazuri, a luptei lor pen-

*) București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”. 1939, 636 p.

tru întâietate, și mai ales o continuă accentuare a importanței pe care aportul ideologic al veacului XVIII îl deține în formația spirituală a unui scriitor de talia lui Hel. Rădulescu, constituie pentru D. P. preocupări cardinale. Niciodată astfel de preocupări n'au fost dezbătute cu mai multă competență, niciodată rezultatele obținute n'au rămas mai definitive.

Paul Hazard, în lucrarea sa intitulată *La crise de la conscience européenne*, t. I—II, Paris, 1934, a demonstrat pentru totdeauna că secolul al XVIII-lea are în viața culturală a mai tuturor popoarelor europene caractere ce-l individualizează puternic, subliniind pe de o parte deosebirile față de veacurile anterioare, iar pe de alta bol-tindu-se peste orizonturi noi. La noi secolul al XVIII-lea a cunoscut o statornică tendință de occidentalizare. Acest proces s'a operat sub o dublă înrâurire; a Grecilor, popor cu care cei din Principate au conviețuit, și a Vienei, un post înaintat al culturai enciclopediste în Estul Europei.

S'a dovedit că pentru Greci, Țările Românești au fost „două oaze” sub umbrarul cărora a înflorit cultura elenă și s'a pregătit renașterea lor națională. Dovezile sunt în măsură să ne edifice asupra naturii relațiilor dintre Români și Greci. Aceste relațiuni în secolul al XVIII-lea au devenit mai puternice ca înainte, datorită indeosebi domniilor fanariote. Factori de natură economică, religioasă și educativă ne vor apropia și mai mult de ei, contribuind la realizarea unei comunități spirituale greco-române, a unei „unități spirituale supra-etnice”. Frăția greco-română odată înfăptuită a dăinu-it până în a doua jumătate a secolului XIX. Trăinicia ei o demonstrează — printre alte dovezi — faptul că revoluția din 1821 a slăbit-o numai, dar n'a desființat-o, iar conștiința comunității spirituale greco-române în mintea scriitorilor dela noi o susține D. P. cu numeroase citate spicuite din opera lui Heliade Rădulescu, C. Boliac, Grig. Serrurie ș. a.

Ca să ne arate tezaurul de idei pe care Grecii ni le-au împăr-tășit, D. P. insistă asupra rolului pe care învățământul grecesc și dascălii greci îl au în această privință: „Autoritățile pe care se întemeia învățământul” grecesc „erau foarte variate. Era în primul rând antichitatea cu poezii și filosofii săi, cu Homer și cu Aristot”. Pentru a învedera popularitatea lui Aristot în școlile grecești din Principate, D. P. invocă numărul mare de manuscrise după lucrările lui Teofil Coridaleu, care se raporta mereu la scrierile celui dintâi. În *Catalogul manuscriptelor grecești* întocmit de C. Litzica sunt menționate chiar manuscrise de ale operelor lui Aristot. Citez trei dintre ele: *Din politica lui Aristotel*, *A lui Aristotel retorică către Alexandru* și *A lui Aristotel despre poetică*. Existența celor trei manuscrise în bibliotecile dela noi capătă o semnificație deosebită și e explicabilă dacă se gândește cineva că Domnitorul C-tin Brâncoveanu înscrisese, în August 1707, printre obiectele de învățământ și poetica. Iar constatarea că predarea poeticei a dat în curând roade o desprindem dintr'un pasaj extras din *Catavasierul* tipărit la Râmnic în 1747:

„Aicea, la sfârșitul cărții, pusem și stihurile ce le cântă copiii când umblă cu steaoa în seara nașterii lui Hs. Și, *cetitoriule, ce vei ceti și cu poetica vei socoti*, și de nu vor veni la număr, bine să știi, că noi, precum le-am găsit, așa le-am și tipărit, dupre cum s'a obicinuit a să cânta, iar n'am mai umblat a le număra (I. Bianu și Nerva Hodoș, Bibliografia românească veche, tom. II, fasc. I, p. 97)”. Dela modestul alcătuitor al *Catavasierului* ar fi putut învăța ceva și Vasile Alecsandri. În afară de Aristot, clasic e și Boileau, a cărui *Artă poetică* a fost pusă de dascălii greci la o generoasă contribuție.

„Dar școala grecească”, adaogă D. P., „nu era mumifiată în cultul exclusiv al antichității”, ci ea s'a îndrumat și către alți autori: Rollin, Hugh Blair, Marmontel, Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Condillac, Destutt de Tracy, Newton, Helvétius, D'Alembert, Abatele de Mably, etc. Toți acești scriitori „se caracterizează prin spiritul ce definește Enciclopedia franceză”, ei încadrându-se, „prin activitatea sau prin mentalitatea lor”, în curentul „Luminilor”. „Intemeiată pe autoritățile acestea, școala grecească devine un post înaintat al filosofiei „Luminilor” în Orient. Pe băncile ei, Heliade ia primul contact cu această filosofie și se pregătește să devină el însuși un luminător, un „Aufklärer”.

Părăsind școala grecească, Heliade n'a rupt legăturile cu filosofia „Luminilor”, deoarece Lazăr avea și el factura intelectuală a unui „Aufklärer”. Ca să-și susțină afirmația, D. P. analizează pătrunderea ideilor de luminare în Ardeal prin mijlocirea Vienei. Din constatările făcute reese că rolul Renașterii Ardelene în procesul nostru de occidentalizare trebuie simțitor diminuat, pentru că „unirea cu biserica romană și educația în școlile catolice” nu-s capabile să explice nota revoluționară din concepțiile reprezentanților Renașterii Ardelene. E drept că D. P. enunță în această parte a introducerii sale păreri care au virtutea de a îndispune pe unii. Totuși, eu cred că adâncirea problemei relațiilor dintre Ardeal și Viena, a legăturilor dintre Ardeleni și negustorii greci îi va da dreptate lui D. P. Dintre lucrările care s'au bucurat în sec. XVIII de un deosebit prestigiu, ea figurând și în biblioteca lui Lazăr, se amintește *Le Monarque accompli* a lui Lanjuinais... „Lanjuinais cunoaște pe Descartes, pe Locke”, „are un adevărat cult pentru Montaigne, Voltaire, Montesquieu, D'Alembert, Newton”, ceea ce înseamnă „că lucrarea lui nu era, în ultimă analiză, decât un resonator al ideilor secolului, că ea mijlocea cititorilor săi contactul cu aceleași autorități pe care se întemeia și școala grecească”. Ea a vorbit „în chip deosebit Românilor din Ardeal”, așa că „liniile ei mari definesc „Luminarea” română din Ardeal, iar orizonturile ei indică orizonturile unuia dintre luminătorii ardeleni” — pe ale lui Gh. Lazăr, care le aducea cu sine în școala românească dela București, ale cărei preocupări se identifică astfel — cel puțin în unele privințe — cu acele ale școlii grecești. În felul acesta, ascultându-l pe Vardalah sau entuziasmându-se pentru Lazăr, Heliade Rădulescu descoperea și-și însușea în ambele școli — românească și grecească — binecuvântatele idei ale „Luminilor”.

După ce a precizat datele esențiale din ideologia „Luminilor”, D. P. trece la discutarea acelor care-l leagă pe Heliade de această ideologie.

a) *Cultul rațiunii*, încrederea desăvârșită în puterile ei. Prin acest cult se poate explica teoria entuziasmului raționalizat, aplicat de Heliade procesului de plămădire a operelor artistice, concepție pe care el a exprimat-o lapidar atunci când a spus că „Moise se repede cu incetul”.

b) *Cultul pentru ideile cosmopolite*: „Legat de secolul al optsprezecelea prin cultul, mărturisit sau mascat, al rațiunii, Heliade se leagă de el în același timp prin cultul pentru ideile cosmopolite. Pentru un suflet religios ca acela al scriitorului român, creștinismul însemna o pregătire temeinică a terenului pentru primirea crezului filozofic cosmopolit”. Heliade spune: cosmopolitismul face parte din „haracteristicile bunului cetățean”; crede că „Neamurile sânt niște întâmplări”, idee dezvoltată în *Sărbătoarea câmpenească pentru 30 August 1837*, și pledează cu ardoare pentru organizarea federativă a popoarelor, pledoarie al cărei prim stimulent îl constituie preferința sa pentru cosmopolitism, dar ale cărei ultime îndrăzneli trebuiesc raportate la curentele de idei ce aveau să cunoască o strălucită carieră abea în secolul XIX. Lupta națională a lui Heliade, afirmă D. P., e necesar să fie judecată în comparație cu convingerile sale cosmopolite, căci numai așa se poate înțelege de ce „Limba devine” pentru el „elementul principal de individualizare națională și instrumentul de căpetenie pentru întărirea conștiinței naționale”.

c) *Încrederea în progresul omenirii*. Cu titlu de exemplificare, D. P. citează *Mihaida*, care, „în anumite momente ale sale”, e „o pledoarie pentru progres”. Încrederea lui Heliade în progresul omenirii, moștenită din secolul XVIII, avea să fie intensificată de idei desprinse de el din curentele saint-simonist și fourierist, al căror caracter utopic l-a vrăjit vreme îndelungată. Dovadă e *Santa Cetate*, operă în care pe lângă Saint-Simon și Fourier sunt prezenți și Proudhon cu Louis Blanc.

d) *Preocupările codificate în programul Societății literare din 1827*, mai ales preocupările de natură educativă, așa cum în secolul XVIII avusese Marmontel și Laharpe, iar în al XIX-lea, Aimé-Martin. „Caracterul acesta educativ se desprinde din cea mai mare parte a activității desfășurate de Heliade. El nu este subliniat numai de cariera sa de profesor sau de diferitele propuneri incidentale sau proiecte de reformă a învățământului, ci și de o parte însemnată din opera sa literară”.

Însă Heliade n'a reușit să recunoască într'o unitate indestructibilă cele patru preocupări înșirate până aici. Convingerile sale politice, sociale și literare au fost modificate de concepțiile curente în al nouăsprezecelea veac. D. P. ne dă indicații privitoare la repercusiunile pe care le-a avut, în opera lui Heliade, simpatia sa față de ideologiile contemporane cu el și apoi încheie introducerea cu următoarea sugestivă caracterizare a lui Heliade: „Epavă aruncată de lumea

„Luminilor“ în secolul romantismului, desfășurarea vieții sale sufletești ne sugerează imaginea acelor stânci ce se ridică pe țărmurile mării și pe care fulgerele le-au ars, vânturile le-au bătut și valurile le-au măcinat. Smuls din lumea intelectuală în care se formase, scriitorul român se găsește prins în ritmul trepidant al vieții din secolul trecut. Faptul acesta avea să-l facă să fie, pe plan social, un conservator care plutește pe valurile socialiste; în literatură, un clasic îndrăgostit de poezia romantică, iar în ordine religioasă, un credincios care bate totuși la porțile fiecărei idei, întrebând dacă Dumnezeu locuiește înlăuntru“.

Din scrierile lui Heliade D. P. publică *versuri* (Traduceri și imitații, Originale) și *proză*. Firește, s'au ales bucățile cele mai reprezentative, așa că ediția e „antologică“ nu „completă“. În capitolul de *Note și comentarii* D. P. dă ample lămuriri despre fiecare bucată reprodusă, pune în lumină libertatea cu care înțelegerea Heliade să-și facă traducerea din alte limbi, îndreaptă greșeli îndătinat în studiile noastre de istorie literară, ne procură amănunte noi referitoare la planul poetic al lui Heliade din 1836, descoperă „un aspect puțin cunoscut“ al influenței pe care Boileau „a exercitat-o asupra literaturii române“ (el „mijlocește... Românilor cunoașterea poeziei sapphice“); uneori informațiile sunt așa de bogate încât oferă viitorilor cercetători toate elementele de bază pentru alcătuirea unei vaste lucrări, de pildă cele date asupra poeziilor *O noapte pe ruinele Târговиștei* și *Căderea Dracilor*.

Deși am insistat atât de îndelung asupra ediției operelor lui Heliade, totuși bănuiesc că n'am reușit să relev decât o parte a meritelor pe care D. P. le are la întocmirea ei. Insemnată pentru ideile cuprinse în *Introducere* și în *Comentarii*, foarte prețioasă pentru indicațiile referitoare la metoda de cercetare a unui scriitor sau de alcătuire a unei ediții critice, ea e merită să recolteze aprecieri unanime.

I. VERBINA

P. P. NEGULESCU : DESTINUL OMENIRII*)

„Destinul omenirii“ este, incontestabil, una din cărțile filosofice cele mai de seamă din câte au apărut în anul trecut la noi.

Tema „Destinului omenirii?“ Se cunoaște încă din vol. precedent: cerută de întrebările neliniștite ale studenților, ea constă în căutarea, prin ceața viitorului, a liniilor probabile pe care se va îndrepta omenirea, răspunzând astfel celei mai profunde trebuințe actuale a spiritului. Ce va deveni omenirea? Asistăm la apusul Europei, așa cum s'au grăbit unii s'o anunțe?

Suntem în preziua reînvierii unui nou ev mediu, așa cum alții au afirmat? Vom dispărea pur și simplu sub năvala popoarelor galbene

*) Vol. II. Fundația „Regele Carol II“, 1939.

ori posibilitățile de dezvoltare ale omenirii întregi sunt epuizate prin însăși dispariția condițiilor biologice de progres, așa cum crede Nicolle?

Căci este evident pentru oricine că evenimentele de după războiul „mondial” ca schimbările de valori morale și de instituții pe care Europa le-a elaborat în istoria ei de mai bine de un mileniu sunt simptomele unei profunde crize a spiritului celei mai civilizate părți a omenirii.

Și d. prof. P. P. Negulescu caută să inducă „destinul” acestei omeniri, studiindu-i istoria civilizației pe care ea a creat-o până în prezent și degajând factorii permanenți, psihici și materiali, care i-au determinat progresul. Nu-i vorba deci de speculații cu pretenții de profeții, ca la Berdiaeff ori Spengler, nici de rechizitorii vehemente ca la Benda: e vorba de o încercare de a prevedea viitorul, din luminile faptice pe care ni le desvăluie trecutul. Bazat pe fapte și numai pe fapte, d. prof. Negulescu face o operă similară aceleia pe care ar întreprinde-o un matematician care cunoscând punctele ce le atinge un proiectil la ieșirea din țevă, caută să-i traseze întregul traect. Prin urmare termenul de „destin” nu cuprinde în accepțiunea d. prof. Negulescu nimic de natură irațională: „Destinul omenirii” e o încercare pur pozitivă.

Trebue să adăugăm apoi că dintre lucrările — și nu sunt puține — care au apărut în apus tratând aceeași problemă, opera d. prof. Negulescu este cea mai documentată, cea mai cuprinzătoare și poate cea mai imparțială. Se datorește aceasta poate în măsură redusă și faptul că România nefiind angajată prea mult la procesul creator al civilizației europene, oferă o perspectivă mai proprie pentru analiza acestei civilizații dar se datorește desigur — obiectivitatea „Destinului omenirii” — în cea mai mare parte, spiritului autorului ei, spirit care saturat de varietatea concepțiilor filosofice, e pătruns de un scepticism ce i-a dat toată independența. Operă de filosof autentic, „Destinul omenirii” întregeste o filosofie a culturii, în care speculația nu scapă niciodată controlului faptelor și imaginația nu părăsește documentul. Consecvent cu gândirea d-sale, d. prof. Negulescu nu se lasă sedus nici de dialectică nici de preferințe.

În vol. I, apărut în 1938, d. prof. Negulescu arătase că cecece s'a numit o criză a civilizației, pe care nouile forme de organizare politică și nouile ideologii sociale din Europa păreau că o demonstrează, nu se reduce în fond decât la o criză a omului, care, prin *egoismul* său, a reacționat în fața împrejurărilor create de războiul din 1914—1918 așa fel, încât a provocat orientările actuale. Fascismul, național-socialismul și comunismul, nu erau neapărat necesare, fiindcă nu era neapărat necesar să se suprimă liberalismul politic și economic pentruca starea în care se găseau diferitele popoare europene după război să fie remediată. Incapacitatea omului de a se adapta la schimbările postbelice, ea le-a provocat. În fond, *problema civilizației, problema întregă a destinului omenirii, se reduce la problema omului și a progresului lui moral*. Este omul capabil de progres moral? Aceasta e

chestiunea esențială. De felul în care ea se va lăsa deslegată, atârnă concluziile lucrării asupra viitorului omenirii.

Înainte de a aborda problema fundamentală, d. prof. Negulescu arată în primele capitole ale volumului decurând apărut, pericolul grav ce îl prezintă pentru dezvoltarea omenirii noile sisteme politico-sociale.

Într'adevăr studiul științific al progresului realizat de oameni până astăzi, desvăluie colaborarea constantă a doi factori care l-au condiționat: libertatea spirituală și amestecul raselor. Orice pas înainte, atât în domeniul teoretic cât și în cel practic, cere ca o condiție indispensabilă, libertate de gândire și de acțiune, fiindcă progresul prin natura sa este tocmai o stabilire de noi raporturi între idei și lucruri, este prinderea lor în relații inedite, consistă cu alte cuvinte în părăsirea a ceea ce era acceptat și în ieșirea din conformism.

Progres în orice domeniu înseamnă comportare originală. Cum ar mai fi posibil progresul dacă conformismul s'ar generaliza în Europa și dacă politica fiecărui stat ar impune nivelarea spirituală prin „turtirea” personalităților?

Dar noile doctrine politice periclitează viitorul omenirii și prin o altă tendință a lor și anume prin tendința de a împiedeca amestecurile între popoare, pentru a le păstra „puritatea”. Idealul lor e uniformizarea psihică și uniformizarea biologică. Or, cunoscutul biolog francez Ch. Nicolle, la care se referă d. prof. Negulescu, a arătat că ceea ce determină conduita originală generatoare de progres, este ruperea echilibrului organic, efectuată prin încrucișarea popoarelor. Se înțelege deci că doctrinele rasiste la modă, suprimă temelia însăși a oricărui progres.

Plecând dela tendința nouilor regimuri autoritare, d. prof. Negulescu extinde problema la proporțiile date de Ch. Nicolle, cercetând dacă omeneirea este pândită într'adevăr de o apropiată uniformizare biologică, prin amestecurile frecvente dintre rase, care uniformizare să se transforme apoi într'una psihică și deci în imposibilitatea de a progresa. Căci problema rămâne pentru viitor, chiar dacă doctrinele care o actualizează ar dispărea. D. prof. Negulescu se arată în această privință cu mult mai optimist decât biologul francez. D-sa conchide că diferențele biologice dintre oameni sunt încă destul de mari, pentruca încrucișările între ei să continue indefinit fără să se ajungă la uniformizarea de care se teme Nicolle, și prin urmare că viitorul omenirii nu este periclitat din această latură, dacă evident oamenii nu-l periclitează voluntar.

S'ar putea însă, așa cum crede Ludwig Bauer, autorul întristătoarei priviri anticipative asupra omenirii „L'agonie d'un monde”, ca renunțarea omului actual la ceea ce a constituit până în prezent bunul esențial al vieții sale, adică libertatea, și acceptarea pasivă a uniformizării spirituale să corespundă unei necesități profunde și noi a sufletului contemporan.

Dacă într'adevăr regimurile nivelatoare ale conștiințelor sunt produsul spontan al sufletului actual, așa cum istoria ne arată a fi fost

odinioară democrația și capitalismul, atunci progresul omenirii, condiționat de libertate, devine iremediabil și fatal condamnat.

Ideile care au călăuzit omenirea în evoluția ei de până acum, susține L. Bauer, și-au pierdut puterea animatoare, ele nu mai constituiesc credințe și rațiuni pentru omul de azi.

Liberalismul politico-social nu l-a cruțat de foame, după război, și n'a putut să-i dea siguranța zilei de mâine. Omul de astăzi, omul liberat și cu drepturi, „constată cu amărăciune că libertatea și drepturile lui nu-l mai ajută să trăiască. El vede îngrămădindu-se în juru-i probleme grele care îl îngrozesc și în fața cărora nici nu mai vrea să-și ia răspunderea de a le căuta o soluție, necum de a o hotărî, prin votul său, ca altădată” (p. 97).

Lumea aleargă astăzi, spune Bauer, după o nouă credință care să-i dea existenței un sens și o valoare. Și noua idee călăuzitoare, după autorul german, noul Dumnezeu devine Națiunea cu atribuțiuni mesianice. Cum însă marile misiuni naționale impun omogeneitate de gândire și simțire și disciplină de fier, această omogeneitate trebuie impusă. Națiunile scop în sine schimbă complet raportul dintre stat și individ, acesta devenind total aservit. Rezultatul? Un nou ev mediu, în care Dumnezeu e înlocuit cu masa. De unde în vremea liberalismului politic și economic „Statul nu era pentru oameni decât un rău necesar”, mâine, în noul ev mediu, Statul nu va mai considera pe oameni, ca indivizi, „decât ca un rău de necesitate discutabilă”. Statul de mâine va fi tiranic și asupritor: în contra lui nimeni nu va putea avea dreptate. Și noul ev mediu se va prăbuși în cele mai teribile convulsii, create de revoluțiile interioare, de războaiele între mesianisme opuse și într'un pesimism care va depopula omenirea.

D. prof. Negulescu nu crede însă în putința de realizare a sinistrei viziuni a lui L. Bauer. „Înăuntrul cauzalității psihice, care e factorul de căpetenie al evoluției sociale, prevederea efectelor posibile ale acțiunilor omenesti poate modifica desfășurarea lor, așa încât să ducă la altfel de rezultate” (p. 121). În cauzalitatea înconștientă din lumea fizică, fenomenele sunt riguros determinate, înlănțuirea lor nu se poate schimba; în cauzalitatea conștientă psihică, dimpotrivă, prevederea efectelor influențează cauzele și le pot modifica desfășurarea. „Reprezentarea neajunsurilor de care ar trebui să sufere structura socială, politică și economică a lumii de mâine, . . . poate împiedeca pe oameni să urmeze căile ce ar duce la realizarea ei” (p. 125) și poate exercita asupra lor o acțiune inhibitorie. Cum vor reacționa pozitiv popoarele civilizate în viitor nu se poate preciza desigur, s'ar putea indica doar în mod negativ. Astfel d. prof. Negulescu nu crede că popoarele vor renunța la democrație și la capitalism. Cum s'ar putea renunța la democrație când ea este rezultatul natural al luptelor duse pentru desființarea absolutismului monarhic și cum s'ar putea prelungi situația în care „numai guvernul are drept să gândească”? Cât despre capitalism ca acumulări de mijloace financiare și tehnice, dispariția lui pare și mai puțin probabilă. El n'a fost desființat de altfel nici în Rusia. Suprimarea lui ar însemna o scădere calitativă și cantitativă a pro-

ducției, care ar duce la foamete și barbarie. Astfel e foarte probabil ca omenirea să caute îndreptarea rețelor de azi, pe calea ce o recomandă învățămintele istorice și anume modificând lent democrația și capitalismul, corectându-le. Nu putem intra în detaliul reformelor pe care d. prof. Negulescu le crede probabile pentru a adapta instituțiile vechi la împrejurările noi. Sunt expuse și discutate soluțiile judicioase preconizate de specialiști ca Delaisi, Dannic, Heineman, Smart, H. Moulton, care converg în ideea — care este și a autorului — că Europa pentru a putea dăinui trebuie să se transforme dintr'un continent divizat în economii autarhiale, într'un organism economic unitar. E impresionantă erudiția dlui prof. Negulescu și ușurința cu care mănuește cunoștințele tehnice din domenii atât de îndepărtate de filosofia propriu zisă. E unul din deliciale acestei cărți de a te plimba prin cele mai variate domenii — dela biologie la economia politică, dela istorie la drept, dela agricultură la psihologie și dela doctrinele politice la cele mai grave probleme speculative — și de a urmări cum se înlănțuiesc ideile, calm și natural, ca într'un dialog antic din fericele grădini ale lui Academos.

Concluzia care se desprinde din partea a doua a „Destinului omenirii” este că întreaga criză a civilizației de care s'a vorbit atât, nu este o realitate. Nu instituțiile care caracterizează civilizația de până astăzi a Europei sunt de vină dacă dificultățile prin care trece lumea civilizată nu se pot remedia în cadrul lor, ci vina este a omului care nu le poate utiliza satisfăcător. Modificările pe care democrația și capitalismul le cer, spre a fi adaptate la împrejurări, omul actual nu se arată capabil să le realizeze.

Intr'o analiză magistrală a spiritului european și a stării lui de astăzi, d. prof. Negulescu, sprijinit pe opiniile unor psihologi ca Piéron și Claparède ori gânditori ca Valéry, dezvoltă ideea că Europa se sfâșie din cauza exagerării orgoliului național care împinge unele popoare să se creadă că au dreptul de a le governa pe toate celelalte, în virtutea unei superiorități exclusive, așa cum între primitivi există triburi care se consideră și se întitulează „Singurii oameni” sau „Oamenii oamenilor”.

Toți oamenii inteligenți își dau seama că salvarea Europei stă în renunțarea la egocentrismul pueril și la „apetiturile” ce însuflețesc popoarele imperialiste. Conducătorii știu și ei acest lucru și totuși nu se trece la fapt. Urmarea? Popoarele imperialiste sunt prada unui delir al măririi, care produce în cele mici un delir al persecuției. Ieșirea din această situație nu se poate înfăptui decât prin ridicarea omului la un nivel mintal superior, în care naționalismul de azi să se internaționalizeze, așa cum în desvoltarea copilului, gândirea egocentristă inițială, se socializează cu creșterea.

D. prof. Negulescu nu împărtășește soluția lui Claparède, după care omenirea s'ar putea vindeca de „infantilism prin regresiu funcțională” — cum i-a diagnosticat el psihoza — printr'o nouă educație a tineretului care să creeze spiritul de colaborare și de respect reciproc între popoare, fiindcă, spune d. prof. Negulescu, această nouă

educație ar trebui să reformeze viața sufletească a sute de milioane de oameni, și în acest caz problema se schimbă într'una mai largă. Saltul de nivel pe care omenirea ar trebui să-l execute, pentru a crea o lume nouă, e posibil, într'adevăr, numai dacă omenirea e capabilă de progres, numai dacă ea nu este condamnată la o iremediabilă staționare, ori chiar, cum s'a susținut adesea, la o fatală decadență. Problema capitală este aceea dacă oamenii s'au modificat dela apariția lor pe pământ devenind mai buni, pentru a întrevedea dacă vor putea deveni și mai buni în viitor. E cu alte cuvinte problema progresului etic, care formează obiectul părții a treia a lucrării.

Deși în ultimele capitole ale volumului de care ne ocupăm, d. prof. Negulescu examinează „credințele tradiționale despre progres” în antichitate, și discută teoriile filosofice ale lui Bacon, Comte, Hegel, Spencer, Rousseau, Schopenhauer Rémy de Gourmont, Spengler, J. Maritain . . . ne rezervăm plăcuta sarcină de a le expune la apariția volumului al treilea, cu care ele fac corp.

Din obiecțiunile pe care d. prof. Negulescu le aduce concepțiilor pesimiste despre progres, pare îndrituită convingerea că trebuie să avem încredere și speranță în spiritul omenesc.

I. DIDILESCU

GHEORGHE BRĂTIANU, ACȚIUNEA POLITICĂ ȘI MILITARĂ A ROMÂNIEI ÎN 1919 ÎN LUMINA CORESPONDENȚII DIPLOMATICE A LUI ION I. C. BRĂTIANU *)

Cartea a fost scrisă, după cum spune și autorul, în introducere, pentru a arăta în adevărata lumină acțiunea marelui om politic Ion I. C. Brătianu de care a fost strâns legată soarta României în anul 1919. Cartea, bine documentată și admirabil scrisă, nu are nevoie de comentarii spre a fi înțeleasă. De aceea, în aceste rânduri, ne vom mulțumi să facem un rezumat al ei, cât mai conștiincios posibil.

Capitolul I. Pregătirea acțiunii la Conferința păcii. Noemvrie 1918—Ianuarie 1919. În toamna anului 1918 situația României era grea. În urma păcii dela București armata era demobilizată iar mulți ofițeri de rezervă se înapoiaseră în Muntenia care era ocupată de Germani. Guvernul Marghiloman, văzând că Germanii sunt strămtorați, încerca revizuirea păcii dela București. La 21 Octomvrie 1918 ministrul Victor Antonescu care trecuse peste întreg frontul german sburând dela Salonic la Iași, comunica lui Brătianu în întâlnirea tainică pe care a avut-o cu acesta la ministrul Franței, că Clemenceau cere reintrarea României în război spre a întoarce linia de rezistență

N. B. — Deși autorul acestor rânduri a mai semnat o recenzie despre „Destinul omenirii” în revista săptămânală din Cluj „Țară Nouă”, a socotit că o dare de seamă mai amplă nu este inutilă.

*) București 1939, 187 (—190) p. + XIII planșe + 1 hartă.

germană dela Dunăre (Mareșalul Mackensen). Mobilizarea chiar și a 4 divizii așa cum ni se ceruse, era foarte grea: n'aveam cadre pentru unități, caii erau în stare deplorabilă, munițiile erau cu totul insuficiente și transporturile care s'ar fi putut face pentru mișcarea trupelor, erau prea puține din lipsă de combustibil.

Evenimentele însă se precipitau. Frontul austro-ungar s'a prăbușit iar la Budapesta a izbucnit revoluția.

Ion I. C. Brătianu, în ziua de 5 Noemvrie 1918, se pronunță pentru un guvern de colaborare care să anuleze „opera de guvernământ și legislativă a guvernului Marghiloman” cu unele excepții și să se facă reforma agrară și electorală. Generalul Coandă a alcătuit acest guvern de tranziție (6 Noemvrie 1918). Regele Ferdinand, printr'un manifest, anunță improprietărea țărânimii. Dacă din punct de vedere intern, prin această măsură, „partida era câștigată, situația României din punct de vedere extern era grea. Aliații ne sileau să intrăm în acțiune, iar Mackensen amenința guvernul român că distruge sondele și căile de comunicație dacă ajutăm pe aliați. Vestea trimisă de Berthelot că Mackensen și-a început retragerea, grăbi pregătirile de război ale României. La 9 Noemvrie guvernul român care, deși avea în frunte pe Coandă, era de fapt condus tot de Brătianu, somă pe Mackensen, sub amenințarea că va fi atacat, ca în 24 ore să capituleze. Germanii n'au dat curs somațiunii așa că cu data de 10 Noemvrie România era din nou în stare de război cu Germania. Evenimentele însă au fost oprite în loc de armistițiul din 11 Noemvrie. Acum se năștea o mare întrebare pentru România: mai socoteau aliații în vigoare tratatul de alianță din 1916, după încheierea păcii separate impuse de Germani în 1918? Brătianu socotea în vigoare acest tratat căci pacea separată dela București nu numai că ne fusese impusă de defectiunea rusească și de izolarea în care se afla armata română pe frontul oriental, dar nici nu „căpătase . . . consfințirea legală pentrucă Regele Ferdinand îi refuzase stăruitor ratificarea sa”.

Părerile aliaților în cecece privește România, se deosebeau. Anglia nu voia să se recunoască României calitatea de țară aliată. Franța și Italia se opuneau acestei păreri. America nu voia să recunoască nici un tratat iscălit de aliați, anterior intrării ei în război. La Paris intrigile și interesele țărilor mari aveau întâietatea. Țările mici, printre care și România, erau neglijate. Brătianu, din toate puterile sale și în repețite rânduri, a afirmat că tratatul din 1916 dintre Români și aliați trebuie să fie respectat de aceștia. Această atitudine a lui Brătianu a făcut ca colaborarea cu partidul conservator al lui Take Ionescu, deși Brătianu ar fi dorit-o sincer, să nu se poată realiza. Take Ionescu, după sondagiile făcute la Paris și Londra, și-a dat seamă că tratatul de alianță din 1916 nu mai poate fi susținut. Deci contrar părerii lui Brătianu, Take Ionescu era pentru o apropiere între Români și „vecinii din Centrul și Sud-Estul Europei”. El credea că România „chiar cu sacrificii” trebuie să fie solidară cu aceste state. Potrivit cu această părere, deși prin tratatul din 1916 i se ceda României Banatul întreg, Take Ionescu, a asigurat la Paris pe delegații sârbi că li se va ceda o parte a acestei provincii.

În drumul spre Paris unde a plecat la 11 Iunie, Brătianu s'a oprit la Belgrad. În primul rând voia să dovedească statului vecin că Româniilor n'au nici un gând dușmănos. Invitat la dejun de principele regent Alexandru, bărbatul de stat român a susținut necesitatea alipirii întregului Banat căci „ar fi nenorocit să tranșăm — spunea Brătianu — sub înrâurirea unor factori vremelnici, o chestiune care poate ușura sau compromite pentru totdeauna, dezvoltarea relațiilor dintre cele două popoare”. Aflând din gura principelui Alexandru de înțelegerea lui Take Ionescu cu delegații sârbi, Brătianu s'a convins că colaborarea cu acest om politic era o imposibilitate. Presa celor două partide „a adâncit diferendul între exponenții celor două teze”. Brătianu era acuzat de „trufie”, iar Take Ionescu de slugărnicie. „De fapt era mai mult decât conflictul între doi oameni... era conflictul între intransigență și tranzacție”.

Capitolul II. Revendicările României în fața Consiliului Suprem. Ianuarie—Aprilie 1919. La Paris, Brătianu și-a dat curând seama că Conferința păcii se reduce mai mult la Consiliul celor patru reprezentanți ai marilor puteri. De fapt, în cecece privește problemele generale, Italia fiind nemulțumită de felul „în care interesele ei erau privite la Conferință”, Consiliul se reducea numai la reprezentanții a trei puteri: Franța, Anglia, Statele Unite. Woodrow Wilson, președintele Statelor Unite era un „vizionar al păcii și al înfrățirii între oameni”. Primul ministru britanic David Lloyd George, uitând ce spusese la adresa Germaniei în manifestul electoral din Decembrie 1919, „judecarea împăratului Wilhelm, pedepsirea tuturor vinovaților, toate cheltuielile de război împotriva Germaniei”, revenise la Conferință la politica tradițională de echilibru. Adică Franța victorioasă trebuia împiedecată ca să nu-și întindă influența asupra Europei. Georges Clemenceau, după spusele ministrului român Constantin Diamandy, era mai mult un om al războiului decât al păcii. Între firea dictatorială a lui Clemenceau și intransigența lui Brătianu, relațiile nu erau ușoare. Clemenceau n'a fost „un dușman declarat și constant” al României. De multe ori era silit de anumite „forțe... vrăjmașe” să ia atitudine în contra României. În chestiunea sudului Dobrogei (Cadrilaterul) pe care Englezii și Americanii voiau să-l cedeze Bulgariei și în chestiunea semnării tratatului cu Austria, a fost favorabil României. Interesante sunt ezitățile și contrazicerile membrilor Conferinței, dar mai ales ale Consiliului Suprem. Mareșalul Foch susținuse într'un consiliu de miniștri francez că securitatea Franței reclamă întemeierea unei Renanii independente. Aliații englezi însă s'au opus, susținând unitatea Germaniei „stăpânită acum de un regim democratic”. Franța era hotărât împotriva Rusiei bolșevice. Lloyd George, pe de o parte temându-se ca comunismul să nu se întindă și în Germania, menaja această țară, iar pe de altă parte „sensibil la argumentul electoral, nu cuteza să jignească aspirațiunile mișcării muncitorești prin atitudini ostile față de Republica socialistă a Sovietelor”. Tot în cecece privește Rusia, Wilson nu făcea decât să se plece în fața marilor grupări petrolifere care doreau reluarea negocierii cu

această țară. Nu mai puțin interesantă era și lipsa „scandaloasă” de cunoștințe geografice la acei care, cu harta în față, hotărau soarta Europei. Consiliul Suprem nu găsea Vistula pe o hartă pentru că aceasta era cu terminologia germană și ca atare fluviul se numea Weichsel. Lloyd George discutând chestiunea Banatului, arăta pe hartă Cernăuții, oraș din Bucovina.

Încă dela început România nu a fost prea prietenos tratată de Conferință. Belgia, Serbia, Grecia aveau câte trei delegați la această adunare, iar România numai doi. Memoriul prezentat la 1 Februarie Conferinței de reprezentanții României, arată clar care erau pretențiile acestei țări și ce sacrificii înțelegea să facă în interesul păcii și al progresului: „... România nu cere intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru și de Tisa, nici chiar a acelorora de cari nu e despărțită decât de lărgimea cursului unei ape. România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceiași moderațiune și de a face aceleași sacrificii în interesul păcii, al liberii dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei”.

Situația României era foarte grea. La Conferință, mai ales chestiunea Banatului acum ocupat militarmente de Sârbi, se arăta o problemă spinosă și greu de rezolvat. Țara era infometată și trebuia aprovizionată. Apoi Evreii, veșnic nemulțumiți, se agitău și ei. La toate acestea se mai adăugau agitațiile antiromâne ale Ungurilor și pericolul comunist dela Nistru. Avea dreptate locțiitorului lui Brătianu la președinția consiliului, când îi telegrafia acestuia la 19 Februarie 1919: „Armistițiul a făcut să înceteze războiul, dar nu pentru noi... Suntem campionii ordinii în folosul tuturor și în loc să fim ajutați, se tolerează călcarea armistițiului de către vrăjmașii noștri, în favoarea Bolșevicilor. Cum de nu se înțelege că noi apărăm cauza care e aceea a lumii civilizate? se arată o bunăvoință deosebită altora, care n'au făcut pentru cauza comună sacrificiile enorme ce ni le-am impus”. După multe stăruințe isbuti Brătianu ca să se ceară prin reprezentantul aliaților la Budapesta, colonelul Vix, retragerea trupelor maghiare pe noua linie de demarcație. La aceste somațiuni contele Karoly răspunde prin cedarea puterii comuniștilor conduși de Bela Kun. România era acum între două focare comuniste. Mareșalul propuse verbal și în scris Conferinții ca să se ocupe Viena și Budapesta. Lloyd George la 25 Martie îl întrebă pe Brătianu pe care îl invitase la masă, ce propune în chestiunea Bolșevicilor. Acesta a formulat următoarele trei puncte: „1. Ajutor imediat Polonilor și Românilor. Trebuia întărită, din punct de vedere moral, autoritatea Regelui nostru și a guvernului, iar din punct de vedere material, aprovizionarea armatei și a populației. 2. O atitudine hotărât amenințătoare la Pesta și obligațiunea pentru toate statele vecine Ungariei de a se solidariza pentru o acțiune comună. 3. Să se arate, prin contingente militare cât mai importante, solidaritatea aliaților cu noi pe frontul bolșevic”. Lloyd George oferi României echipament pentru soldați. Consiliul hotărî ca generalul sud-african Smuts, să ia

contact cu Bela Kun. Acesta fu atât de agresiv încât generalul se înapoie convins că pe cale pașnică nu se poate face nimic cu Ungurii. Sârbii fiind ocupați în cearta lor cu Italienii pentru Fiume, numai Românii erau acei care puteau lua armele contra Ungariei. Și Ungurii au dat singuri prilej pentru începerea ostilităților căci în noaptea de 15 spre 16 Aprilie, atacau posturile românești din munții Apuseni. Atacul armatei române a fost fulgerător. Până la 2 Mai drumul Budapestei a fost deschis. Generalul Franchet d'Espérey sfătuia pe Români să ocupe Budapesta. Chiar și Brătianu se mira că armata română se oprise la Tisa. Generalul Prezan însă, îngrijorat de situația din Basarabia, prefera o acțiune comună a aliaților. Imprejurările politice l-au convins și pe Brătianu că ocuparea Budapestei nu e oportună și în acest sens telegrafia la 22 Mai. România n'avea interesul ca să consolideze un guvern unguresc mai înainte de a ști ce atitudine va avea acesta față de revendicările românești și cum înțelegea să contribuie la desvoltarea relațiilor viitoare dintre cele două state.

Capitolul III. Problemele păcii și ale petrolului. Mai—Iunie 1919. Bogăția petroliferă a României a cauzat acestei țări mari neajunsuri la Conferință căci aceasta numai pe față era pentru pace și justiție, în fond chestiunile economice trecând pe primul plan. Împrumutul de 10 milioane franci pe care a voit să-l facă România în Franța a fost strâns legat de această țară de chestiunea petrolului. Curând s'a văzut că nu numai Anglia era amestecată în această chestiune ci și Statele Unite care printr'un colaborator al lui Wilson, Baruch, a spus lui Brătianu „că țara sa nu admitea ca prin înțelegeri protivnice intereselor ei, să dăm altor țări concesiunea exclusivă a petrolului și că în asemenea caz, serviciul lor de aprovizionare nu s'ar mai putea interesa de nevoile noastre și că nici pe alte țărîmuri n'am mai putea conta pe ei...” (Scrisoarea lui Brătianu din 23 Aprilie 1919). Societatea americană Standard Oil era aceea care voia să-și apere interesele. Știind că România are absolută nevoie de sprijin străin în ceea ce privește aprovizionarea, Hoover „care conducea întreaga organizare a aprovizionării”, trimetea delegației române un fel de „ultimatum”. Iată ce cuprinde acest document, după scrisoarea lui Brătianu: „...aprovizionarea americană va înceta imediat dacă nu satisfacem fără întârziere condițiile cerute de el și care sunt următoarele: 1. Vânzarea stocului de petrol acum disponibil, în Serbia sau aiurea. 2. Inapoierea trezoreriei americane a cinci trate de un milion de dolari fiecare, emise în Ianuarie 1918, cu scopul de a folosi aceste trate pentru aprovizionarea României. 3. Schimbul organizat pentru Românii din America, al căror dolar trebuie cumpărat cu 10 lei. 4. Obligația pentru Banca Națională de a contribui la plata aprovizionării cu disponibilul ei dela Londra, ce-i servește de acoperire și în special cu tratele trezoreriei britanice, emise cam în aceiași vreme cu cele americane. Ni s'a cerut să folosim pentru apovizionare și cele 5 milioane de dolari ale împrumutului făcut în Canada. 5. Să recunoaștem dreptul Americii de prioritate a reclamațiunii asupra creanțelor României, rezultând din despăgubirile datorite de vrăjmași, asupra tuturor cre-

ditelor consimțite sau ce vor fi consimțite pentru aprovizionarea și refacerea țării. Acelaș drept l-ar avea și celelalte țări aliante, care ne-ar fi dat credite asemănătoare". Neînțelegerile dintre Marile Puteri interesate în chestiunea petrolului a salvat România căci altfel, după chiar spusele lui Brătianu, acesta ar fi fost silit, pentru a asigura aprovizionarea țării sale, să accepte propunerile grele ale foștilor aliați.

Felul de a proceda al celor patru puteri în ceea ce privește statele mici era nedrept și jignitor. De exemplu începuseră tratările cu Germania și delegații României nici nu știau pe ce baze se fac.

De mare însemnătate pentru evenimentele contemporane este comentariul pe care îl face Brătianu în scrisoarea dela 7 Mai 1919 asupra condițiilor aliaților impuse Germaniei: *„Din cele ce știu, pacea este totdeodată și prea aspră și prea slabă — impune condiții Napoleoniene și vrea să le execute cu mijloace Wilsoniene. Taie toate posibilitățile expansiunilor economice unui popor de 80 milioane; contra exploziunii provocate de asemenea compresiuni, prevedere, în loc de cingătoare de fier, ghirlandele Societății de Națiuni“*. Merită semnalat aici și comentariul autorului cărții pe care o rezumăm, asupra acestui pasagiu de scrisoare: *„Rareori s'a formulat, în mai puține cuvinte, o prevedere mai deplină și mai profetică a viitorului. Recitind-o după douăzeci de ani, regăsim în această frază toate etapele drumului parcurs de Germania și de puterile occidentale, dela Versailles la Viena, la München și la Praga“*.

Activitatea desfășurată de Brătianu la Paris pentru apărarea intereselor României, este în adevăr extraordinară. Insistă să se țină seamă de România la distribuirea reparațiilor; în convorbirea avută cu ministrul de externe, Pichon, a afirmat categoric că dacă nu se dau României „fruntariile Nistrului în Bucovina și a Tisei în Banat“, va refuza să semneze tratatul; caută să solidarizeze „statele mici aliante, din centrul și răsăritul Europei“, așa zisele state „cu interese particulare“ ceea ce nu este decât o „primă încercare de a constitui sistemul politic care s'a numit, mai târziu Mica Înțelegere și Pactul Balcanic“. Brătianu cerea anume ca să se comunice acestor state condițiile tratatului cu Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia. Deși la început toate aceste state au aderat la propunerea lui Brătianu, totuși blocul nu s'a putut constitui, căci fiecare reprezentant se gândea la interesele particulare ale statului pe care-l reprezenta. Polonia și Cehoslovacia erau creațiuni ale războiului și depindeau cu totul de Marile Puteri; tot de acestea depindea și Grecia care avea mari ambiții teritoriale; Serbia, din cauza chestiunii Banatului, nu era solidară cu România.

În ziua de 29 Mai toți reprezentanții statelor mici pe care Brătianu voise să le grupeze, au fost convocați la Quai d'Orsay. Reprezentanții nevoind să supere Conferința în ceea ce privește tratatul cu Austria, delegă pe Brătianu să vorbească în numele lor, Spre uimirea tuturor, termenul de 48 de ore cerut de acesta în numele tuturor, pentru a se putea lua cunoștință de textul tratatului, fu aprobat de Clemenceau. A fost un frumos succes al lui Brătianu.

Desbaterile asupra regimului minorităților a găsit pe Brătianu în primele rânduri ale celor puțini care nu voiau să primească tutela Marilor Puteri. Nici în această chestiune n'a putut strânge într'un bloc statele cu interese comune. Articolul 5 din partea a III-a a tratatului cu Austria, însemna din punct de vedere românesc „o îndoită tutelă...: în materie de administrație și politică internă”. Comentând acest articol, scria Brătianu la 26 Mai: „Este chestiunea evreiască care apare sub această nouă formă. Voiu răspunde că hotărîtă a acorda egalitate absolută și largi libertăți politice minorităților și să asigure autonomia administrațiilor locale, România nu admite cu nici un chip controlul altor state în afacerile ei lăuntrice. Ea se poate cel mult supune condițiilor impuse tuturor celorlalte state ale Ligii Națiunilor”. Punctul acesta de vedere îl susținea Brătianu și în scrisoarea pe care o adresa secretarului Ministerului de externe francez, Berthelot, la 27 Mai: „România nu ar putea în nici un caz admite intervenția guvernului străine în aplicarea legilor ei interioare”. Dacă România ar primi ceea ce i se cere „s'ar da naștere la un curent ce ar tinde să creeze două categorii de cetățeni în acelaș regat: unii, încrezători în solitudinea Statului, iar ceilalți, îndemnați de a-i fi potrivnici și a căuta protecție în afară de granițe”. Brătianu a propus chiar modificarea articolului 5, formulând în scris articolul modificat. Ședința din 31 Mai a prilejuit lui Brătianu să-l înfrunte pe Clemenceau care, supărat de insistențele acestuia în chestiunea minorităților, spunea că nu e umilitor pentru România să primească sfaturi dela Marile Puteri. Replica lui Brătianu nu a mai dat posibilitate lui Clemenceau ca să răspundă: „Nu e vorba de sfaturi prietenești, ci de obligațiuni contractuale. Guvernul român va fi întotdeauna dispus să primească sfaturi dela marii săi prieteni, dar sfaturi, înscrise în tratate, sub forma unor angajamente precise dela guvern la guvern, nu mai au acest caracter amical”. După această ședință, Brătianu a fost felicitat de reprezentanții statelor mici și de unii reprezentanți ai Canadei, Australiei, Franței, Italiei și Americii, „cari toți recunoșteau samavolnicia celor mari și dreptatea cauzei” românești.

La 3 Iunie, după ce cu o zi înainte tratatul era prezentat delegației austriace, Brătianu comenta evenimentele și sublinia dedesubturile acestora: „De fapt, în tratatul prezentat Austriei, România nu figurează decât pentru a-și vedea impuse condițiuni care îi jicnesc independența politică și-i compromit grav libertatea economică. Convingerea mea este că noi în nici un fel nu putem primi asemenea condiții. Am moștenit o țară independentă și chiar pentru a-i întinde granițele, nu-i putem jertfi neatârarea. *Am căutat să refuz adeziunea noastră țară a provoca deschis conflictul definitiv, dar nu ne putem face iluzia, ne aflăm în fața resentimentelor Evreilor și a apetiturilor trusturilor care hotărâsc în spatele lui Wilson*”.

Dârzenia cu care Brătianu a știut să susție punctul de vedere românesc și faptul că a înțeles „motivele, mărturisite sau nemărturisite, ale cerințelor” Marilor Puteri, a indispus atât de mult pe cei interesați, încât s'a făcut totul pentru a-l înlătura dela Conferință.

Atacul pentru înfrângerea dârzeniei lui Brătianu începu în ziua de 5 Iunie, tot pe chestia tratatului cu Austria. Clemenceau ceru delegației române să spue dacă refuză să semneze tratatul sau intenționează să-l semneze și să nu-i execute clauzele. Brătianu se mărgini să răspundă că nu se pronunță definitiv până nu-și consultă guvernul. În aceeași zi Consiliul celor patru, Wilson, Clemenceau, Lloyd George și Orlando, s'au adunat la locuința celor dintâi. Au fost convocați: Brătianu, Venizelos, Vestnici, Paderewski și Beneș. Wilson a propus limitarea armamentelor. Pentru țările din Europa centrală și meridională procentul îl fixa la 4 soldați de fiecare mie de locuitori. De data aceasta toți au protestat. Brătianu mai bine decât toți sublinia că „problema militară este strâns legată de aceea a granițelor și a vecinătăților. Cu cât fruntariile sunt mai tari prin natura obstacolelor ce posedă, — spunea Brătianu — cu atât mai redusă poate fi oștirea aceluși stat. Conferința nu a hotărât încă, care sunt fruntariile României. Conferința de asemenea nu știe care va fi vecinătatea ei spre Est. Fi-va o Ucraină sau o Rusie mare? *De altfel și spre Ungaria și spre Rusia, România este în războiul declarat cu două guverne, care nu țin seama de nici o hotărâre a Conferinții, deci căroro nu se poate face nici o limitare de armament. Înainte de a dezarma jandarmii, trebuiesc dezarmați bandiții. Cine face aceasta la Pesta și la Moscova?* Pentru toate aceste motive credem că chestiunea limitării armamentelor trebuie făcută de Liga Națiunilor pentru toți deodată”. Intervenția lui Clemenceau curmă discuția.

Orlando a fost însărcinat ca printr'o discuție directă cu Brătianu să se ajungă la lămurirea chestiunii minorităților. Intrevederea dintre acești doi a avut loc la 7 Iunie. Delegatul român a rămas statornic în atitudinea de până acum: nu va admite niciodată clauze care limitează independența României. Pe acest front Brătianu n'a putut fi silit la capitulare!

Atacul împotriva lui Brătianu a fost reluat pe tema ungiurească. În ziua de 10 Iunie în fața celor patru de mai sus au fost convocați: Brătianu și Mișu, delegații români, și Kramarz și Beneș, delegații cehi. S'a imputat celor convocați că neajunsurile cu Ungaria se datoresc Cehilor și Românilor. Ba Clemenceau îl amenință pe Brătianu că dacă nu se retrag trupele române dela Tisa „pe linia de hotar fixată de Conferință”, România nu va mai fi aprovizionată și ajutată. Președintele Conferinței nu știa că României nici nu i se comunicase care este acea linie de demarcație și a trebuit să i se comunice acest lucru de Brătianu! A doua zi se prezentă celor interesați harta pe care era desemnată linia de demarcație care numai spre capetele din nord și sud era defavorabilă României. Pentru a nu provoca o ruptură, Brătianu ceru procesele verbale ale comisiunilor, spre a vedea motivările. La urmă obținu o păsuire de 10—12 zile ca să poată da răspuns. De fapt amânarea nu era decât un armistițiu. Peste trei zile Clemenceau punea în vedere guvernelor român, ungar și cehoslovac să înceteze luptele. Acum, plecarea lui Brătianu era singura soluție. Pentru a nu lăsa impresia că confundă „Franța și cauza aliaților...

cu nedreptățile Consiliului și vrăjmășia puternicelor foruri internaționale ce se ascundeau în spatele său", la 28 Iunie a semnat tratatul cu Germania.

Chiar în ziua plecării din Paris, la 2 Iunie, a fost chemat la Quai d'Orsay în fața Consiliului Miniștrilor de Afaceri Străine „spre a da socoteală de drepturile României asupra Basarabiei”, provincie ale cărei granițe le discutau adversarii. Înainte de a fi introdus Brătianu, Consiliul audiase pe fostul ambasador al Rusiei la Paris, și pe trei reprezentanți din Basarabia, „dușmanii cei mai hotărâți ai stăpânirii românești în acest ținut”. Brătianu explică magistral că votul Sfatului Țării care ceruse alipirea Basarabiei la România trebuie luat în considerare, căci la fel procedaseră adunările naționale ale Poloniei și Cehoslovaciei. Propunerii ministrului de externe american, Lansing, care cerea un plebiscit în Basarabia, Brătianu îi răspunse că deși nu se îndoște de rezultat, se opune, căci s'ar reîntoarce anarhia și nesiguranța, sdruncinând ordinea atât de greu introdusă în această provincie.

Capitolul IV. Intre bolșevism și trusturi. Campania din Ungaria. Iulie—August 1919.

Oprirea ofensivei românești pe Tisa, din ordinul aliaților, în Aprilie 1919, șovăirile unora sau simpatiile altora pentru regimul din Ungaria, au înlesnit lui Bela Kun reluarea ofensivei tocmai atunci când chiar acest dictator socotea că situația îi este compromisă și chiar căuta mijlocul ca să se retragă. Brătianu, la început favorabil înaintării armatei române „spre a isprăvi cu dușmanul dela vest, se arătase pe urmă rezervat; trebuia să știm — spune autorul — în folosul cui urma să facem noi jertfe, dacă noua stăpânire ce ar fi urmat regimului bolșevist, ar fi privit, altfel decât el revendicările noastre și relațiile Ungariei cu România”. Armata maghiară reorganizată reîncepu cu succes din ce în ce mai mare, ofensiva contra Cehilor la 20 Mai. Curând contactul dintre armata română și cea cehă în retragere, era rupt. Rușii se pregăteau să ajute pe Unguri. Consiliul Suprem al celor patru nu vedea clar chestiunea și în ședința dela 10 Iunie, Wilson și Lloyd George spuneau că Brătianu e vinovat de întronarea regimului comunist în Ungaria. Deoarece răspunsul primit dela Bela Kun e satisfăcător, armata română să se retragă pe linia fixată de Conferință. Deci la această dată Consiliul Suprem era favorabil regimului comunist din Ungaria și dorea să se înțeleagă cu el. Brătianu se desvinovăți afirmând că atrăsese de multe ori atenția Consiliului asupra înțelegerii dintre Károlyi și Bela Kun. Din punct de vedere strategic armatele române nu se puteau opri decât pe Tisa. Pentru a-i convinge pe acuzatori, spunea că și aliații, după armistițiul, ocupaseră tot teritoriul până la Rin. Apoi se cerea retragerea pe o linie pe care guvernul român n'o știe. La argumentația lui Brătianu se răspundea cu amenințarea că România, în caz că nu se supune, nu va mai fi ajutată sau aprovizionată.

Și după plecarea lui Brătianu din Paris (2 Iulie 1919), mareșalul Foch a susținut, în chestiunea Ungariei, „cererile juste ale României”

căci altfel „siguranța ei este compromisă și cu ea se pune din nou în pericol pacea din întreg Sud-Estul Europei”. Foch propunea ocuparea Budapestei operație care trebuia precedată de o înțelegere politică. Intervenția militară împotriva Ungariei era absolut necesară căci generalul Pellé, șeful misiunii militare franceze dela Praga, comunica la 6 Iulie lui Foch că Ungurii trebuiesc dezarmați prin acțiune armată. Clemenceau văzând rezervele sub care Serbia putea da ajutor contra Ungariei, sublinia faptul că România îi oferă armata fără a cere ceva în schimb. Când la 27 Iulie Consiliul Suprem, văzând că nu se poate ajunge la o „acțiune concertată” în chestiunea ungurească iar marile puteri înșile erau istovite, spunea că România și cei interesați „să caute a-și rezolva singure problemele militare ce li se pun, fără a lua însă atitudini ostile Antantei”, era prea târziu. Ungurii dezlănțuiseră ofensiva contra României încă dela 19 Iulie.

Atacul acesta găsea însă România pregătită din punct de vedere moral. Ardealul prin reprezentantul lui, dl Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, se solidariza cu acțiunea lui Brătianu de până atunci.

În noaptea de 25 spre 26 Iulie armata ungară se retrăgea, înfrântă. Armata română, spre a nu mai da ocazie Ungurilor de a se reface și a deveni iar agresivi, a trecut Tisa în urmărirea acestora. În ziua de 3 August Budapesta era în mâna Românilor. Mareșalul Foch mulțumit, se pronunța pentru dezarmarea generală a Ungariei. În aceeași zi armata română intra în Timișoara (Banat).

Ocuparea Budapestei se făcuse împotriva dispozițiilor Consiliului Suprem dela Paris. Nota Consiliului n'a putut fi recepționată la București la timp, căci postul de radio era defect.

Capitolul V. Criza politică de rezistență. August—Septembrie 1919.

Campania din Ungaria a stârnit furtună la Conferință. Soseau la București note din ce în ce mai aspre. Se contesta României dreptul de a impune un armistițiu Ungariei. Condițiile acestui armistițiu ar fi fost prea aspre. Comparate însă cu condițiile impuse de aliați puterilor centrale sau cu condițiile impuse României de Germani la pacea dela Bufta sau București, condițiile impuse Ungariei erau logice.

Răspunsul dat de guvernul român la 12 August liniștea definitiv Conferința. Chiar Clemenceau se calmase și la 16 August comunica la Budapesta Comisiunii generalilor aliați că nu pot da ordine generalilor români ci vor servi numai de mijlocitori între aceștia și puterile aliate. Acuzațiile că Românii nu se ocupă de aprovizionarea orașelor ungurești ocupate sau că stau pasivi la frământările interne din Ungaria, s'au dovedit neîntemeiate. România dorea o înțelegere deplină cu elementele democratice maghiare.

Criza în relațiile cu Conferința avea să izbucnească la 25 August pe chestia tratatului minorităților pe care România refuzase la începutul lui Iulie să-l semneze. Legându-se de tratatul dela Berlin, aliații cu care România luptase alături, contestau acestei țări, în proiectul de

tratat asupra minorităților, chiar independența! Se atribui, în campania de dușmănie îndreptată împotriva României, că această țară are intenții agresive împotriva Banatului. Ori Brătianu la 28 August 1919 comunicase că e dispus să accepte pentru Banat și un plebiscit așa după cum au propus Sârbii, atât era de sigur de rezultatul favorabil României. Conferința nu dorea decât înlăturarea celui care îndrăznea, în apărarea intereselor țării sale, să o înfrunte. Românii erau acuzați că storc Ungaria și drept represalii aliații opreau transporturile de armament și echipament destinate acestei țări. În răspunsul său, întreba Brătianu cine sunt prietenii Conferinței: Ungurii sau Românii? Iată cum explica în acelaș răspuns, atitudinea României față de Ungaria: „Condițiile indispensabile ale securității noastre militare și ale vieții noastre interne, nu ne îngăduie să renunțăm la materialul de războiu și de căi ferate luat dela dușman. Hoover și asociații săi știu că aceste materiale constituie pentru noi necesități vitale, de aceea vor să ne lipsească de ele, spre a ne ține gâfâind sub călcăiele lor”.

La 10 Septembrie s'a semnat tratatul cu Austria. România a refuzat să semneze. Brătianu nu înțelegea ca puterile care la 1916 tratau România pe picior de egalitate, acum, în 1919, prin înțelegere cu America, să-i *impue* ceea ce vor crede de cuviință „relativement aux droits des minorités, du transit et du commerce”. America în special era furioasă. „Primul delegat american la Paris declarase hotărît că țara sa va părăsi Conferința de pace, dacă nu se vor lua măsuri severe împotriva României, aflate în stare de rebeliune împotriva Consiliului Suprem și propunea numai puțin decât: excluderea ei din rândurile Puterilor aliate și asociate, ruperea legăturilor diplomatice, blocusul economic și financiar”. Delegația română dela Paris protesta din toate puterile împotriva tratatului, arătând și motivele pentru care refuză semnarea. „Opera Conferinței — spunea la 11 Septembrie unul din delegații români la Paris — este o clădire de cărți de joc, care nu se poate menține și va trebui supusă mai târziu unei reviziuni”.

La 12 Septembrie 1919 guvernul Brătianu demisiona demonstrativ. Iată motivul demisiei: „Consiliul Suprem de Pace al statelor Aliate n'a ținut seama de acest tratat (e vorba de tratatul semnat de România cu Aliații în 1916) și a hotărît să impună României condițiuni pe care ea nu le poate primi de oarece sunt incompatibile cu demnitatea, neatârnrarea și interesele sale politice și economice”.

La sfârșitul lui Septembrie s'a alcătuit guvernul Văitoianu, cu hotărîrea ca să continue politica de rezistență. Pentru oamenii imparțiali atitudinea României era perfect îndreptățită. Astfel diplomatul englez Sir George Clerk, trimisul Consiliului Suprem în România, a sfârșit prin a susține drepturile Românilor.

Atacurile dușmanilor României au continuat și pe tema Basarabiei și a Dobrogei. S'a propus României, în schimbul recunoașterii ocupării Basarabiei, să se cedeze Bulgariei partea sudică a Dobrogei (Cadrilaterul). Brătianu s'a opus.

La sfârșitul acestui capitol autorul arată cât re puțin întemeiată e cartea diplomatului român V. V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a Ro-*

mâniei, București 1925, în partea în care acuză guvernul liberal al lui Brătianu că n'a pregătit materialmente politica de rezistență. Ori campania împotriva Ungariei n'a fost făcută numai pentru a stinge un focar primejdios în Europa centrală, ci tocmai pentru a inzebra România „cu material de război, de căi ferate, de navigație și agricol”, atât de necesar politicii de rezistență propus de Brătianu.

În încheiere autorul arată că în anul 1919 dintre toate armatele care au luat parte la război, singură armata română și-a păstrat disciplina. Campania românească din 1919 a fost hotăritoare în soarta Europei centrale și chiar a Europei în general. Căci pe drept se întreabă autorul: „unde s'ar fi oprit oare expansiunea revoluției sociale”, și cum ar fi fost posibilă reînvierea Poloniei, fără lupta Românilor împotriva comunismului? „În ultimă analiză — spune autorul — desigur că efectul cel mai paradoxal al victoriei românești și al cuceririi Budapestei, rămâne recenta adeziune a Ungariei la pactul antikomintern!”.

În rândurile de mai sus n'am semnalat decât ce ni s'a părut mai însemnat din lucrarea d-lui Gh. Brătianu. Este bine că se pune capăt unor acuzări care micșorau personalitatea marelui om politic Ion I. C. Brătianu. Dar nu numai acest fapt este unul din meritele lucrării. Cartea este plină de învățăminte mai ales pentru vremurile în care trăim. Dl Gh. Brătianu a făcut un mare serviciu tipărind această carte. Din felul cum este scrisă se vede bine că autorul ei este un merit istoric și un subtil om politic.

GEORGE DUZENCHIEVICI

CRONICA MUZICALĂ

MONA LISA, DRAMĂ MUZICALĂ ÎN 2 ACTE, PROLOG ȘI EPILOG, PE UN LIVRET DE BEATRICE DOVSKY, DE MAX VON SCHILLINGS*)

Cu punerea temeliei teatrului wagnerian dela Bayreuth, un alt orizont, decât cel obișnuit, s'a deschis teatrului muzical, o altă concepție și o altă metodă de lucru, purificate de convențional, de melodramaticul și vulgarul marei opere eroice meyerbeeriene, care a aseruit muzica efectului momentan, lipsit de orice motivație etică sau artistică. „*Cazul Wagner*” se prezintă astfel, desigur, ca o problemă cu multiple fețe, pe care numai un studiu detaliat ar putea să le rezume pe liniile ramificate ale valorilor în care s'a concretizat geniul său, străjuind, intangibil, ca o pasăre măiastră deasupra vâlmășagului de forme și argumente cu care generațiile, începând cu primele sale manifestări, au încercat să-i delimiteze sfera de acțiune. Fără îndoială,

*) Premiera Operii Române din Cluj, din 20 Martie 1940.

eternitatea marilor opere nu trebuie înțeleasă ca un act de perpetuare mecanică dealungul generațiilor istorice a seriei de valori, care se organizează în lăuntrul lor, căci orice viziune definitivă, creatoare, nu e valoroasă numai prin ceea ce ea aduce cu sine obligator de a fi acceptat și aprobat, ci și prin darul de a sili pe alții la o lămurire proprie prin adoptarea unor poziții contrarii. Pornind dela observația aceasta, am putea chiar să cuprindem în termenii unei ecuații perfecte de o parte originalitatea marilor creații culturale, de altă parte reacțiunea (aceasta netrebuind să izvorască totdeauna din micime de suflet), pe care o întâmpină orice faptă nouă din partea mediului, constituit deopotrivă din elemente tradiționaliste, retrograde, și altele de incontestabilă individualitate, ce urmează să-și creeze căi proprii. Însă acestea sunt probleme toate, care pot fi doar amintite în introducerea unei cronică consacrate dramei muzicale „*Mona Lisa*“ de *Max von Schillings*, prezentată după o carieră strălucită, pe scenele străine și publicului clujean în condiții, care fac cinste ansamblului și conducerii Operii noastre. Căci cu ocazia premierei din seara lui 20 Martie 1940 s'a putut observa în primul rând o adevărată redeşeptare a conștiințelor, creându-se astfel mediul de spontaneitate artistică, necesară performanței frumoasei partițiuni a lui *M. von Schillings*. Desigur — și în continuarea celor arătate mai sus, ni se impune aici în primul rând observația că de vreme ce primele lucrări ale compozitorului operii „*Mona Lisa*“, necunoscute la noi, prezintă prin excelență problema pe care am numi-o a „wagnerianismului aplicat“, înțelegând prin aceasta felul cum se manifestă ideologia maestrului dela Bayreuth în creația tinerilor săi urmași, — drama muzicală pe care o cunoaștem acuma prin spectacolul oferit de Opera noastră, înclină ușor spre stilul verist italian, ceea ce a înlesnit fără discuție înființ de mult înțelegerea lucrării din partea protagoniștilor, care cu excepția D-nei Mimi Nestorescu nu prezintă încă acel grad de maturitate artistică, pe care am numi-o fără ezitare „wagneriană“, dacă ea n'ar fi fost necesară și pentru o deplină înțelegere a lui „*Don Juan*“ de *Mozart*, și în lipsa căreia opera aceasta a maestrului vienez a înregistrat toamna trecută, 152 de ani după triumfala ei premieră dela Praga, un eșec cumplit pe scena Operii clujene. Repetăm, împrejurările au fost de data aceasta favorabile lui *M. von Schillings*, astfel încât opera lui poate să treacă deocamdată ca o reală achiziție a repertoriului nostru. Ceea ce însă îi va prescurta totuși până în cele din urmă existența, se datorește nivelului estetic incontestabil superior elucubrațiilor veriste ale lui *Mascagni* și *Leoncavallo*, care se bucură până și în distribuții cu totul lipsite de aport artistic, de un succes imparțial în rândurile publicului nostru, grație melodiilor lor care se pot reproduce cu atâta ușurință în orice circumstanță a zilei. Față de această lipsă de conținut etic al lucrărilor „*Cavalleria rusticana*“ și „*Pagliacci*“, „*Mona Lisa*“ — care dealtfel se înrudește deaproape cu stilul verist din punctul de vedere al subiectului — descoperă în mod explicit dimensiunea *adâncimii*, lucrarea inserindu-se astfel cu totul automat în succesiunea wagnerienă, chiar dacă principiile cuprinse în cele zece partițiuni mari

ale maestrului dela Bayreuth nu-i sunt „evident“ aplicate. Nu credem dealtfel — și aceasta în puterea unor argumente mult prea evidente ca să indure aici o expunere mai largă — în curente artistice, care să fi izvorit dintr'o azeziune fără margini la o prealabilă stabilire de principii. Acolo, unde R. Wagner a fost primit și de *M. von Schillings*, fie chiar cu mult entuziasm juvenil, dar fără critică necesară, — de ex. în lucrările sale „*Ingwelde*“ (1894), „*Pfeifertag*“ (1899) și „*Der Moloch*“ (1906), s'a produs aceeași lipsă de stil, care caracterizează în genere lucrările epigonilor wagnerieni. Față de acestea „*Mona Lisa*“ (1915), urmează în mod conștient lozincei bătrânului maestru: „*Kinder, schafft neues*“. Ea nu uită izvorul, dar se emancipează, nerumând astfel cursului comun al celor peste 500 de opere, care s'au compus în Germania dela moartea lui Wagner (1883) și până la izbucnirea războiului mondial, și care toate s'au revărsat în marea uitării. Prin cadrul creat de prologul și de epilogul său, „*Mona Lisa*“ se adeverește fără șovăială ca o lucrare de ținută wagneriană; prin acțiunea celor două acte însă ea depășește cadența obișnuită a teatrului bayreuthian, afirmându-și, cu o îndrăzneală ce îi face cinste, originalitatea. Nu-i vom povesti cuprinsul, fiindcă acesta nu contribuie câtuși de puțin la înțelegerea facturii fără precedent a operii. În schimb atragem atenția cetitorului asupra punctului central al originalității sale. Fiecare dintre noi cunoaște în oarecare măsură celebrul portret al Monei Lise. Ceea ce constituie nota lui de particularitate este desigur surâsul fără seamăn, profund enigmatic și prin urmare atât de *melodios* — am putea să spunem — al frumoasei florentine. . . . Legenda, care atribue originea acestui surâs intuiției geniale a lui Leonardo da Vinci, de a însoți ședințele frumosului său model cu audiții muzicale, este dealtfel și ea suficient cunoscută. De aici — din acest surâs muzical — s'au inspirat *Beatrice Dovsky* și *Max von Schillings* pentru drama lor muzicală. Portretul lui Leonardo se află într'un colț al scenei, care reprezintă *Sala dei sospiri* din palatul lui Giuliano Pazzi și apare și Madonna Fiordalisa Gherardini, soția bătrânului Messer Francesco del Giocondo. Diferența vârstelor între cei doi soți se refractează tragic prin acel surâs enigmatic al picturii, pe care-l va glosa cu o paletă de culori muzicale extraordinar de bogată, partițiunea lui *M. von Schillings*. Acțiunea dramei nu se oprește însă numai la atât. Astfel, surâsul Monei Lise n'ar fi decât un detaliu. Intervine însă cadrul, care-l ridică la rangul unui eveniment de valabilitate general omenească. Deci muzica lui *M. von Schillings* va trebui să traducă în simboluri sonore și ea tocmai aceste „nuanțe de obișnuință“, valoarea ei crescând în clipa în care ea nu se va folosi de mijloace banale (ceea ce ar fi fost inevitabil, dacă subiectul era primit în sensul său realist).

Spectacolul, pe care ni l-au oferit protagoniștii Operii din Cluj, a fost cu totul adecvat facturii nobile a lucrării lui *Max von Schillings*. Mișcătoare în durerea ei intimă, *D-na Mimi Nestorescu*, se prezintă în scenele dramatice cu adevărată maturitate wagneriană atât în ceea ce privește partea vocală cât și jocul de scenă amply desvol-

tat. D-nii *Gogu Simionescu*, *M. Znamirovsky* și *Wladimir Siomin* i-au rămas în tot decursul seriei parteneri demni prin seriozitatea muncii depuse. Direcțiunea de scenă a d-lui Dr. *M. Nasta*, sprijinită de traducerea inteligibilă a livretului, pe care o datorim d-lui *Ilarion Albu*, au completat în mod fericit intențiile autorilor, fiind secundați în acest sens de restul distribuției, din care o remarcăm îndeosebi pe *D-na Simonetti*. Dl *Ioan Bobescu* a dirijat de data aceasta cu versatilitatea cunoscută orchestra, care a suferit doar din partea corzilor — mereu prea puține la număr față de restul orchestrei — oarecare lipsă de vigoare a arcușurilor. Spectacolul al doilea, din seara zilei de 24 Martie, a reactualizat fără scadență virtuțile premierei.

La încheierea acestei cronici fie ne îngăduit în sfârșit o scurtă notiță asupra originii lui *Max von Schillings*, care va fi în măsură să ne explice atât italianismele semnalate ale stilului său muzical cât și mobilul sufletesc care l-a îndemnat să aleagă legenda plutind în clar-obscur a *Mona Lisei* ca subiect pentru o dramă muzicală. *Max von Schillings* era fiul lui *Karl Schillings* și al *Johannei Antonia von Brentano*, strănepoata aceluia *Peter Anton von Brentano di Tremezzi*, mare comerciant din *Frankfurt a. M.*, care avea din a doua sa căsătorie cu *Maximiliane de la Roche* pe genialii *Klemens* și *Bettina* — „das Kind”. *Maximiliane de la Roche* însă a intrat, după cum se știe, în patrimoniul biografiei romanțate a lui *Johann W. von Goethe* (*Giovanni din Mona Lisa*). La șasesprezece ani, mama ei a căsătorit-o cu comerciantul *Brentano* (*Messer Francesco del Giocondo*), care-i putea fi tată, având pe deasupra din prima sa căsătorie patru copii, dintre care și pe bunicul după mamă al lui *Max von Schillings*. Soțul ei fiind mereu ocupat în afaceri, *Maxe* a putut să aibă răgaz să viseze, primind în curând cu voie bună prietenia literară și sentimentală a lui *Goethe*, întors din *Wetzlar*. Faima de mare *Don Juan* a poetului a trezit însă numai decât gelozia bătrânului *Brentano*, care, deși legătura dintre cei doi tineri era frățescă, a interzis vizitele lui *Goethe* și numai intervenția grăbită a bătrânei *Doamne de la Roche* (sprijinită de altă parte de *Frau Rat*) a putut să aplaneze furtuna care era să se deslănțue în casa *Brentano*. Acest eveniment, departe de a fi rămas un detaliu de roman sentimental, a apăsat greu asupra urmașilor lui *Brentano*, îndrumând inspirația atât a lui *Klemens*, acesta cântând *vina tragică* a familiei sale în ciclul de poezii neterminat „*die Romanzen vom Rozenkranz*”, cât și a surorii sale *Bettina* — căsătorită *von Armin* — care și-a trăit adolescența în preajma bătrânei *Frau Rat Goethe*, consacrandu-se cu totul cultului poetului și întreținând cu el o corespondență, în parte fictivă, de rară inspirație — și în sfârșit evenimentul pare să fi revenit și în inspirația lui *Max von Schillings* — spunem: se pare, fiindcă suntem primii, după cât știm, care relevăm această înlănțuire de fapte în legătura cu opera sa, *Mona Lisa*.

ANDREI A. LILLIN

EMANOIL BUCUȚA, CAPRA NEAGRĂ*)

Scrisul d-lui Emanoil Bucuța nu e de mare circulație, după câte se pare, — și e drept să fie așa. El are prea multe taine, opune prea multă rezistență unei asimilări rezezi pentru a putea fi diluat printr'o popularitate care e adesea drumul cel mai sigur al devalorizării.

Om al vremii sale, european în cel mai deplin înțeles al cuvântului, prin curiozitatea-i veșnic trează, prin sprintena-i ubicuitate în cele mai felurite domenii ale culturii și mai ales prin credința adâncă și activă în rostul acesteia, d. Bucuța nu este, totuși, un modern în înțelesul în care acest cuvânt se aplică cu atâta ușurință uneori oricărei veleități de solidarizare fără condiții și fără rezerve cu ultimele aspecte ale noutății. Dimpotrivă, în miezul complicatelor împletituri de gânduri se simte mereu aspra prezență a unui duh vechiu al pământului românesc. Urzeala de temeiu a structurii morale a scriitorului de care vorbim este acest conservatorism în care se ascunde firea așezată de răzeș, fantazia iscoditoare de podoabe a unui caligraf inspirat și migala de bun meșter din alte vremuri. Bogăția de impresii și de teme pe care d. Bucuța le culege pe drumuri lungi și întortochiate, se resfrânge prin prisma acestui complex de însușiri fundamentale. Aici este, credem, perspectiva din care trebuie privită problema stilului său. S'a vorbit uneori despre complexitatea acestui stil, dar încercările s'au oprit la suprafață: la descrierea pitorescului, a dificultăților sau ciudățeniilor lui. Acest stil este într'adevăr greu, încărcat, dar greutatea lui încântă, fiindcă relevă un joc de planuri interioare, o mare bogăție de viziuni, un amestec de subtilitate și de energie care-i dau o viață foarte personală.

Ne-am propus să vorbim în rândurile de față despre ultimul roman al d-lui Bucuța, dar câteva considerațiuni de ordin mai general, valabile pentru întreaga activitate scriitoricească a acestui neobosit pelerin pe atâtea meleaguri românești și streine, ni se par necesare. Multe din eseurile și chiar din însemnările mai mărunte ale d-lui Bucuța, țin de cea mai aleasă literatură. Trecerea dela ele la nuvelă și roman se face pe nesimțite. Substratul este același. Cele trei romane: *Fuga lui Șefki*, *Maica Domnului dela Mare* și *Capra Neagră* ne interesează într'adevăr, în primul rând, nu din punctul de vedere al măsurii în care ele răspund sau nu unor anume condiții ale genului epic, cât mai mult prin fundalul de cultură și de peisaj din care ele își trag adevărata substanță. Oamenii răsar ca niște întreprări în carne și oase ale acestui pesaj, legătura lor cu pământul în care trăiesc are puteri ce vin dintr'un trecut îndepărtat și trec peste voința sau puțința lor de împotrivire. La rândul lui, peisajul își capătă semnificația adevărată, se individualizează, prin viețile și culturile ce s'au perindat și s'au sedimentat în cuprinsul lui. A urmări pas de pas, în toate sinuozițiile lor aceste raporturi de întreprătrundere: iată arta de mare perspectivă a d-lui Bucuța, — o artă în care știința și intuiția poetică își dau mâna.

*) București, Casa Școalelor, 1932.

Fiecare dintre cele trei romane ne dă astfel interpretarea bogată în implicațiuni a câte unui colț de pământ românesc. În jurul fragedei și tristei povești de dragoste din „Fuga lui Șefki” se țese deasă plasa de vis a atmosferei sud-dunărene, în „Maica Domnului dela Mare” e grava și fastuoasa poezie a Balcicului, „Capra neagră” e un roman ardelean.

Desigur, stilul atât de personal al d-lui Bucuța dă o unitate puternică întregii d-sale opere. O pagină din oricare din aceste romane cuprinde într'însa pe scriitorul întreg. Totuși, înăuntrul acestei unități, natura peisajului stabilește trepte de deosebire dela un roman la altul. Fiecare e orchestrat altfel — după armonia specifică a corespondențelor între om și loc — deși instrumentele sunt aceleași. E o savantă operă de adecvare, de potrivire de ritmuri și colori, care ar merita o amplă ilustrare prin citate întinse. Astfel, peste povestea de sfioasă și curată patimă a celor două vlăstare turcești din Dii, se așterne, nesfârșită, melancolia destrămării: un neam apune cu ei. Valurile vremii aduc alte și alte soiuri de oameni. „Țereni” de pe malul românesc al Dunării, câte un popă ardelean plecat în apostolie, cu desaga de cărți pe umeri, tocmai depe la Sibiu, macedoneni aprinși, se amestecă printre băștinași, ca multele ape ce se varsă și se pierd în Dunăre. Totul e fără început și fără sfârșit, eternă schimbare și stare pe loc ca însăși curgerea domoală printre pâlcuri de sălcii și de trestii a bătrânului râu care modelează și destinul oamenilor și neamurilor de pe malurile lui.

„Maica Domnului dela Mare” e, dimpotrivă, armonie severă, concentrată până la încremenire. Decorul linear, de măreață simplitate, a stâncilor albe, a mării și a nopții sugerează, am zice: *impune* această regizare. Dar o *impune*, mai mult încă, și amintirea, atât de puternic prezentă în toate romanele d-lui Bucuța. Ea păstrează doar, întocmai ca o scoică marină svonul mărilor îndepărtate, urme din spiritul vechii Elade care a ajuns până la acest țarm și s'a risipit în orizonturile lui clare, în stânci și în ape, făcându-se una cu el.

Prin atmosfera și perspectiva lor, prin stilul lor întreg, romanele d-lui Bucuța sunt tot atâtea vaste poeme și n'au nimic (sau prea puțin) comun cu metoda analitică a genului care se epuizează în investigații psihologice și a cărei misiune se incheie odată cu ultima filă a cărții. „Metoda” romanescă pentru d-l Bucuța e ceea ce este libretul pentru o partitură muzicală: pretext, canava. Interesul, viața adevărată și înțelesul adevărat al operei e dincolo de limitele ei.

Ce ar fi tot șirul de întâmplări din „Capra neagră”, dacă el n'ar fi încadrat între cele două tablouri de munte și de taină, dela începutul și dela sfârșitul cărții? Un material memorialistic rotund și frumos povestit, fără îndoială, dar atât. Și poate un cetitor distrat ar culege într'adevăr numai atât, nebăgând în seamă pe ce subtile căi este chiar acest material memorialistic străbătut de atmosfera muntelui. Căci în realitate, romanul, trăit în amintire, e animat de o singură oră de popas între două drumuri pe Negoii. „Fusese zile frumoase zilele berlineze”: astfel începe cântecul amintirii în mintea lui

Vlad Armășescu, cântecul amintirii despre o tinereță de aur, începând cu popasul plin de voie bună și de înfrățire românească din Blajul „Astrei” jubilar de la 1911 și continuând cu anii de studii, de prietenii și de dragoste nehotărâtă, adâncită tot mai mult de vreme, pentru Săsoaica mândră și sperioasă ca o capră neagră dintr'acelea pe care în ajun bătrânul Zahei, călăuza drumeților prin munte li le arătașe între niște colți pleșuvi și prăpăstioși.

Și romanul rămâne oarecum neîncheiat, pierzându-se în nelămuritul aceleiași atmosfere de munte: „Ceilalți porniseră înainte. Ei îi urmau, în voia cailor, pe drumul de piatră din care uneori copita poticnită scotea scânteii, spre înălțimile Negoiului. Nu vorbeau. Clipa lămuririlor nu venise încă, poate n'avea să mai vie niciodată și nici nu mai era trebuincioasă.

Se simțea că se întoarce seninul la munte. Kutler cânta în frunte un cântec de vânătoare. De subt gluga Magdei alunecată pe spate, doi ochi mari și catifelati de capră neagră oglindeau brădeturi și stâncării”.

Berlinul ospitalier al anilor acelora de pace, de muncă și de artă apare nespuse de frumos în lumina elegiacă a amintirii, ca lucrurile ce nu se mai pot întoarce niciodată. El oferă însă totodată largi posibilități de desfășurare uneia dintre preocupările constante ale d-lui Bucuța: aceea a amestecului de culturi, a lămuririi raporturilor dintre felurite neamuri. Motivul ne este cunoscut din romanele anterioare, clădite în bună parte pe împletirea sau ireconciliabila ruptură între antinomiile pe care el le ascunde. Aici, în această carte în care Apusul are un loc atât de însemnat, el apare mai lămurit, mai răspicat, în pagini de muzicală pătrundere, de viguroasă analiză, de comparații și confruntări de poziții ce nu se uită. Și cum oamenii pe care d-l Bucuța ni-i înfățișează trăiesc în adevăr, sincer și organic, aceste cardinale probleme, se poate închipui ușor pe ce înălțimi de nivel îi poartă autorul. Încât ultimul roman al d-lui Bucuța nu e numai o carte de munte și de taină, ci și una de înaltă demnitate umană, una din acele, atât de rari, a căror cetire îți strecoară în suflet cea mai curată dintre mândrii: aceea a credinței în nemurirea valorilor spirituale.

Poate avem dreptul să interpretăm „Capra neagră” ca pe o carte a muntelui și prin această notă de ascensiune morală a ei. Căci este într'adevăr în cartea aceasta o limpezime răcoroasă de piscuri, o linie suitoare, un sens de bărbăție.

În parte, ea intră în orbita frământărilor pentru Unirea cea mare. Știindu-se feri de primejdia retoricului ce pândește momentele excepționale ale istoriei, ea freamătă totuși de presimțirea lor. Rolul Ardealului în această constelație e proeminent. D. Bucuța l-a înfățișat, ca un cunoscător fără pereche, așa cum îl știm din anii aceia decisivi: plin de sevă și de încredere în viitor, puțin istoricizant, puțin declamator, ușor romantic, purtând epice bătălii prin gazete, dar mai presus de orice, plin de nețarmurită și dărză dragoste pentru idealul unității românești.

I N S E M N Ă R I

CRUCIADA COPILOR LA TEATRUL UNGURESC DIN CLUJ.

Printre manifestările sporadice de apropiere culturală româno-maghiară, manifestări ce așteaptă de mult o organizare pricepută, una de importanță excepțională a fost reprezentarea pe scena teatrului unguresc din Cluj, în ziua de 7 Februarie, a dramei *Cruciada Copiilor* de Lucian Blaga.

Nu înțelegem prea bine indiferența teatrelor noastre, a celor naționale îndeosebi — și a celui din Cluj în primul rând — față de opera acestui autor.

Sunt ani de zile de când în repertoriile, alcătuite după criterii care ne scapă, nu s'a găsit niciun loc pentru vreuna din piesele lui. Cum rămânem atunci cu afirmația repetată de atâtea ori că Lucian Blaga a frânt linia minoră o literaturii noastre dramatice, a adus perspective de revoluționară îndrăzneală — în viziune, în atriculare scenică și în limbă — și ne-a revelat adâncurile propriei noastre ființe?

Experiența a confirmat cu prisosință adevărul acestor afirmații: între teatrul lui Lucian Blaga și cel ce s'a scris înainte de el, e o cesură ce nu îngăduie nicio punte de legătură, nici o continuitate. Decât, nu e de ajuns ca aceste adevăruri să rămâie înmormântate în colecții de reviste. Nu e de ajuns, pentru bunul motiv că opera de teatru nu-și împlinește până la capăt rostul adevărat decât în momentul reprezentării. Piesa de teatru nu e nu-

mai a celui ce a scris-o, ci și a actorului și a publicului...

Spunem aceste lucruri, fiindcă la reprezentațiile *Cruciadei* în ungurește am văzut și foarte numeroși Români, am văzut chiar, nu puțini, din aceia care nu cunosc o vorbă din limba maghiară.

Piesa lui Lucian Blaga nu e o simplă paradigmă ilustrată a unor teze de istoria culturii (occident-orient, catolicism-ortodoxie) și nici numai un caz oarecare de psihologie (conflictul între generații, sfâșierea mamei, fanatismul colectiv, etc.). Participând la amândouă aceste sfere, legându-le, așezând adevărat conținuturile psihologice în imensele orizonturi a două lumi care se ciocnesc, și dând acestor „lumi” vibrația vieții umane, adevărul ei este la mijloc, în zona autonomă și mai adâncă a poeziei.

Felul stilizării acestei poezii e dictat de linia în care cele două sfere se ating. Aici, în dibuirea acestei linii e și marea problemă a traducerii și a jocului.

Ne având sub ochi textul traducerii — opera d-lor *Alexandru Makkai*, tânăr istoric maghiar și bun cunoscător al literaturii noastre și *Eugen Kiss*, poet de remarcabil talent — aprecierile noastre se bizue pe impresia sumară din seara premierei. Am păstrat convingerea că e o traducere de înalt merit, inspirată, generoasă. Urechea a prins însă și câteva disonanțe.

Cruciada s'a bucurat de o nobilă ospi-

talitate pe scena teatrului unguresc. Decorul, făcut de A. *Demian* cu intuiție fină, cu adevărate desăvârșită, a ajutat în chip hotărâtor la scoaterea în relief a textului, admirabil servit și de sugestivă muzică a lui *Sabin Drăgoi*.

Un cuvânt de elogiu neprecupețit trebuie spus despre directorul teatrului unguresc, *Emeric Kádár* și despre *Dumitru Șt. Petrușiu*, care au pus în scenă spectacolul cu râvnă însuflețită și cu pătrundere plină de originalitate. Dacă acest spectacol a izbutit să fie ceea ce merita și trebuia să fie în adevăr: o sărbătoare a artei, care a înfrățit gândurile și a apropiat inimile în cultul neprihănirii, lucrul acesta se datorește, în mare parte, lor. Lor și actorilor care cu toții s'au integrat în unanimitatea elanului de zile mari.

Reprezentarea *Cruciadei* în ungurește e unul din momentele cele mai fericite ale apropierei culturale româno-maghiare. În sufletul spectatorilor piesa a lăsat o puternică dâră de lumină. O dovedește și faptul că ea a fost reluată pe scena din Cluj, a fost, pe urmă, jucată și la Oradea și va fi reprezentată în curând și la Timișoara. Se vorbește, stăruitor chiar, de o reprezentare a ei în Capitala Ungariei. Aceste date spun mai mult decât orice comentarii.

I. Chinezu

EXPOZIȚII DE PICTURĂ

În sala de sticlă din Palatul Reziđenței Regale a avut loc, între 15 Decembrie—1 Ianuarie, expoziția de pictură a d-lui *Szolnay*. Cu această expoziție, pictorul întărește și mai mult prestigiul de care s'a bucurat în urma expozițiilor din trecut.

Pictorul *Szolnay* este — după convingerea și datele ce le avem — reprezentantul fruntaș al plasticei maghiare din Ardeal. Arta d-sale a parcurs un proces de evoluție continuu ascendentă.

Expozițiile d-lui *Szolnay* ne-au arătat o personalitate care a putut să se contureze printr'un proces de echilibru interior, printr'o autonomizare față de influențele nivelatoare.

Caracteristicile mai puternic evidențiate ale operei acestui pictor sunt: unitatea de interpretare plastică propriu zisă, dominanța compoziției largi de planuri și valori, iar drept consecință a acestei maniere apare aspectul unei vizuni sintetice; stilizarea elementelor dominante și eliminarea sau flexiunea elementelor minore.

Din toate operele d-lui *Szolnay* se desprinde amprenta unei viziuni interioare, în sensul căreia se împlinesc construcțiile plastice. Motivul exterior este asimilat și interpretat pe planul unei perspective majore.

Cromatismul realizat, în general, în acorduri de înaltă rezonanță, este stâncenit uneori, în plinătatea frumuseții sale, de accentuarea maximă — pe o suprafață prea întinsă — a unui albastru sau a unui roșu carmen, eclipsând astfel realizări de o rară sensibilitate și înțelegere coloristică.

Expozițiile *Szolnay* rămân, în sufletele celor care s'au apropiat de ele, momente de sărbătoare artistică.

Tot în aceiaș sală a avut loc — între 16 Ianuarie și 10 Februarie expoziția pictorei bucureștene *Magdalena Rădulescu*. D-na Rădulescu ne-a evidențiat, în expoziția d-sale, un real temperament artistic, o sensibilitate care se impune dela prima vedere și care domină întreaga operă. Preocuparea generală a acestei artiste se concentrează în realizarea intrinsecă a unor teme plastice, subiectele fiind numai pretexte dela care pornește, dar care nu împiedică libertatea viziunilor în bogată desfășurare. Între acestea, pe primul plan, se situează preocuparea coloristică, fiecare tablou în-

semnând, în primul rând, rezolvarea unei probleme cromatice. Armoniile de culoare înfloresc — aproape întotdeauna dintr'un fond de o clară luminozitate. Fie că este vorba de un portret, de o compoziție sau de un simplu joc de fond, accentele de culoare se grefează și își sting stridențele într'o masă care le armonizează și le creiază ecouri.

S'a desprins din ansamblul operelor o permanentă năzuință pentru rezolvarea unor subtilități plastice, cu o remarcabilă înțelegere picturală.

Expozițiile d-nei Rădulescu și a d-lui Szolnay au marcat puncte maxime în manifestarea plastică clujană din ultima vreme.

Al. Tohăneanu

GÂND ROMÂNESC

ANUL VIII. No. 1-4.

IANUARIE—APRILIE 1940

CUPRINSUL:

<i>D. Popovici</i> : Nicolae Drăgan	3
<i>E. Giurgiua</i> : Rugăciune, Tristia, Maria din Magdala (versuri)	10
<i>C. Noica</i> : Incercare de Filosofie	13
<i>A. Marin</i> : Tăcere, Insemnări, Prin aspră frumusețe, Fragment de poezie, Nu-mi amintesc prea bine azi, Trecurăm peste ani, Moartea anotimpului (versuri)	21
<i>D. Sava</i> : Fragmente, Sminteala lui Lețu, Ierarhia	25
<i>I. Dumitrescu Pietrari</i> : Pictură (veasuri)	40
<i>B. Heszke</i> : Frans Emil Sillampää	41
<i>Laetiția Papu</i> : Vis (versuri)	44
<i>Elena Eftimiu</i> : Aspecte din literatura rusească de azi	45
<i>M. Zoscenko</i> : Jertfă a revoluției (trad. de <i>E. Eftimiu</i>)	51
<i>T. Naum</i> : Elegia lui George Șincai (trad. din l. latină)	54
<i>N. Caranica</i> : Cântec (versuri)	60
<i>Al. Ceușianu</i> : Indurare (versuri)	61

C R O N I C I

<i>I. Chinezu</i> , Victor Ion Popa, Maistorașul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu	63
Emanoil Bucuța. Capra neagră	90
<i>I. Verbina</i> , I. Heliade Rădulescu, Opere, tom. I. ediție critică de D. Popovici	66
<i>I. Didilescu</i> , P. P. Negulescu; Destinul omenirii	70
<i>G. Duzenchevici</i> , Gheorghe Brătianu, Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu	75
<i>A. A. Lillin</i> , Mona Lisa, dramă muzicală de Beatrice Dovsky și Max V. Schillings	86

I N S E M N Ă R I

<i>I. Chinezu</i> , Cruciada copiilor la Teatrul unguresc din Cluj	93
<i>I. Tohăneanu</i> , Expoziții plastice	94